

Fakulteten för samhälls- och livsvetenskaper
Kulturgeografi

Christer Foghagen

Öländska platser

anslagstavlor i synliggörandets geografi

Christer Foghagen

Öländska platser

anslagstavlur i synliggörandets geografi

Christer Foghagen. *Öländska platser: anslagstavlor i synliggörandets geografi*

Licentiatavhandling

Karlstad University Studies 2007:45

ISSN 1403-8099

ISBN 978-91-7063-149-8

Fakulteten för samhälls- och livsvetenskaper

Kulturgeografi

651 88 KARLSTAD

SVERIGE

054-700 10 00 vx

www.kau.se

Tryck: Universitetstryckeriet, Karlstad 2007

Abstract

This thesis is an explorative excursion into the concept of place creation and place construction. It departs from the way place is discussed within both relational theory and humanistic geography. In pace with changes in the local economy and re-structure of the agricultural sector, the Swedish island, Öland, has gone through changes which has given new perspectives on place and the distinctiveness of single places. These changes have assigned new roles for single places and the processes of place creation and place construction takes new paths in these changes.

The study focuses on three major research questions:

- How is place created?
- How are processes of place creation manifested on Öland?
- What role does the distinctiveness of particular places have for tourism and entrepreneurship on the island Öland?

The approach to these questions is explorative. Place is studied as a concept which both reflects and influences processes of change in relation to other places and different actors, people and organizations. In this study, place creation is analyzed in relation to changing economic, social and cultural aspects. People's actions in a certain place or in different places affect place transformation and creation of place just as changes in the national and global economy do. The different images people have of a certain place and their actions in this place are affected by relations to other places and cultural values, identities, global trends and the overall economy. This plays a vital role for place creation and how distinct places are constructed. This study explores these processes on Öland through three different projects or case studies. Methodologically, I have a qualitative approach to my research questions and the case studies are based on interviews, observations and analyses of marketing material, information material, texts and pictures.

Förord

Jag minns att det var ganska fuktigt den där morgonen i september 1995 då jag deltog i min första kulturgeografiska exkursion. Jag hade precis inlett mina studier på a-nivå i ämnet och kände mig ganska förvirrad. Det fortsatte så, förvirrat alltså, en bra bit in på b-nivån innan polletten trillade ner men efter det så var jag fast. Tidigare hade jag bl.a studerat religionshistoria i Lund, mediepedagogik och medie- och kommunikationsvetenskap men det var först nu, när jag fick brottas med kurserna i kulturgeografi, som jag kände att jag hade hittat rätt. Jag har ofta funderat på vad det är med detta ämne som fascinerar mig så och svaret som jag ofta återkommer till är att det dels har med ämnets bredd att göra men också att jag hade turen att få stöta på goda studiekamrater och duktiga föreläsare. Det har nu passerat tolv år sedan jag påbörjade mina studier i kulturgeografi och ämnet fascinerar fortfarande lika mycket. Mitt studiefokus inom ämnet har skiftat under dessa år men det är ju just det som är det fina, ämnets bredd medger det. Till en början intresserade jag mig mest för historisk geografi men med tiden försköts fokus till att handla om turism, kultur, ekonomisk geografi, platser och platsers utveckling.

Jag har under de senaste åren särskilt studerat Öland och öländska platser. Anledningen till detta beror framförallt på att det har hänt mycket på Öland de senaste åren som lämpar sig väl att följa när man är intresserad av att studera hur platser transformeras, skapas och konstrueras men det beror också på att jag alltid har levt i närheten av Öland. Jag är född och uppvuxen i Kalmar kommun och Öland har alltid funnits inom räckhåll och varit ett besöksmål både med familjen och skolan. Dessutom är min farfar född på Ekerums gård i Högsrums socken på Öland. Detta har också i viss mån påverkat mig i val av forskningsområde.

När man skriver ett arbete av detta slag så är man samtidigt beroende av en massa människor för att klara av det. Jag ska här nämna några men inte alla. De personer som har betytt absolut mest för detta arbete är min fru Lise-Lott och våra barn Elias och Minna. Utan er skulle arbetet inte ha blivit av. Lise-Lott du har peppat mig och gett mig stöd när det har känts tungt. Du har också gett mig goda råd och fått mig att

se möjligheter när jag har hängt med huvudet. Tack för allt ditt stöd! Minna och Elias, ni har hjälpt pappa att koppla bort arbetet på kvällarna och ge mig ny kraft att ta mig an de uppgifter som har väntat. Dessutom vill jag tacka mina föräldrar och svärföräldrar som ofta har stöttat och hjälpt till på olika sätt genom att t.ex. ställa upp som barnvakter när barnen varit sjuka.

Men man är också beroende av goda kollegor under tiden man arbetar med en avhandling. På den punkten har jag haft tur, mina kollegor på Högskolan i Kalmar har varit till oerhört stor hjälp. Av kollegiet vill jag först tacka tre personer som har haft ett direkt inflytande på min forskning. Mina handledare Lars Aronsson och Tom Mels har kommit med synpunkter och stöttning när det har behövts och ni har också hjälpt mig att se fallgropar och snaror så att jag har kunnat undvika dessa. Susanne Johansson har varit projektledare för ett par projekt där vi har samarbetat och det har känts oerhört stimulerande att få ta del av ditt kunnande och din erfarenhet kring frågor som rör feministisk geografi och regional utveckling. Tack för det Susanne! Vi har också åkt runt en hel del på Öland och tillsammans utforskat denna ö, dess platser, landskap, konstnärer, företagare, och människor. Det har varit jätteroligt och oerhört stimulerande och utvecklande att få dela denna Ö med dig Susanne.

Utöver dessa tre personer har ju många gjort intryck på mig och några som jag särskilt vill nämna för att de har inspirerat mig i skrivandet är Karin Barkroth, Per Pettersson-Löfqvist, Anneli Andersson, Hans Wessblad, Cecilia Möller, Krister Bredmar, Carl Johan Nordblom, Nils Nilsson, Roger Marjavaara, Mattias Junemo & Jennie Almroth. Ett särskilt tack också till professor Gerhard Gustafsson för genomläsning och värdefulla synpunkter. Men även övrig personal som jag har arbetat med på handelshögskolan BBS och institutionen för Humanvetenskap, ni vet vilka ni är.

Torsrum i Ålem 2007

Christer Foghagen

Innehåll

1. Öland, en plats i synliggörandets geografi.....	9
2. Platser i flödesrummet.....	25
3. På resa mot (Ö)landet annorlunda.....	41
4. Platserns betydelse för kvinnors företagande på Öland ...	57
5. Konstruktion av ett världsarv	74
6. Mötesplatser för kultur & ekonomi.....	92
7. Avslutande diskussion och slutkommentarer.....	115
Summary.....	121
Referenser.....	126
Bilaga 1: Karta över Öland.....	132
Bilaga 2: Karta över världsarvsområdet på Öland.....	133
Bilaga 3: Karta över Mitt-I projektets platser.....	134
Bilaga 4: Empiriskt källmaterial.....	135

“The question therefore arises: What happens to the notion of place now, in this age of globalization? Do individual places still have their own distinctiveness within ‘the global village’ and, if so, is this distinctiveness still constructed in the same way as it was before? With the mixing of cultures, the migration of peoples, and the increasing internationalization of economic structures, does the notion of distinct local places make any sense at all?” (Massey & Jess 1995:46)

1 Öland, en plats i synliggörandets geografi

Ölands strand hade vi knappt rört, förrän vi märkte att detta land var helt annorledes än de andra Sveriges provinser...¹

Under de senaste tio åren har jag noterat att en rad aktiviteter har utförts som i större eller mindre utsträckning syftar till att lyfta fram enskilda platser, särarter och samtidigt visa på öländsk mångfald och unicitet. I mitten av 1990-talet började en grupp entreprenörer och eldsjälar på Öland arbeta med det som skulle komma att utvecklas till *Ölands Skördefest*. Några år senare, år 2000, upptogs *södra Ölands odlingslandskap* på UNESCO's lista över världsarv. De tre senaste åren har arbetet med projektet *"MITT I - Konst och Kunskap i Ölands Världsarv"* pågått. Utöver detta har en rad andra aktiviteter som lyfter fram öländska platser, dess konst och kultur, natur och unicitet genomförts och den gemensamma nämnaren för många av dessa är att de utgör delar i platsskapande processer som konstruerar de öländska platserna i en ny kostym. Man vill lyfta fram Öland och öländska platser för att vinna mark i en situation av hårdare konkurrens mellan platser och regioner. Detta är inte unikt för Öland. Platskapande processer pågår ständigt och överallt och Ölands situation skiljer sig i den meningen inte så mycket från situationen på andra håll. Vi ser idag att de senaste decenniernas förändringsprocesser har inneburit att det ställs andra krav på enskilda platser än det gjordes tidigare. Särskilt har jag iakttagit detta i glesbygdsområden eller områden utanför storstadsregionerna.

För Ölands del har det kunnat noteras att omställningen i jordbruket med rationalisering och en utveckling mot större och färre enheter och omstrukturering av offentlig sektor har medfört förändringar på den lokala arbetsmarknaden. Detta har fått såväl positiva som negativa konsekvenser för ön, Andelen småföretagande bland kvinnor på Öland ökat och idag driver kvinnor i de båda Ölandskommunerna företag i större utsträckning än genomsnittet för rikets kommuner som helhet. En annan utveckling som har blivit allt mer tydlig under de senaste årtiondena är att andelen jordbruksföretagare minskat. De som driver jordbruk måste ofta driva allt större

¹ Linné 1975:50

enheter och det innebär, som en lantbrukare på södra Öland uttryckte det: ”att det är färre bönder i byarna än när jag var barn men de som finns nu arrenderar flera gårdar”. Detta är en utveckling som Öland har fått möta men denna utveckling är också vardag på andra håll i Sverige och har med en mer övergripande omställning av jordbruket att göra. Den lokala arbetsmarknadens möjligheter att erbjuda ett lönearbete är begränsat, vilket är en del i förklaringen till andelen kvinnoföretagande men även att tilltron till turismen och förväntningarna på turismen är höga på Öland.

I denna utveckling av ökad konkurrens mellan platser har också kravet på enskilda platsers förmåga att locka till sig kapitalinvesteringar, människor och kreativitet ökat. De platser som har bäst förutsättningar att attrahera kapital, kompetens, människor och kreativitet har fördelar gentemot andra platser.² Kraven på enskilda platser ökar i denna konkurrenssituation. Platsens roll är inte längre bara lokal, den skall inte bara utgöra bas för de bofastas hem och arbete utan platsen är som aldrig förr, en *annonsplats i synliggörandets geografi* d.v.s. en geografi som bygger på att platsen måste synas för att finnas. Detta kan leda till en strömlinjeformning av platser där vissa förutsättningar skall finnas men samtidigt ställs högre krav på att platser kan uppvisa särarter som skapar attraktionskraft och exotism. Platsen skall vara global och lokal på samma gång.

Det senmoderna samhällets tekniska och sociala lösningar för ökad rörlighet och uttjning av sociala relationer har lett till en förändring av den lokala platsens roll som identitets- och inkomstbas. Relationen mellan produktion och konsumtion har förändrats, platser konkurrerar om utrymme med andra platser på en större handelsarena. Komprimering av tid och rum har förstärkt platsers möjlighet att attrahera människor och kapital men samtidigt har de ekonomiska transformationsprocesserna kommit att alltmer hota enskilda platser till följd av ökad konkurrens. Detta blir ofta märkbart i den ekonomiska och politiska debatten. Begrepp som *global konkurrens*, *internationalisering* och *out sourcing* används ofta för att motivera nedläggning eller flytt av en ekonomisk verksamhet från en plats till en annan, ur ett globaliseringsperspektiv, mer gynnsam. Denna utveckling har blivit en kännbar verklighet för människor på många platser under de senaste decenniernas

² Jfr Harvey 1990; Florida 2002; Florida 2005; Mossberg 2003 m.fl.

struktumvandling. Det svenska samhället har genomlevt en grundläggande förändring av strukturen på arbetsmarknaden och även om industrin fortfarande är motorn i den svenska exportekonomin så har utformningen av industrin förändrats. De industriella näringarna är inte lika personalintensiva idag som de var för trettio år sedan. Detta är bland annat en konsekvens av teknisk utveckling och förändringar i de industriella organisationerna. Industrier har lagt ut industrinära servicefunktioner på entreprenad som ett led i att öka flexibiliteten.

Tillsammans med andra faktorer så som omstrukturering av offentlig sektor har det här lett till att antalet arbetstillfällen i glesbygden ofta minskar till förmån för central- och storstadsområden. I denna situation sätts det ofta upp höga förväntningar på inkomstområden som är beroende av de platsspecifika förutsättningarna för sin produktion så som exempelvis turism och lokalt producerade tjänster. På samma sätt som platsers naturliga förutsättningar att hysa industrier under för- eller tidig industriell tid i Europa (närhet till vattendrag för energi, råvara och arbetskraft m.m) så uppstår idag en *platsekonomi*, som innebär att platser som identitetsbas och platsers lokala särdrag blir viktiga inslag i att lyckas attrahera investeringar eller att stimulera nyföretagande, kreativitet och entreprenörskap. Med detta avses att nyföretagandet ökar och inflyttning sker till platser som inte kan erbjuda lönearbeten eller är en naturlig nod i den globala flödesekonomin.

Det innebär alltså att glesbygdsområden utanför de urbana centralområdena drar nytta av de lokala särdrag som finns för att locka konsumenter eller investerare till platsen, ett par av de mest kända svenska exemplen är Ishotellet i Jukkasjärvi och Gnosjöbygden. I denna uppsats kommer dock fokus att ligga på Öland och hur Öländska platser har påverkats av och anpassat sig till denna strukturella förändring.

På Öland har bland annat de platsskapande processerna ofta knutits till lokal matkultur, agrara traditioner, Ölands natur, konst och turism. Detta har blivit nyckelord i försöken att profilera sig i dagens *platsekonomi*. Inom platsekonomin är kultur och ekonomi förutsättningar för varandra. Diskussionen i sig är inte helt ny. Redan på 1940-talet diskuterade Adorno och Horkheimer³ den relation som fanns

³ Adorno & Horkheimer 1996.

mellan kulturen som produkt och det ekonomiska produktionssystemet.⁴ Idag blir det allt tydligare att relationen mellan kultur och ekonomi förtätas och det handlar inte bara om ekonomins inflytande över kulturen utan även det omvända, kulturens inflytande över ekonomin. Relationerna mellan kultur och ekonomi blir ofta synbara på enskilda platser genom de möjligheter till ekonomisk försörjning som finns eller de kulturella aktiviteter som knyts till platsen. Anpassningen till en förändrad arbetsmarknad och en förändrad ekonomisk situation medför, för Ölands del, att mycket av nyföretagandet sker med koppling till turism och kulturella näringar. Detta är naturligt för turism och besöksnäringarna är betydelsefulla för Öland och har varit betydelsefulla för Öland under de senaste 150 åren. Men nyföretagandet kopplas även till turism för att många av de *inflyttare* som startar företag på Öland själva har kommit i kontakt med Öland som turister en gång i tiden.

⁴ En djupare diskussion kring detta återfinns i Aronsson; Bjälesjö & Johansson 2007.

Platsen som anslagstavla

Turism- och besöksnäringarna är platsintegrerade verksamheter som dels utgör en förlängning av platsens synliggörande men de är också i högsta grad beroende av de lokala särdragen hos en plats för att locka besökare.⁵ Nedanstående citat är ett exempel på detta, nämligen hur de lokala särdragen, som av öläningen betraktas som ganska alldagligt, kan utgöra en lockelse för de som kommer utifrån:

Alvaret är ingenting för oss Öläningar. Det är mest dom som kommer utifrån som tycker om det. Alvaret påminner om sydligare nejder har jag läst, men jag har aldrig varit i några sydligare nejder, så jag kan inte säga om det är sant.⁶

Skådeplatser för lokala traditioner, festivaler eller naturscenerier har en framskjuten roll i turismen. Turismens platser konstrueras ur ett samtida maktspel, en förhandlingskontext där platsens karaktär växer fram. Med detta menar jag:

1) *Platser som en relationell process.* Platsens karaktär formas genom olika typer av aktiviteter på en plats. Relationer mellan de aktörer som står bakom dessa aktiviteter formar gemensamt den bild eller image som platsen förknippas med. I denna process har vissa aktörer större inflytande än andra, d.v.s. de har maktfördelar gentemot andra aktörer.⁷ Dessa relationer kan ge upphov till konkurrerande bilder av en plats men beroende på den maktposition olika aktörer har så blir någon bild av platsen mer framskjuten än andra. Detta ser vi delvis exempel på när det gäller världsarvet Södra Ölands odlingslandskap i kapitel 5. Även de olika aktörernas relation till platsen spelar stor roll. Vissa aktörer kan betraktas som *plats-insiders*, det innebär att de betraktar platsen ur ett inifrånperspektiv medan andra är *plats-outsiders* och betraktar platsen ur ett utifrånperspektiv. Människors tänkande, aktiviteter och handlande (*agency*) ger upphov till att platser transformeras och omskapas samtidigt som platsens struktur i viss mån påverkar de relationer, aktiviteter och handlingar som är möjliga att skapa

⁵ Jfr Aronsson 2002; Massey & Jess 1995; Kirshenblatt-Gimblett 1998

⁶ Ranghild Johansson, ur Johansson, A. 2001:7

⁷ Jfr Mels 2002; Massey & Jess 1995; Harvey 1996; Lefebvre 1990.

och utöva.⁸ Detta har betydelse för hur platsen betraktas men även vad som betonas i de bilder som skapas av platsen.⁹ Med detta avses representationer för platser som skapas genom relationella processer. Det är ju så att platserna skapas genom relationen mellan olika typer av processer som verkar utanför platserna (andra platser och regioner, trender, turister och besökare, konströrelser och konstnärer, myndigheter, lagar, företag o.s.v.) och de processer som pågår inifrån eller på platserna (bofast befolkning, den lokala turismnäringen, kommunen m.m.). Platsbegreppet kommer att behandlas mer ingående längre fram. Den teoretiska utgångspunkten är dock att platskonstruktion är en relationell process över tid.

2) *Platser som materiella rum.* Också platsens historiska profil, de aktiviteter med vilka platsen förknippas har stor betydelse för hur platsen betraktas. Med historisk profil avses de materiella förutsättningarna platsen har och som är ett resultat av människors aktiviteter och handlingar på platsen. Människors relation och koppling till det materiella är viktigt för att förstå de platsskapande processerna och hur de uttrycks. Platser som upplevda rum är en av de aspekter som blir viktiga men även de symboler och representationer som kopplas samman med platsen. De praktiker som av tradition kopplas till en plats genom de aktiviteter som har utövats eller utövas på platsen blir representationer som påverkar platsskapandet. Platser med ett industriellt arv benämns ofta industriorter eller bruksorter där en brukstradition har präglat. Medan platser där sol och badturism har en framskjuten roll ofta benämns badorter eller sommarturistorter. I Ölands fall har turism och jordbruk varit viktiga näringsgrenar under lång tid. Öland har också varit en ö som har lockat konstnärer och det är med koppling till just turism, konst, jordbruk och mat som många av dagens platsskapande processer utformas.

Det relationella perspektivet på plats som begrepp lämpar sig att använda för att förstå de konsekvenser som förändringar av ekonomin, försörjningen och samhället får för individer och platser. Det intressanta i denna uppsats är att studera hur Öland och öländska platser förhåller sig till denna platsekonomi och vilka uttryck det får.

⁸ Jfr Castree 2003; Giddens 1986.

⁹ Massey 1994; Massey & Jess 1995; Aronsson 2002

Syfte och frågeställningar

I den här uppsatsen behandlas begreppet plats ur ett relationellt perspektiv och där återfinns också den huvudsakliga teoretiska och metodologiska grunden. Vidare analyseras begreppet plats genom såväl ekonomisk-geografiska som humanistiskt geografiska perspektiv samt genom relationen mellan kultur och ekonomi. Syftet är att genom fallstudier av platsskapande processer på Öland, studera platsers betydelse och utveckling i dagens samhälle.

Detta leder också in på följande frågor:

- Hur skapas platser?
- Hur ser de platsskapande processerna ut på Öland?
- Vilken betydelse har enskilda platsers särdrag för hur turismnäringen struktureras och för egenföretagandet på Öland?

Ovanstående frågor behandlas explorativt då jag inte kommer att kunna ge en empiriskt uttömmande helhetsbild. Det är snarare så att jag i denna uppsats, utifrån fallstudier och valda teoretiska perspektiv, söker djupare förståelse för de begrepp och processer som står i fokus. Frågan om hur platser skapas kommer att diskuteras i mer generella termer i kapitel två. Syftet är inte att ge ett heltäckande svar utan att belysa vissa viktiga relationella aspekter av plats och platsskapande. De tre fallstudierna ger substans åt dessa begrepp och processer, fördjupar och visar på komplexitet. I de delar som behandlar fallstudierna kommer frågan om hur de platsskapande processerna ser ut på Öland att diskuteras. Fallstudierna exemplifierar platsers betydelse och tydliggör hur relationer till platser påverkar företagande och platsskapande. För att kunna förstå de platsskapande processerna på Öland måste enskilda platsers betydelse för olika aktörer och nätverk lyftas fram och diskuteras. Men även vilken betydelse dessa öländska platsers särarter har för platsers varugörande och förmåga att locka människor och investeringar, d.v.s. hur de enskilda platsernas särarter används för att lyfta fram platserna.

Upplägg och avgränsningar

Strukturen på licentiatuppsatsen har formen av en monografi som baseras på tre, mer eller mindre avgränsade fallstudier som belyser lite olika infallsvinklar på platsskapande processer på Öland. Licentiatuppsatsen har delats in i sju kapitel där det första utgörs av inledningen med en bakgrundsbeskrivning av ämnesområdet, problematisering och syfte. I detta kapitel kommer dessutom en kort introduktion till de teoretiska och metodologiska utgångspunkterna att presenteras.

Kapitel två är en teoretisk ingång till platsbegreppet och belyser platser ur, det som idag går under beteckningen relationellt perspektiv men även med influenser hämtade ur den humanistiska geografin. Tanken med kapitlet är att lyfta fram begreppet plats och problematisera detta begrepp för att visa att platser har stor betydelse i dagens samhälle både för identitetsskapande och som anslagstavlor i en kulturell platsekonomi eller synliggörandets geografi. I kapitlet diskuteras platskapande processer i mer generella termer kopplat till den första frågan i problemformuleringen; hur skapas platser? Plats behandlas här i första hand som en relationell konstruktion. På Öland har de platskapande processerna blivit tydliga genom aktiviteter som syftar till att lyfta fram öländska platsers unicitet och detta är bakgrunden till att Öland används som studieområde.

Kapitel tre är en beskrivning av Öland, turismen på Öland och den lokala arbetsmarknaden eller näringslivsstrukturen. Här beskrivs kortfattat den öländska turismen idag samt dess historia på ön. Historien ger en bild av vilka näringar som har haft betydelse för Öland och hur dessa har utvecklats här. Dessutom kan vi genom denna historia finna förklaringar till varför de projekt som behandlas i fallstudierna, fokuserar på konst, odlingslandskap och turism. Dessa områden har och har haft stor betydelse för Öland.

Kapitel fyra, fem och sex består av fallstudier där fokus ligger på den andra och tredje frågan i frågeställningen nämligen; hur de platskapande processerna ser ut på Öland och vilken betydelse enskilda platsers särdrag har för hur turismnäringen struktureras och för egenföretagandet på Öland. Kapitlen är författade under en period med start våren 2002 och slut våren 2006. Dessa kapitel avspeglar därmed inte bara olika

empiriska fall under en fyraårsperiod utan även en personlig utveckling hos författaren som bland annat blir tydlig i de teoretiska ställningstagandena.

Dessa kapitel utgörs av dels en studie av hur bilder av världsarvet södra Ölands odlingslandskap konstrueras, och en del om Ölands Skördefest och kvinnor som driver företag på Öland men även av en studie av projektet ”Mitt-i, konst och kunskap i Ölands världsarv”. Syftet med denna del är att genom dessa fallstudier förstå hur öländska platser skapas samt platsernas betydelse för olika aktörer, som omfattas av fallstudierna.

Som avslutande del i uppsatsen, kapitel sju, presenteras en summering och slutkommentarer utifrån studierna.

Avgränsning

Att studera platsers betydelse för relationen mellan kultur och ekonomi, företagande och turism har begränsats till att genomföra ett fåtal fallstudier. Teoretiskt har fokus kommit att riktas mot ekonomisk-geografiska, relationella och humanistisk geografiska perspektiv på platsbegreppet samt i vissa delar ett socialkonstruktivistiskt perspektiv. Det socialkonstruktivistiska perspektivet blir särskilt tydligt i kapitel fem som skrevs under en period då jag studerade hur bilder av platser konstruerades. Den socialkonstruktivistiska ansatsen syftade till att förstå och förklara hur konstruktionen av världsarvet i olika former av representationer gick till och vilka öländska platser som fick bära rollen av att representera världsarvet. De socialkonstruktivistiska perspektiven har kombinerats med ett relationellt perspektiv på plats för att få en tydligare koppling till platsens materiella förutsättningar. Genom att försöka förstå såväl betydelsen av den lokala sociala verkligheten som relationer med andra platser, trender och den materiella omgivningen diskuteras konstruktion av platser och representationer av platser och världsarvet. En del i de fallstudier som presenteras i licentiatuppsatsen är hur olika maktförhållanden tydliggörs genom de processer som skapar öländska platser. Olika aktörer förfogar över makt att påverka hur platser skapas samt vad som lyfts fram i de bilder som får representera Öland. Detta blir synligt i såväl kapitel fem som kapitel sex. I denna uppsats blir synliggörandet av dessa

maktrelationer ett sätt att åskådliggöra komplexiteten bakom platsskapande. Makt innebär möjligheter att påverka platsskapandet och alla aktörer har någon form av maktposition men vissa aktörer förfogar över mer makt än andra. Dessa aktörers aktiviteter och handlingar (agency) får därmed ofta en större genomslagskraft och påverkar de platsskapande processerna i högre grad.

Anledningen till att just dessa fallstudier valdes samt att fokus i ett kapitel ligger på just kvinnor som driver företag med koppling till turism, upplevelse och kulturella näringar, är:

- Att de projekt som ligger till grund för fallstudierna utgör tydliga exempel på den förändring som de öländska platserna genomgår.
- Att kvinnors företagande på Öland ofta återfinns i verksamhetsområden som uppvisar en stark integration mellan kultur och ekonomi som exempelvis turism och konsthantverk.
- Dessutom är de agrara traditionerna viktiga, av de tre fallstudier som har studerats har samtliga kopplingar till lokal jordbrukstradition. Södra Ölands odlingslandskap är upptaget på UNESCO's världsarvslista just på grund av den kontinuitet i markanvändning och jordbruk som har format landskapet här. Detta innebär att jordbruket står i centrum för världsarvet. Skördefesten har en tydlig koppling till jordbruket och skörden och det gamla mickelsmässöfirandet. Projektet Mitt I-konst och kunskap i Ölands världsarv är knutet till platser i världsarvsområdet och har en tydlig koppling till odlingslandskapet.

Metodologiska avstamp

Metodologiskt har arbetet utvecklats i takt med att min epistemologiska förståelse har vidgats och fördjupats. De platsteoretiska perspektiv jag använder i detta arbete är ett sätt att förhålla mig till och tolka den värld jag studerar. Ansatsen är abduktiv och metodologin bottenar i de teoretiska perspektiv på plats som är centrala för arbetet. Det är genom mitt teoretiska förhållningssätt till platser som jag tolkar de processer och aktiviteter som skapar och transformerar de öländska platserna.

Teori är enligt vår uppfattning ett sätt att se och tänka om världen snarare än en abstrakt representation av den. Som sådan bör den hellre betraktas som den ”lins” man använder vid observation än som en ”spegel” av naturen.¹⁰

Resonemanget i citatet ovan faller tillbaka på den amerikanske filosofen Richard Rorty's diskussion kring den fokusering på tankens eller idéernas roll för kunskap som har varit härskande inom filosofin sedan Descartes på 1600-talet. Rorty menar att det är tid att lämna tanken på de ”rena idéerna” som jämförs med en *spegel* som återspeglar verkligheten. Istället, menar han, bör en ”filosofi utan speglar” upprättas, där filosofins roll inte längre är att stå för obestridliga sanningar med vilka filosofen kan bedöma verkligheten utan snarare att vara en kraft som stimulerar till konversation, samtal och dialog om verkligheten.¹¹

Låt oss utnyttja metaforen *lins* i citatet ovan. På samma sätt som de teoretiska utgångspunkterna blir linser genom vilka jag kan beskåda och tolka de samhällsfenomen jag studerar så styr också linserna i viss mån min tolkning beroende på deras skärpa, färgfilter och förstoring. Alltså de tolkningar jag gör är i viss utsträckning produkter av de teoretiska traditioner jag tar avstamp i och den kontext jag befinner mig i.

Det är därför av yttersta vikt att reflektera över hur forskningsfrågor formuleras, forskningsfält och teoretisk utgångspunkt väljs, vilken kunskap ligger bakom dessa val? Varför väljer jag som forskare att diskutera den geografi som jag gör? Platser, platsskapande, turism och Öland. Kunskap är situerad och således styrs mina val i forskningsprocessen av den akademiska tid och miljö jag verkar i men också av den kunskap som jag har förvärvat genom de platser och det situerade språk jag bär med mig.¹² Med situerad kunskap avses såväl kunskapsutveckling och forskning i mer generella termer som den individuella kunskapsutvecklingen. Den akademiska kunskapens utveckling kan härledas till platser och miljöer som vid specifika

¹⁰ Alvesson & Deetz 2000:44

¹¹ Rorty 1979.

¹² Jfr Andersson 2004; Schough 2001.

tidsperioder har möjliggjort och format kunskapsutvecklingen.¹³ Med situerat språk menar jag att språket, det system med vilket vi definierar världen, är platsspecifikt. Dialektala och lokala särarter av språk eller språkbruk ger olika typer av kunskap och tolkningar av världen.¹⁴ Föreställningar om och förklaringar till omvärldens beskaffenhet, alltså epistemologiska utgångspunkter varierar i någon utsträckning mellan platser.¹⁵ De epistemologier som anses vara relevanta att diskutera på en plats och i en akademisk miljö fäster man kanske inte så stor vikt vid i en annan miljö på en annan plats. Detta får givetvis konsekvenser för hur forskning bedrivs och vilken kunskap som produceras eller inte produceras. Epistemologiska val handlar i stor utsträckning om att välja tankestrukturer och tolkningsramar som anses vara relevanta och är accepterade. Kunskapsproduktionen rättfärdigas genom dessa val och genom att forskningsproblemen är integrerade i accepterade epistem.

De studier som föreligger i denna licentiatuppsats är baserade på en rad empiriska källor. Dessa inbegriper intervjuer, observationer och analys av broschyrer, informations- och marknadsföringsmaterial. Den genomgripande metodologiska tanken utgår ifrån att studera plats som relationell process. Jag tar avstamp i att platser skapas och omskapas eller transformeras genom ständiga processer som i högre eller lägre grad påverkar materiella såväl som immateriella aspekter av platser.

Forskningsområdet är Öland och det är platsskapande processer på Öland som studeras. Genom tre fallstudier exemplifieras processer som transformerar och skapar platser på Öland. Motivet bakom val av fallstudieområde är att Öland i flera avseenden är ett marginalområde. Utgångspunkten är att Ölands marginalitet¹⁶ har synliggjorts genom de senaste decenniernas strukturomvandling och omställning av

¹³ Livingstone 2003.

¹⁴ Jfr Rorty 1997 som beskriver vokabulärens, eller rättare sagt de ändliga vokabulärernas betydelse för hur världen tolkas och uppfattas.

¹⁵ Det är viktigt att notera att plats (som jag beskriver begreppet i kap 2) är ett begrepp som är innehållsrikt och således inbegriper mer än bara lokalitet. Platsen är socialt, kulturellt, språklig och tid-rumsligt specifik. Rortys perspektiv på kopplingen mellan språk och kunskap om världen har ingen central roll i mitt arbete utan togs här mer som ett exempel på att språk har betydelse för hur vi tolkar vår omgivning. Att platser skapas eller konstrueras och transformeras över tid och därmed transformeras också förutsättningarna för den situerade kunskapsproduktionen. Det kan följande exempel illustrera: Den kulturgeografiska institutionen på Sölvegatan 10 i Lund är inte samma plats idag som den var på 1970-talet och kunskapsproduktionen där idag skiljer sig från 1970-talets. Platsen har förändrats genom att andra människor är verksamma där, relationen till andra platser i det omgivande vetenskapssamhället (och samhället i stort) och vetenskapliga traditioner har ändrats. Däremot är 1970-talets kunskapsproduktion en del av platsen idag och påverkar i viss mån denna.

¹⁶ Begreppet marginalitet används här så som det behandlas av Andersson 2004.

jordbruket och ökad konkurrens med bl.a. en viss friställning av arbetskraft och negativ befolkningsutveckling som konsekvens. I denna situation, menar jag, synliggörs processer som till viss del strävar efter att omkonstruera bilden av öländska platser och att klä platserna i ny kostym eller åtminstone omsydd kostym, lämpad för tidens trend. Fallstudierna pekar därmed på processer som samtidigt synliggör de öländska platserna och anpassar livet på dessa platser till en förändrad tillvaro.

Den forskningsmässiga ansatsen i fallstudierna kan liknas vid en abduktiv process med utgångspunkter i teoretiska aspekter som diskuterar platskonstruktion eller platsskapande och dessa perspektiv fördjupas genom fallstudierna. Trots att jag har en epistemologisk bas att stå på så är min utgångspunkt att utforska öländskt platsskapande utifrån de projekt som utgör mina fallstudier.

Den teoretiska grunden återfinns i ett relationellt perspektiv på plats kombinerat med, den humanistiska geografins fenomenologiska och existentialistiska perspektiv på plats. Dessa utgångspunkter har haft en avgörande roll för val av metoder. Min strävan att förstå hur de platsskapande processerna ser ut och hur platser konstrueras och platskänsla uppstår eller underhålls har krävt att jag har närmat mig platser som observatör och i viss mån deltagare. Särskilt inom ramen för projektet *Mitt I* kan det noteras hur platser och individers platskänsla utmanas av intressen och idéer som kanske inte alltid är situerade eller lokalt anses vara accepterade. I samband med att en utomstående konstnär får i uppdrag att gestalta platsen så uppstår det spänningar och diskussioner som utifrån ett humanistiskt geografiskt perspektiv visar hur betydelsefulla platser är och hur stark platskänslan kan vara. Platskänslan avspeglar också i dessa fall en tydlig koppling till vissa värden som visar vad platsen förknippas med. Det är endast genom att observera och följa händelseutvecklingen och ta del av diskussioner men även genomföra intervjuer som jag har kunnat komma åt de platsskapande processer som projektet *Mitt I* inbegriper.

Det gäller för samtliga fallstudier att jag har haft ett abduktivt angreppssätt som har krävt att jag har tagit del av de diskussioner som har förts och det material som finns för att marknadsföra eller representera olika aktiviteter och platser. Intervjuer har genomförts för att fördjupa bilden och komma bakom diskussionerna och att försöka

förstå de intentioner, strävanden och visioner som ligger bakom det som sker på platserna. Den fallstudie som presenteras i kapitel fyra och behandlar kvinnors företagande och Ölands skördefest har i särskilt stor utsträckning baserats på intervjuer av semistrukturerad art. När det gäller projektet Mitt I, kapitel sex, har dessutom projektledningen själva försökt summera de diskussioner som förts och låter, i en dvd-film, personer med olika uppfattningar om projektet och de platser som gestaltas inom projektet komma till tals. Denna film ger dessutom ett bidrag till min forskning, förutom att den inramar en diskussion, genom att den visar hur projektledningen ser på projektet. Samma sak gäller för Världsarvet Södra Ölands odlingslandskap där företrädare för länsstyrelsen i Kalmar län, som har skrivit världsarvsansökan, också presenterar världsarvet i såväl en bok som i broschyrmaterial och rapporten med själva ansökan som visar vad som betonas från de perspektiv som länsstyrelsen företräder.

Dessa fallstudier ger en inblick i platsskapande processer på Öland men jag gör inte anspråk på att säga att de ger en fullständig bild av öländskt platskapande eller de mer övergripande transformationsprocesser som Öland är en del av. Snarare bör de ses som exempel på den roll enskilda platser har för försörjning och identitetsskapande men även vad platsen betyder för turism och företagande i en kulturell ekonomi. För de enskilda fallstudierna har jag använt olika metoder där basen ändå utgjorts av intervjuer och observationer. Det är inte ovanligt att arbeta på detta sätt och kombinera flera metoder som kompletterar varandra.¹⁷ För kapitel fyra har 45 intervjuer genomförts med kvinnor som driver företag på Öland. Att det är just kvinnor som driver företag som har intervjuats beror, som diskuteras närmare i kapitel fyra, på att andelen kvinnor som driver företag är högre på Öland än genomsnittet för riket. Ett annat urvalskriterium var att dessa företagare skulle ha deltagit i Ölands Skördefest och därmed visat att de bedriver sin verksamhet utanför den gängse sommarsäsongen. Under intervjuerna har vissa teman eller frågeområden varit viktiga att lyfta fram i syfte att få en bild av t.ex. vilka motiv som ligger bakom egenföretagandet samt vilken betydelse turismnäringen och de lokala platserna har.¹⁸ Dessutom har intervjuer genomförts med företrädare för Ölands Skördefest och ESSA Företagstjänst AB på Öland.

¹⁷ Jfr Andersen 1998; Alvesson & Sköldberg 1994; Alvesson & Deetz 2000.

¹⁸ Detta redovisas mer i kapitel 4.

Kapitel fem baseras på intervjuer med Mörbylånga kommuns världsarvsansvariga tjänsteman och LRF's ombud. Dessutom har de 45 intervjuerna med de företagare som ligger till grund för kapitel fyra haft betydelse.¹⁹ Dessa företagare fick besvara frågor som berörde den bild som förmedlas av världsarvet och det som framkom i dessa frågor är kopplade till kapitel fem och inte till kapitel fyra. Vidare har observationer av marknadsföringen på turismmässan i Göteborg, TUR 2002, och samtal med företrädare för Ölands monter på mässan, samt företrädare för Föreningen Ölands Världsarv utgjort metodiska inslag i empiriinhämtningen för kapitel fem. En annan viktig del i det empiriska materialet för kapitel fem är det informationsmaterial om världsarvet som länsstyrelsen i Kalmar län publicerade 2001 samt Diskussionen i lokalpressen och information på hemsidor hos Riksantikvarieämbetet, länsstyrelsen i Kalmar län och Mörbylånga kommun.²⁰ Under våren 2002 genomfördes även öppna deltagande observationer på Uppsala universitets ekologiska forskningsstation i Skogsby. Där samlades en grupp företrädare för Kalmar läns museum, länsstyrelsen, Mörbylånga kommun, Regionförbundet i Kalmar län, Föreningen Ölands världsarv, Uppsala universitet, Högskolan i Kalmar och SLU och diskuterade världsarvet, turismen och forskning på Öland.²¹ Gruppen medlemmar företrädde de organisationer som var direkt och indirekt ansvariga för processen bakom världsarvsansökan och informationsförmedlingen kring världsarvet. Dessa aktörer sitter också på maktpositioner när det gäller hur bilder av världsarvet och världsarvets platser skapas. I det informationsmaterial som först presenterades kring världsarvet 2000-2002 låg fokus på platser som redan hade ett besöksstryck och därmed kan anses vara kända för besökare. Dessa var bl.a. Karlevistenen, Eketorps borg, stora alvaret och Ottenby. Detta har senare förändrats något och det har bl.a. satts upp informationsmaterial på skyltar vid speciellt utvalda platser på södra Öland. Det empiriska materialet som ligger till grund för kapitel sex är baserat på intervjuer med projektledaren för projektet "Mitt-I konst och kunskap i Ölands världsarv", den konstnärliga ledaren för samma projekt samt tre konstnärer och egenföretagare utan direkt koppling till eller medverkan i projektet. Dessa tre intervjuer genomfördes i samband med intervjuerna till kapitel fyra, och har till syfte att belysa platsens

¹⁹ Se Bilaga 4.

²⁰ URL anges även i kapitel 5 (www.raa.se; www.morbylanga.se; <http://www.h.lst.se/h/>).

²¹ Se kapitel 5.

betydelse för dessa konstnärers konstutövning och företagande. Det har också genomförts intervjuer med nyckelpersoner för projektet så som näringslivschefen i Mörbylånga kommun (som är formell projektägare) och Styrelseledamöter i föreningen Ölands Världsarv. Dessutom har deltagande observationer genomförts under projekt-/styrgruppsmöten för projektet *Mitt i* samt deltagande vid öppna seminarier där de som var engagerade i projektet på olika sätt deltog.²² Inom ramen för projektet Mitt-I användes sex platser som utgångspunkt för de konstnärliga gestaltningarna och dessa är av särskilt intresse i kapitel sex. Platserna var: Skogsby i nordvästra delen av världsarvsområdet, Lilla Frö i Mörbylångadalen på västra sidan av Södra Öland, Stenåsa i nordöstra delen av världsarvsområdet, Eketorp några kilometer norr om Ottenby på södra Öland, Ventlinge vid Grönhögen på sydöstra delen av ön och bruksorten Degerhamn söder om Mörbylånga på sydöstra Öland.

²² Se Bilaga 4.

2 Platser i flödesrummet

The more we reflect on place, however, the more we recognize it to be something not merely characterizable but actually experienced in qualitative terms. These terms, for example, color, texture, and depth, are known to us only in and by the body that enters and occupies a given place.²³

I detta kapitel kommer framförallt ett relationellt perspektiv på platsbegreppet att anläggas. Detta sker genom att först behandla ett relationellt perspektiv på hur platser och platsskapande kan förstås utifrån en mer ekonomisk geografisk tradition. Jag kompletterar dessa teoretiska utgångspunkter med en diskussion kring platser som humanistiskt fenomen utifrån den humanistiska geografins utveckling av ett existentialistiskt och fenomenologiskt förhållningssätt till plats. Kapitlet avslutas med en syntetiserande diskussion av dessa perspektiv.

Globala processer, flöden och flyktighet kontra det fasta, permanenta och det lokala, så skulle den verklighet enskilda platser befinner sig i kunna beskrivas. Dagens samhälle beskrivs av vissa forskare som ett flyktigt samhälle, ett samhälle av nätverk och flöden. Detta flödessamhälle beskrivs genom att kapital, arbetskraft, arbetstillfällen, innovationer, turister, bilder m.m. kan ses som flöden genom rummet som styrs av relationer mellan olika noder i nätverk. Enskilda platser konkurrerar med varandra om att fånga upp detta flöde och utgöra en nod i nätverket. Detta sker på olika skalnivåer från global till lokal nivå.²⁴ Vissa forskare har argumenterat för att enskilda platsers särarter riskerar att försvagas och utplånas och att resultatet av detta istället blir en global värld med tätare sammanflätning av ekonomier samt en ökad kulturell och social konformitet: En likriktning i arkitektur, matkultur (fastfood som

²³ Casey 1997:204.

²⁴ Se t.ex. Aronsson & Foghagen 2002; Urry 1999; Castells 1996; Harvey 1996; Massey 1995.

Pizza, McDonalds & Coca-Cola) eller en likriktning i nöjesliv²⁵ och livsstilar. Platser blir, i detta perspektiv, reducerade till noder i en global process, där platsens innehåll blir mer och mer likt andra platsers. Platsen blir, enligt vissa forskare, platslös eller en icke plats. Andra forskare menar att det får motsatt effekt. Globalisering uppstår inte av sig själv utan måste böttna i aktiviteter som utförs lokalt på platser med olika särdrag. Globaliseringens processer fylls med mening och innehåll genom enskilda platser.²⁶ Enskilda platser, och enskilda platsers särdrag, tenderar därför att få större betydelse i en mer globaliserad värld.²⁷

Plats, rum och flöden

Relationen mellan begreppen plats (place) och rum (space) har sett olika ut och skiftat genom historien. Under perioder har begreppet plats haft en mer framskjuten och komplex roll för att under andra perioder reduceras till att utgöra en nod eller fast punkt i ett koordinatsystem. Sedan medeltiden har mer eller mindre ambitiösa försök att ge platsbegreppet en funktion underordnad rum presenterats. Dessa har dock ofta visat att begreppet rum är beroende av något mer för att förklara omvärldens komplexitet. Rum blir, som begrepp, otillräckligt och ett relationellt angreppssätt visar istället på ett ömsesidigt beroendeförhållande mellan rum och plats.²⁸

Geografen Doreen Massey menar att i dagens samhälle, som karaktäriseras av att tid och rum komprimeras och att människor flyttar till olika platser, har begrepp som lokalbefolkning inte samma ställning som tidigare. De bofasta på en plats är idag inbegripna i sociala relationer med individer och platser på olika håll i världen. Att vara fast boende på en plats har inte heller samma permanens som i det förindustriella samhället, migration, in och utflyttningar är en del av platsers och människors vardag.²⁹ Rörligheten är inte heller lika lokalt bunden som tidigare. Människor har i och för sig alltid flyttat och rört på sig (krigsomflyttningar, sjömän, giftemål över sockengränser, in- och utvandringar, nomadism, handelsresor m.m.), men skillnaden

²⁵ Med globala tevebolag som sänder samma program över flera världsdelar, dokusåpor som körs, samma koncept i flera länder eller Disneys och Hollywoods filmer.

²⁶ Merrifield 1993; Lefebvre 1991.

²⁷ Jfr Castree 2003:176

²⁸ Jfr Mels 2004; Casey 1997

²⁹ Jfr Massey 1995; Massey 1994; Massey 1984.

är att rörligheten i samhället har ökat i såväl intensitet som hastighet. Förändringshastigheten i samhället har ökat dramatiskt bara de senaste decennierna. Hur påverkar detta platsens roll? Harvey³⁰ och Massey³¹ anser, precis som de humanistiska geograferna, att platser har betydelse men förklarar platsens betydelse ur ett annat perspektiv. Fokus ligger inte, som i den humanistiska geografins beskrivning av plats, på individens känslomässiga bundenhet till en plats utan snarare på hur olika typer av relationer mellan individer, aktörer och framförallt mellan kön, klasser och etniska grupperingar, konstruerar platsen. Här har makt av olika slag, som t.ex. genom kapital, stor betydelse. Plats ses snarare som en mer eller mindre temporär fixering av människor och kapital i en värld som karaktäriseras av hög förändringstakt. Samhällets rörlighet är ojämn, kapital rör sig lättare och snabbare mellan platser och över gränser än människor (arbetskraft) som ofta är mer svårflyttade. Detta får, enligt Massey, konsekvenser för ”lokalbefolkningens” förhållningssätt till en föränderlig värld.

In other words, since people are relatively immobile in comparison with the global fluidity of capital, they are in various ways pressured to defend their local communities.³²

Världen globaliseras ojämnt, vissa platser är mer framgångsrika i att attrahera kapital, investeringar och företag än andra platser. Detta bottnar i relationer mellan platser, relationer mellan aktörer på platser och klass- och könsrelationer som kan härledas till platser. Detta ger också upphov till en platskonkurrens som bottnar i att kunna behålla eller locka kapital, investeringar och företag till en plats. Vikten av att synas eller dra till sig uppmärksamhet blir avgörande för hur väl platser ska lyckas att locka investeringar och kapital. Det innebär också i denna platskonkurrens, att platser för att finnas måste synas. En fokusering på de uttryck som synliggör platser på t.ex. en medial arena styr platser mot synliggörandets geografi. Aktörerna i de processer som konstruerar platser förfogar över olika typer och grader av makt. Maktrelationerna sträcker sig över gränser, mellan platser och på olika skalnivå.³³

³⁰ Harvey 1990; Harvey 1996.

³¹ Massey 1995.

³² Massey 1995:48

³³ Massey 1995; Massey 1994.

Det har, av flera forskare, diskuterats huruvida plats är ett begrepp som är användbart och applicerbart på något i detta flödessamhälle. Massey³⁴ kritiserar forskare som Allen, Hamnett, Giddens och Castells m.fl. som betonar att det, i det sociala rummet, är svårt att avgränsa något så specifikt som enskilda platser. Socialt rum (*social space*) beskrivs som komplexa processer av utsträckta sociala relationer som möts och interagerar. Socialt rum består av, och inrymmer, alla nätverk och all social interaktion på olika skalnivå, från globalt och lokalt. Idag, hävdar dessa forskare, är det sociala rummets relationer är så uttänjda och har en sådan räckvidd att plats upphör att vara signifikant som begrepp. Detta, menar Massey³⁵, förutsätter dock att plats tolkas i traditionell idérelaterad mening som geografiskt avgränsade enheter som i någon mån är oberoende av varandra. Istället menar Massey att begreppet plats, precis som rum, bör tolkas utifrån de förutsättningar som råder för platser. I ett globaliserat flödessamhälle eller ett socialt rum har platsen en annan roll än vad platser hade i det förindustriella samhället. Ett sätt att komma åt detta är att tänka sig kopplingar och länkar mellan aktiviteter i ett rumsligt perspektiv. Massey³⁶ använder begreppet aktivitetsrum.³⁷ Detta beskriver hon på följande sätt:

The activity space³⁸ of something is the spatial network of links and activities, of spatial connections and of locations, within which a particular agent operates.³⁹

Detta ger en plats en funktion som aktivitetsarena eller de områden där olika aktiviteter och relationer bottnar hos olika agenter. Samtidigt ger detta en dimension åt platsen där skillnaden är stor mellan att en plats är förknippad med en känsla av hem och tillhörighet, som den humanistiska geografin lade emfas vid, till att se platsen som en lokalitet för aktiviteter och relationer.

Massey noterar, precis som bl.a. Harvey, kopplingen mellan plats och identitet. Flödessamhällets höga rörlighet och förändringstakt har ytterligare visat på vikten av

³⁴ Massey 1995

³⁵ Massey 1995

³⁶ Massey 1995

³⁷ Johnston; Gregory; Pratt & Watts (eds.) 2000. beskriver Aktivitetsrum som: "Det område inom vilket majoriteten av en individs vardagsaktiviteter utförs".

³⁸ Activity space eller aktivitetsrum är ett begrepp som har använts och utvecklats av flera geografer, inte minst har den svenske geografen Torsten Hägerstrand bidragit. Jfr Hägerstrand, 1991.

³⁹ Massey 1995:54

identitet.⁴⁰ Platser ska i någon mån kunna svara upp mot detta behov och för att en lokalitet ska kunna utgöra en bas för platsbunden identitetsutveckling krävs att platsen, i någon mening, är förknippad med traditioner.⁴¹ Traditionen utgör grunden för någon form av permanens eller paus i det flöde som karakteriserar rum (space). Harvey förstår således plats på följande sätt:

Place is, then, the site of the inert body, reducible to the 'being there' of something permanent, in contrast to the instabilities of motions creating space.⁴²

Det rumsliga flödet av bl.a. kapital, människor (arbetskraft), idéer (innovationer) och mediebilder fixeras alltså temporärt vid platser. Masseys utgångspunkt i resonemanget är att platser bör ses som ett resultat av olika typer av relationer i en tidrumslig, social kontext. Rörligheten eller flödet blir en förutsättning för platser och kan förklara platser. Samtidigt har olika aktörers aktivitetsrum och kopplingar mellan olika aktivitetsrum, blivit mer komplext och därmed blir relationerna bakom platskonstruktioner svårare att förklara. Som vi har noterat ovan så är platser ett resultat av olika typer av relationer som interagerar och fixeras i en socialt och kulturellt specifik kontext. Platsen är inbegripen i interna och externa maktstrider som resulterar i vilken typ av utveckling eller förändring som sker. Massey skriver:

They are frequently riven with internal tensions and conflicts. Places are shared spaces: you could not think about London's Docklands at the moment without precisely that conflictual sharing and the conflict between interests and views of what the area is, and what it ought to become.⁴³

Ett annat exempel kan hämtas från Öland och projektet Mitt I⁴⁴ där det utvecklades en konfliktsituation sommaren 2005 kring ett konstverk som skulle representera platsen Stenåsa. Konstnären som stod bakom konstverket hade utifrån sin tolkning av platsen

⁴⁰ Harvey 1990; Massey 1994.

⁴¹ Harvey 1990.

⁴² Harvey 1996:262

⁴³ Massey 1994:137

⁴⁴ Projektet Mitt i: konst och kunskap i Ölands världsarv, behandlas mer ingående i kapitel 6.

satt upp en stor skylt i plåt med texten ”HÄR FINNS PLATS”. Tanken bakom detta⁴⁵ var att det dels finns plats i Stenåsa för fler människor i fysisk mening, plats för inflyttare eller turister och besökare. Men också att det finns obebyggd plats och plats för rekreation och för tankar. Den diskussion som följde kom att handla om hur offentliga medel, pengar, skall användas, vad som skall representera platsen och vart offentlig konst bör ställas ut. En del i diskussionen handlade om de kulturhistoriska värden som finns i Stenåsa (stenmurar m.m.) och varför inte offentliga pengar används för att bevara sådana saker istället. Konstnären, som var bosatt i Berlin, kunde inte själv aktivt delta i debatten och ta emot och bemöta kritiken så följden blev att det slutade med att konstverket vandaliserades.

Annika Erikssons konstverk i Stenåsa på östra Öland. Foto: Bengt-Olof Johansson

Dessa relationer och maktkonkurrensen sker på olika skalnivåer och detta resulterar också i att olika föreställningar om en plats kan verka sida vid sida. De aktörer som besitter eller förfogar över störst grad av makt får också ett större inflytande över hur platsen konstrueras, vilka föreställningar om platsen som blir dominerande. Relationell

⁴⁵ Vid invigningen av utställningsdelen inom ramen för den konstnärliga delen av projektet Mitt I angavs bland annat dessa tankar som en del av de bakomliggande idéerna med konstverket.

teori inbegriper som nämnts inslag av makt. Makten fördelas genom olika typer av förhandlingar och relationer och olika aktörer har olika grader av makt men hur påverkar de olika aktörernas makt slutkonstruktionen? De bofasta på en plats (en heterogen grupp där maktfördelningen inom gruppen varierar) har förvisso ett inflytande genom sina dagliga handlingar, sitt aktivitetsrum och sin ekonomiska, sociala och politiska position. De påverkar i viss utsträckning platsens konstruktion men samtidigt så blir deras plats en cirkulationsplats för det globaliserade, sociala rummets, berättelser, bilder, omflyttningar och kapital. Denna cirkulation av kapital, människor och berättelser är de i stor utsträckning bara är objekt i. De kan tvingas till eftergifter i form av att deras försörjning dras undan (företagsflyttningar) eller upplåtande av mark och att vara ett objekt i eller ett pittoreskt inslag på en besöksarena. Platsen blir en anslagstavla i synliggörandets geografi där lokalbefolkningen på sin höjd kan påverka vilka anslag som sätts upp eller vilken färg ramen på anslagstavlan skall ha.

Det är därför viktigt att ha ett uttalat fokus på de maktrelationer som är inbegripna i platskonstruktionen. Utnämningen av ett världsarv är t.ex. ytterst en produkt av en politisk makt eller statlig förhandling. Här är lokalbefolkningens makt ofta inskränkt även om det hålls omröstningar för lokalt boende och lokala aktörer så är ansökningsförfarande och resultaten av detta inbegripet i en politisk process där vissa aktörer har större inflytande och möjlighet att påverka processen än andra. Det relationella perspektivet måste här ses i olika skalperspektiv. Den fördel ett relationellt perspektiv på plats medför är att den process som platskonstruktionen är en del i kan förstås utifrån de relationer den består av. Detta erbjuder också möjlighet att kunna avgöra vilka relationer och maktfaktorer som huvudsakligen konstruerar platsen.

Platsers temporalitet

I sin senaste bok, *For Space*⁴⁶, återvänder Massey till sin tidigare konceptualisering av platsbegreppet och då med tydligare emfas på det temporära. Massey menar här att det inte går att på ett enkelt sätt säga att rum (*space*) är det flyktiga, föränderliga medan plats (*place*) har en mer fast, bestående karaktär. Inte ens om man delar in plats i mänskliga aktiviteter och natur låter sig det oföränderliga ses. Istället menar Massey att

⁴⁶ Massey 2005

allt är föränderligt. Naturen förändras (om än långsamt) och människors aktiviteter och relationer förändras. Snarare kan plats, menar Massey, ses som en rumsligt temporär händelse (*event*). Rum (*space*) är flödet av berättelser medan platsen är den temporära ansamlingen av berättelser. De rumsliga flödet av berättelser får sina konkreta uttryck på platser. Därmed blir också resan mellan platser ett sätt att förflytta sig mellan ansamlingar av berättelser och trajektorier.⁴⁷

To travel between places is to move between collections of trajectories
and to reinsert yourself in the ones to which you relate.⁴⁸

Därmed är det inte heller möjligt att vända åter till en plats eller ett hem utan att förändring har skett. Vid varje plats ställs man inför en ny uppsättning berättelser som kräver habilitering eller rehabilitering, d.v.s. man måste sätta sig i händelsen (läs platsen) för att bli en del av den. Massey tar som exempel; att när en person återvänder hem efter en resa så inhämtas information om vad som hänt när han/hon varit borta (genom att läsa posten, kolla telefonsvararen och tala med grannar e.dyl.). I den bild av platsbegreppet som Massey skisserar här närmar hon sig såväl den beskrivning av hur staden uppstår och reproduceras i enskilda situationer som är de Certeau's postmodernistiska ansats i *The practice of everyday life*⁴⁹ men även Latours translation theory eller Actor Network Theory (även Law, J. m.fl). Däremot slår Massey fast att plats har betydelse, men inte som en fast eller oföränderlig punkt i tillvaron utan snarare som en fixpunkt för berättelser och trajektorier. Plats blir en lokal för ett evenemang samtidigt som evenemanget i sig är platsen. I detta evenemang eller denna händelse (*event*) är relationen mellan människor men även mellan människa och natur (eller fysisk, materiell omgivning) viktiga beståndsdelar. Platsen fyller alltså en funktion som ett lokaliserat spelrum för förändring (även lokaliseringen förändras om än långsamt) av såväl det materiella som det immateriella. Förändringsprocesserna sker med olika hastighet en del förlopp är väldigt långsamma medan andra förändras mycket snabbt.

⁴⁷ Massey 2005

⁴⁸ Massey 2005:130

⁴⁹ de Certeau 1984

Place, in other words does – as many argue – change us, not through some visceral belonging (some barely changing rootedness, as so many would have it) but through the practicing of place, the negotiation of intersecting trajectories; place as an arena where negotiation is forced upon us.⁵⁰

Plats, menar Massey, är alltså en hållplats för möten, en arena där trajektorier och berättelser strålar samman. Platsen är alltid annorlunda och unik men det är en ständigt pågående process av förnyelse, platsen producerar sig själv på nytt hela tiden genom de relationer som platsen är inbegripen i.

Det relationella perspektivet på plats är alltså fortfarande ett tydligt fundament i Masseys⁵¹ platsbegrepp även om fokus har glidit över på en individnivå och inte lika tydligt inbegriper aspekter av hur makt och relationer mellan klasser, kön o.s.v. konstruerar platser. Maktbegreppet finns förvisso kvar (även om det inte betonas lika starkt) och representeras av begrepp som; politisering, sociala relationer, konflikter, förhandlingar och illusionen av det stabila, oföränderliga. Dessutom är förändring, tid och hastighet centrala begrepp. Det Massey⁵² beskriver är förvisso sant, allt förändras bara förändringshastigheten varierar, men vad som inte problematiseras i texten är den mänskliga upplevelsen av denna förändring. Här kan vi återknyta till Tuan⁵³ som menar att det måste finnas värden eller en fysisk miljö som upplevs som beständig och stabil på en plats. Den (upplevda) stabilitet som kan vara avgörande för människors upplevelse av eller känsla för en plats eller känslan av hem.

Platsbegreppet i den humanistiska geografiska traditionen

Plats är ett begrepp som, till och från under senare delen av 1900-talet, har varit ett hett diskussionsämne i den kulturgeografiska debatten. Under 70-talet diskuterades fenomenologiska och existencialistiska aspekter av platsbegreppet inom den

⁵⁰ Massey 2005:154

⁵¹ Massey 2005.

⁵² Massey 2005.

⁵³ Tuan 2004.

humanistiska geografin.⁵⁴ Detta skedde som en reaktion mot 60-talets kvantitativa geografi. Bland de forskare som har blivit uppmärksammade för sina bidrag i denna debatt kan bland andra Yi Fu Tuan och Edward Relph nämnas.⁵⁵ Den existentiellistisk och fenomenologiskt inspirerade humanistiska geografin på 1970-talet, betonade platsers betydelse för människors möjligheter att känna sig rotade och känna tillhörighet. Platsbegreppet kontrasterade, i detta fall, rumsbegreppet genom att bära det unika och specifika medan rum ofta har beskrivits i mer universella eller generella ordalag.⁵⁶

Yi Fu Tuan⁵⁷ diskuterar platsbegreppets dubbla betydelse, plats har dels en social betydelse och dels ett geografiskt perspektiv. Att ”finna sin plats” i en organisation eller ett socialt sammanhang, att finna sin plats i samhället är exempel på platsbegreppets sociala betydelse. I geografisk mening är platsbegreppet svårbestämt och kan utgöra väldigt små geografiska enheter som t.ex. en del av ett klassrum eller badrummet men också väldigt stora enheter som t.ex. en by, en stad eller en nation. Olwig⁵⁸ visar också att det ofta finns samband mellan den sociala dimensionen av platsbegreppet och plats som en geografisk enhet.

In the past, the member of Parliament had represented his social estate as a member of a local "country" community; now, however, the meaning of estate was changing such that one's social and political position in the nation was more closely related to the ownership of a country estate. One did not belong to a country defined as the place of a polity; one owned a place in the country.⁵⁹

Platser kan studeras utifrån platsens unika förutsättningar eller utifrån den känsla för en plats som individer utvecklar.⁶⁰ Vissa platser tenderar att få en framskjuten roll genom sin idrottsliga, religiösa, arkitektoniska, historiska eller finansiella betydelse eller de naturförutsättningar och klimatologiska förhållanden som råder (turistiska

⁵⁴ Jfr Ednarsson 2005. Mels 2004.

⁵⁵ Tuan 1974; Relph 1976.

⁵⁶ Jfr Mels 2004

⁵⁷ Tuan 1974.

⁵⁸ Olwig 2002.

⁵⁹ Olwig 2002:122-123

⁶⁰ Jfr Tuan 1974; Holloway & Hubbard 2001.

”paradisstränder”). Makt blir också ett begrepp av stort värde när platser studeras då maktrelationer, synliga eller osynliga, formar platsen. Olwig pekar på vikten av att studera, inte bara det visuella, det som syns, utan att också förstå och tolka det som inte finns på en plats.⁶¹ Interpretation av en plats måste ske utifrån det som är visuellt, synligt eller möjligt att spåra på platsen men också utifrån de processer som har påverkat platsen genom att platsen inte har bebyggts, bearbetats, utvecklats eller kanske exkluderats under vissa perioder.

Platser kan bli symboler för gemensamma värden eller en viss kulturyttring.⁶² Platsernas unicitet ger också förutsättningar för att de upplevs på ett likartat sätt av vissa grupper av människor. Ölands skördefest eller Eketorps fornborg på Öland visar olika sidor av öländska platser och också olika värden. För besökare som endast kommer till Öland för skördefestens konstnatt⁶³ blir konsten en representation för de öländska platserna. En musikfestival som *Öland roots* festivalen i Stora Frö på Öland, vänder sig till ungdomar som lyssnar på *Hip-Hop, Ska, rocksteady och reggaemusik*, detta gör också att festivalen som evenemang blir det platsspecifika som påverkar de möjligheter besökare har att uppleva platsen. Stora Frö symboliserar t.ex. ungdomskultur och musik för dessa människor. För andra grupper symboliserar Stora Frö andra värden så som det historiska jordbrukslandskapet eller inte minst en känsla av HEM. Platser kan alltså utgöra symboler för olika saker beroende på vilken grupp av människor betraktaren tillhör. Symbolerna projicerar platsens betydelse för olika grupper och skänker platsen mening. Platsen ses här i ett publikt perspektiv där symbolvärden är av vikt för att förklara platser medan platsen ur ett mer individorienterat perspektiv istället fokuserar på det individuella eller de personliga värden en plats har, Tuan benämner detta ”Sense of place”. Det krävs, enligt Tuan, en djupare interaktion med en plats för att ”a sense of place” ska kunna utvecklas. För att en djupare platskänsla ska uppstå krävs ett kontinuerligt varande på platsen, platsens historia är signifikant och personlig historia eller att befinna sig i platsens kontext, att vara en del av platsen, att känna sig hemma är viktigt. Plats ska verka som en förlängning av individen och interaktionen mellan individ och plats sker

⁶¹ Olwig 2002.

⁶² Jfr Ibid

⁶³ Evenemang under skördefesten som engagerar Ölands konstnärer, dessa ställer ut sin konst, öppnar sina gallerier och säljer sin konst.

multisensoriskt med syn, hörsel, doft, känsel och smak. Detta resonemang återfinns vi även hos filosofen Edward Casey som skriver:

These terms, for example, color, texture, and depth, are known to us only in and by the body that enters and occupies a given place. Site may be bodiless –it entails a disembodied overview, a survey–but there can be no being-in-place except by being in a densely qualified place in concrete embodiment.⁶⁴

Ofta sker en medveten fokusering på bara ett sinne, synen. Kontakten med marken som individen känner under fötterna eller dofter som har stor betydelse för upplevelsen av en plats, får en mindre framskjutet roll särskilt i turistiska sammanhang. Istället blir det visuella de minnesskapande souvenirer man medvetet tar med sig från platsen.

Many of modern sightseeing seems to be motivated by the desire to collect as many National Park stickers as possible. The camera is indispensable to the tourist, for with it he can prove to himself and to his neighbors that he has actually been to Crater Lake.⁶⁵

Tuan benämner individens hemkänsla och knytning till en plats för Topofili. Detta är ett begrepp som kan översättas till platskänsla eller platsvänskap, och beskriver just den, ovan nämnda, känslomässiga bundenhet som individer kan känna till en plats. I många fall kan känslan inför en plats vara det motsatta, en känsla av skräck som förknippas med negativa händelser eller upplevelser på en plats kan skapa ett starkt känslomässigt motstånd gentemot platsen. Tuan utvecklar detta genom begreppet Topofobi som får beskriva hur platser kan representera skräck inför olika saker.⁶⁶

Gemensamt för dessa båda begrepp är att de avslöjar band av känslor som individer utvecklar gentemot platser, människors interaktion med andra människor i en speciell social och fysisk miljö. Men det som ännu inte berörts så ingående är tidsaspekter på detta. Dels bör det framhåvas att människors känsla för en plats förändras i takt med

⁶⁴ Casey 1997:204

⁶⁵ Tuan 1974:95

⁶⁶ Jfr Tuan 1974; Holloway & Hubbard 2001.

att människan förändras, åldras och utvecklas, och dels bör platsens föränderlighet tas i beaktande.⁶⁷ Inledningen målade upp bilden av ett globalt flödessamhälle som förändras allt snabbare, men hur påverkar detta människors möjlighet att utveckla en platskänsla? Tuan⁶⁸ diskuterar denna fråga och hävdar att någon form av stabilitet krävs för att en platskänsla skall uppstå. Antingen skall platsen, de facto, förändras väldigt långsamt eller ska platsen kunna ge intryck av att vara stabil och därmed upplevs inte förändringar som lika hastiga. Vad som upplevs som förändring är givetvis, på det individuella planet, beroende av vad platsen och platskänslan förknippas med. Det kan vara den materiella omgivningen (naturgivna, fysiska) eller sociala, kulturella aspekter som historia, nätverk av släkt och vänner eller lokala kulturella föreställningar hos någon grupp e dyl. Tuan utvecklar det intima band som finns mellan plats och jaget eller självet och integritet.⁶⁹ Begreppet *hem* är ett starkt koncept och att ha en plats att kalla hem och kunna utveckla en känsla för hem är också förknippat med trygghet, integritet och djupt rotade biologiska behov menar Tuan. Hans problematisering av begreppet innefattar olika skalnivåer, från barnets rum i huset, hela huset för de vuxna till nationen eller till och med världen. Tuan lägger emfas vid en positiv bild av begreppet hem men det han inte diskuterar är de negativa associationer som begreppet har för många människor. Barn som utsätts för övergrepp eller lever under sociala missförhållanden, våld mot kvinnor inträffar ofta inom den sfär som benämns hem. Tuan lyfter fram begreppet hem i relation till stabilitet och skriver:

Inherent to the idea of home, at whatever scale, is stability. We expect home to be the same when we return to it after a period of absence.⁷⁰

Vidare skriver han:

When the neighborhood we grew up in is demolished, we feel as though a part of our own personality is undone; and this would still be true even when the old neighborhood has been improved.⁷¹

⁶⁷ Jfr Foghagen 2003; Tuan 2004.

⁶⁸ Tuan 2004.

⁶⁹ Ibid.

⁷⁰ Tuan 2004:47

⁷¹ Ibid

Stabilitet, kontinuitet och att kunna återvända till något som man på förhand kan förvänta sig hur det ser ut är viktigt. Att sätta sin tillit till att de platser man har utvecklat en platskänsla (sense of place) gentemot finns kvar och kan erbjuda samma möjlighet att skänka trygghet, eller en känsla av varande förutsätter stabilitet. Stabilitet kan nås genom surrogatplatser som kan bestå av olika typer av mediala uttryck, från konst och foto till musik och lyrik. Dessa uttryck kan aldrig fullt ut göra anspråk på att vara den plats eller de platser de representerar med de kan utgöra ett komplement till en plats. Tuan tar som exempel hur en tavla kan representera en plats som tidigare varit betydelsefull för en individ men som har ändrats. Tavlan kan aldrig fullt ut förmedla platsen men på ett betydelsefullt sätt representera en plats. Tavlan blir stabiliteten, en frusen fixpunkt i ett tidsförlopp. Plats representerar paus och att stanna till som ger människor en känsla av trygghet och bekvämlighet. Tid däremot är en ström, en ström av förändring som stör och hotar platser och den stabilitet som människor kräver hos platser.⁷² Casey påvisar den nära relationen mellan platser och kroppen eller kroppar, denna aspekt förloras till stor del i dessa ”surrogatplatser” som inte ger utrymme för mer än ett eller kanske på sin höjd ett par sinnen och aldrig kan inrymma kroppen.⁷³

Edward Relph⁷⁴ använder sig av samma koncept som Tuan, ”sense of place”, och uppmärksammade hur tidens moderna, ständigt föränderliga och alltmer internationaliserade värld med hög rörlighet och flyttningar, försvårar möjligheten till att rota sig på en plats och skapa känslomässiga förbindelser med den platsen, känna en hemkänsla i platsen. Känslan för enskilda platser blir yttligare samtidigt som behovet av rötter och hem ökar.

That the significance of place in human experience goes far deeper than this is apparent in the actions of individuals and groups protecting their places against outside forces of destructions or is known to anyone who has experienced homesickness or nostalgia for particular places. To be

⁷² Jfr Tuan 2004.

⁷³ Casey 1997.

⁷⁴ Relph 1976.

human is to live in a world that is filled with significant places: to be human is to have and to know your place.⁷⁵

I detta samhälle uppstår, menar Relph, platser som bär en prägel av internationalisering och standardisering. Flygplatser, järnvägsstationer eller bensinstationer skulle kunna utgöra exempel på dessa standardiserade miljöer som är tömda på kulturell särprägel och mer får karaktären av ”icke platser”, de är platslösa. Samtidigt påpekar Relph att behovet av att ha en känsla av hem och att kunna känna att man har rötter eller kunna rota sig på platser är något väldigt grundläggande i människans natur. Som citatet ovan visar är det essentiellt för att kunna vara mänskliga. Relph har ett existencialistiskt förhållningssätt i sin forskning och ägnar mycket möda åt människans varande och rötter. Rotlöshet i en föränderlig värld kontra den rotade tillvaron på en plats.⁷⁶

Kritik mot Tuans och Relphs resonemang har framförts av en rad forskare, bland annat kan just argumentet att; behovet av platskänsla eller ”sense of place” är något väldigt grundläggande i människans natur, ses som alltför generaliserande. Snarare kan detta behov förklaras i människans förmåga att tänka och reflektera över sin omgivning. Det handlar då istället om den mening som människor kan skänka platser och platskänsla blir i detta perspektiv en kulturellt baserad tolkning av vår omgivning.⁷⁷ Betydelsen av platser varierar mellan olika kulturer och skall snarare sättas i en social och kulturell kontext än att förklaras i naturliga mänskliga behov. Hos vissa nomadfolk är exempelvis synen på plats inte i första hand förknippad med en plats att känna som hemma och att vara bofast på.⁷⁸ Därmed kommer också begrepp som ”tillhörande”, ”varande” och ”hem” i ett annan ljus och de värden dessa begrepp står för i en social kontext kan förändras i en annan. Detta innebär dock inte att dessa grupper inte kan utveckla en platskänsla (sense of place), men den behöver inte vara förknippad med samma typ av värden. Snarare kan föreställningar om plats ses som ett socialt producerat fenomen och som sådant förändras det mellan olika sociala grupperingar och över tid.⁷⁹

⁷⁵ Relph 1976:1

⁷⁶ Ibid

⁷⁷ Jfr Rose 1995.

⁷⁸ Massey 1995.

⁷⁹ Massey 1995; Massey 1994.

För de studier som föreligger i denna uppsats är en kombination av ett humanistiskt geografiskt förhållningssätt till platser och ett relationellt perspektiv nödvändigt. De olika aktörernas aktivitetsrum och därmed relationer som sträcker sig från platsen är lika viktiga som de relationer de har till platsen är viktiga. Vissa aktörer kan betraktas som *platsinsiders*, det innebär att de betraktar platsen ur ett inifrånperspektiv medan andra är *platsoutsiders* och betraktar platsen ur ett utifrånperspektiv. Detta har betydelse för hur deras föreställning om platsen utformas men även för deras möjlighet att förstå platsen. Det relationella perspektivets fokusering på kapital som förklaring till att människor flyttar och varför vissa platser är mer framgångsrika i att attrahera människor än andra platser ger en, i vissa fall, missvisande bild. På Öland har t.ex. de studier som diskuteras i denna uppsats visat att man väljer att bo kvar på ön trots bristen på arbetstillfällen. Istället tvingas människor, p.g.a. bristen på arbetstillfällen, att skapa en bas för sin försörjning genom eget företagande med mångsidig verksamhet. För att förstå och förklara de öländska platserna måste istället den humanistiska geografins begrepp platskänsla, tillhörighetskänsla och en känsla av hem komplettera det relationella perspektivet på plats. De öländska platserna konstrueras som ett resultat av såväl de relationer som döljer sig bakom platserna som den unicitet som kan förstås genom platsernas möjlighet att utgöra symboler för gemensamma värden och individuella identiteter. Bilder av Öland och öländska platser konstrueras och vidmakthålls genom olika aktörers aktivitetsrum och de möten och interaktioner som sker mellan relationer på olika plan. Föreställningar om Öland förmedlas genom berättelser och bilder och olika aktörers relation till de öländska platserna. Detta kommer att utvecklas mer ingående i nästa kapitel.

3 På resa mot (Ö)landet annorlunda

Platser har betydelse i en värld som genomsyras av globaliseringsprocesser. Platser är, som jag diskuterade i föregående kapitel, lokala men samtidigt globala, vissa forskare använder begreppet glokala när de diskuterar denna dubbla roll.⁸⁰ Detta måste beaktas om man studerar hur platser skapas och omformas.

Platsskapande processer sträcker sig alltså utanför det lokala, så gör också människors identiteter även om en viss plats eller ett fåtal platser utgör basen för identiteten. Det lokala blir istället en scen eller spelplan för en uppsättning relationer. Summan av dessa relationer, och den lokala fysiska och historiska 'scenen' utgör platsen, identitetsbasen. De öländska platserna är inte frikopplade singulariteter, avskiljda från de globala processerna utan snarare 'uppkopplade lokaler' där relationer, t.ex. ekonomiska, kulturella och sociala sammanstrålar och ständigt förändrar och omskapar platsen. Det lokala utgör anslagstavlan på vilket olika anslag sätts upp och tas ner, anslagen skiftar över tid men anslagstavlan i sig utgör alltid den bas där förändringarna manifesteras. Den fysiska, historiska strukturen förändras som ett led i detta men alla dessa olika förändringsprocesser griper in med olika tidsförlopp och olika hastighet. Därmed blir också de platsskapande processerna på Öland en fråga om globala och lokala processer och relationer.⁸¹

Ett evenemang som t.ex. Ölands Skördefest, är ett resultat av relationer som sträcker sig utanför det lokala men drar nytta av de lokala förutsättningar som finns för att svara upp mot trender och ekonomiska förändringsprocesser som påverkas av globala och nationella turismtrender.⁸² Dessa trender är i sin tur ett resultat av urbaniseringsprocesser, marknadsekonomi och ekonomiska transformationsprocesser, kulturella influenser och förändrade sociala

⁸⁰ Jfr Castree 2003

⁸¹ Jfr Massey 2005; Castree 2003.

⁸² Detta diskuteras mer i senare kapitel.

villkor för människor i, framförallt, Nordeuropa i detta fall. De platser som skördefestens besökare stöter på, precis som de flesta platser, inrymmer ofta en närvaro av andra platser från hela världen. På hotellrummet finns en teve som är producerad i Sydkorea, gardiner som är färgade i Indien, lakan från Kina och i 'minibaren finns drycker från Sydafrika, Spanien, Tyskland och bananer från Brasilien. Den lokala, öländska, platsens turismhistoria finns utmärkt genom inramade fotografier från badortstiden som visar män och kvinnor i randiga baddräkter vid 1900-talets början. Turism, konst, stenbrytning, fiske och jordbruk är några av de näringsgrenar som har haft stor betydelse för Öland och platsernas struktur såväl som det öländska näringslivet har utvecklats med och ur dessa näringsgrenar. Men vilken betydelse har platsens historia och särarter för de processer, globala och lokala som skapar Ölands platser idag? Om det föregående kapitlet diskuterade platsskapande i mer generella ordalag så kommer jag i de följande kapitlen att närmre diskutera hur de platsskapande processerna, och förutsättningarna för dessa, ser ut på Öland.

Geografen och turismprofessorn Bengt Sahlberg har skrivit att:

Den historiska utvecklingen av platser kan läggas till grund för prognoser eller förutsägelser om vilka platser som är morgondagens vinnare eller förlorare.⁸³

Det är nog ofta riktigt även om jag vill varna lite för att vara kategorisk när det gäller prediktioner utifrån ett historiskt utvecklingsförlopp. Men om vi trots det utgår från Sahlbergs påstående och tittar närmre på Öland och dess historiska utvecklingsförlopp, kan då detta hjälpa oss att förstå de platsskapande processer som verkar i den Öländska vardagen idag? I viss utsträckning återfinns förklaringar till det öländska näringslivets struktur och varför vissa platser lyfts fram mer tydligt än andra. De fallstudier som presenteras i kommande kapitel avspeglar projekt och aktiviteter

⁸³ Sahlberg 2001:127

som har en tydlig prägel av turism, jordbruk och konst, vilket också är områden som har stark tradition på Öland. De öländska platserna möter alltså samtidens trender och konkurrensvillkor genom att i dessa fall lyfta fram de särarter och traditioner som har en historisk förankring på ön. Nedan vill jag ge en bild av och introduktion till Öland, dess näringsliv och turismhistoria.⁸⁴

Öland, en orientering

Man står vid Algutsrums kyrka på den landborg som bildar den ryska plattans yttersta kant mot väster. Framför sig har man det svenska landet – ett subkambriskt peneplan, äldre än de flesta geologiska ytformer på jorden. Bakom sig har man ett lågland, som fortsätter över Baltikum ostvärt över Ukraina mot Ryssland.⁸⁵

Öland är med sitt läge i Östersjön en länk mellan det svenska fastlandet och det till synes okända som vilar bortom horisonten i öster. Havet, de många soltimmarna och berggrunden, som är en länk till grannländerna i Baltikum, ger Öland den särprägel som är tydlig när man rör sig på ön. Stora alvaret på södra delen av ön öppnar upp landskapet och sveper ön i ljus. Norr om alvaret är mittlandsskogen belägen som är ett av de största, till ytan, sammanhängande lövskogsbestånden i norra Europa. Öster och väster om stora alvaret breder strandängar och odlingsjord ut sig. Detta är en ö med stora kontraster från flygsanddyner, tallskog och raukbeklädd kust på norra ön genom mittlandsskogens lummiga lövverk till stora alvarets flacka rum i söder. Detta är en ö som lockar många, såväl landsbygdsturistande barnfamiljer, fågelskådare och naturintresserade som partysugna ungdomar, lockade av Ölands *urbana exiler*.⁸⁶

Öland uppvisar, som många andra öar i motsvarande storlek, lokala variationer i näringslivsstrukturen. Här finns en stark jordbrukstradition, utpräglade bruksorter, som t.ex. Degerhamn, och en tradition av småföretagande inom livsmedelsproduktion, handel och tjänster, kultur och turism. Denna ö tillhör en av Sveriges mest betydande

⁸⁴ Se Bilaga 1 för en översiktsskarta över Öland.

⁸⁵ Holdar 1994:9

⁸⁶ Urbana exiler används som benämning på aktiviteter av urban karaktär som utförs i en landsbygdsmiljö. Detta kommer närmare att förklaras längre fram i texten.

sommarturismregioner. Flertalet av Ölands besökare ställer dock kosan norrut mot den gamla badorten Borgholm eller campingplatserna i Köpingsvik eller Böda sand. Under våren och hösten går stora flöden av besökare söderut. I riktning mot Ottenby färdas de från alla hörn av, framförallt, Sverige för att skåda fågel. Ornitologerna är ett inslag i den sydöländska vardagen som i det närmaste har blivit institutionaliserat. De är ett tydligt vårtecken men även ett tydligt hösttecken då fågelsträcken som drar genom sundet iakttas genom tubkikarnas linser. Sydöläningen är alltså inte ovan vid att möta turister, en hel del turism går i sydlig riktning och flödet gör halt vid kända och i informationsmaterial och broschyrer utmärkta hållplatser: Eketorps borg, Karlevistenen, Ottenby med naturrum och fyren Långe Jan, vandringar på stora alvaret eller övernattningar, bad eller vindsurfing på någon av campingarna vid Eriksöre, Hagapark eller en golfgrunda vid Grönhögen.⁸⁷ Under hösten är det skördetid, skördefest och Mickelsmessa. Nu markeras slutet på säsongen för jordbruket och för turismen, nu går Ölands skördefest av stapeln. Skördefesten bjuder upp till kulinarisk dans på den öländska bördiga mylla som är en sista utpost mot öster; en utblick mot länderna på andra sidan Östersjön.

Att tjäna besökande

Rubriken för detta avsnitt har en dubbeltydighet som är medveten och relevant oavsett om man syftar på *att tjäna*, i ekonomisk bemärkelse eller *att tjäna*, som att betjäna de besökande. Att betjäna de besökande är för många Ölandsbor skillnaden mellan att kunna arbeta kvar på ön eller söka sig till fastlandet. Att kunna öka antalet besökare till Öland är något som många företag anser nödvändigt att sträva mot.⁸⁸ Öland har haft en ökning av antalet övernattningar under de senaste sju åren.⁸⁹ Dessutom är, som nämnts, turism och besöksnäringen en viktig försörjningskälla för många Ölandsbor. Den studie som presenteras och diskuteras mer ingående i kap 4 har, som framgår av inledningen, fokuserat på företag som drivs av kvinnor och som deltog i Ölands Skördefest år 2002. Därmed har företagen visat att de har en verksamhet som man exponerar för besökare och turister, och att man har verksamhet

⁸⁷ Se Bilaga 1, kartor över Öland.

⁸⁸ Se Foghagen & Johansson 2004.

⁸⁹ Turistdelegationen www.tourist.se 2004-05-27

utöver den gängse sommarsåsongen vilket är viktigt när man talar om att förlänga eller skapa nya säsonger. Dessa företag, som driver sin verksamhet under stor del av året, påverkar de platsskapande processerna på Öland och skördefestens aktiviteter är helt beroende av enskilda platser, dess särarter och företagare. Många av de företagare som studien omfattar driver sin verksamhet av skäl som i hög grad kan kopplas till platsen där de bor och verkar. Många anger att skälet till att driva företag främst handlar om att man vill kunna bo kvar på platsen eller att man vill utveckla platsen eller bygden där man bor. Platsens särart, kulturellt, historiskt eller dess specifika natur används också ofta som bärande ingrediens i den eller de produkter som företagen arbetar med. För dessa företag, såväl som för de projekt och aktiviteter som presenteras i de övriga fallstudierna, har den öländska turismen en avgörande betydelse. Den öländska turismen och dess traditioner är viktiga inslag i de processer som skapar de öländska platserna och lyfter fram de anslagstavlor som får representera Öland i synliggörandets geografi.

Besökstillströmning

Turism och besöksnäringarna är snabbt växande näringsgrenar i Sverige idag och år 2002 uppvisades en ökning i antal sysselsatta (årsverken), för svensk turismnäring, med 34% från 1995. År 2002 räknar man med att ca 126 000 årsarbetstillfällen fanns inom svensk turistnäring.⁹⁰ Sysselsättningen i övrigt i Sverige under samma period växte med ca 6%.⁹¹ Enligt turistdelegationens statistik har volymen av gästnätter i Sverige uppvisat en stabil ökning de senaste tre åren. År 2003 uppgick volymen till 44.1 miljoner gästnätter vilket är en ökning med 3.4% sedan året innan. 2006 ökade gästnätterna med 6,3% och stannade på 48 miljoner. De utländska gästnätterna stod för den största procentuella ökningen med 8,7%. Utlandsmarknaden har ökat med drygt 80% sedan 1993 och utgör idag (2007) 22,9% av de totala antalet gästnätter i Sverige. Trots en volymökning på 3,4% 2003 minskade boendeintäkterna för samma år med 0.4% vilket uttryckt i pengar är ca 62 miljoner kronor. Anledningen till de minskade boendeintäkterna är att billiga boendealternativ som camping och vandrarhemsboende ökade mycket medan hotellboende endast uppvisar en liten

⁹⁰ År 2005 var den siffran 140 000 enligt NUTEK (Turistdelegationen) 2007. *Fakta om svensk turism 2007*.

⁹¹ Turistdelegationen 2004. *Fakta om svensk turism 2004*.

ökning (0.4%) och stugbyar minskade sina gästnätter. 2006 är läget det omvända, logiintäkterna ökar mer än gästnattsantalet. Fördelat på enskilda län så låg år 2003 Västra Götalands län i topp med 7 427 286 gästnätter 2003 och Gotland län sist med 643 960 gästnätter. Kalmar län med 2 633 620 gästnätter intog femte plats i landet. Av Kalmar läns gästnätter var 2 205 960 gästnätter inhemska gäster (d.v.s. svenska gäster) medan 427 660 var inkommande gäster (d.v.s. utländska gäster).⁹² Om man ser till ökningen av gästnätter fördelat på län under 2003 så hamnar Gävleborg överst med en ökning på 8.4% tätt följt av Halland (8.1%), Västernorrland (7.7%) och Västra Götalands län (6.8%). Kalmar län hade en volymökning av gästnätter på 2.7% under 2003.⁹³ Läget 2006 är något annorlunda, Stockholm står för den största andelen gästnätter medan Västra Götaland intar en andra plats.

När det gäller besöksstatistik över enskilda besöksmål som Turistdelegationen presenterar kan konstateras att Kalmar län inte finns representerat bland de trettio största besöksmålen och sevärdheterna 2002. Däremot kan man se, som diskuterats ovan, att Kalmar län innehar en hög volym gästnätter och *Småland, Öland*⁹⁴ var den tredje största regionen i antal gästnätter i förmedlade privata stugor och lägenheter år 2003.⁹⁵ Att Kalmar län inte är representerat i statistiken behöver dock inte betyda att länet har små besöksmål i volym sett, statistiken bygger på siffror på antal betalande och i de fall detta inte finns att tillgå handlar det om en uppskattning av antal besökare. Exempel som är svårbedömda när det gäller antal besökare är badplatser, kyrkor, fornlämningar och andra besöksmål som inte avkräver besökaren en inträdesavgift eller någon annan form av registrering. Dock ger statistiken en fingervisning om vilka besöksmål som är välbesökta. Det finns flera uppgifter på antal årsbesökare på Öland men nackdelen är att dessa uppgifter är uppskattningar utan någon tillförlitlig statistisk källa. Därmed är det mer tillförlitligt att gå på den statistik som redovisas ovan och som visar gästnätter för Kalmar län. Enligt uppgifter från Ölands Turist AB får deras turistbyråer ca 300 000 besökare per vecka under högsäsongens 6 veckor. Även i detta fall handlar det om en uppskattning och det finns inget i denna siffra som talar om t.ex. hur många återbesök samma individer gör.

⁹² Ibid

⁹³ Turistdelegationen 2004. *Fakta om svensk turism 2004*.

⁹⁴ Statistiken presenteras med en kategori som heter just Småland, Öland.

⁹⁵ Turistdelegationen 2004. *Fakta om svensk turism 2004*.

Öland - sysselsättning och förvärvsarbete

Öland av idag består av två kommuner, Mörbylånga kommun i söder och Borgholms kommun i norr. Ölands naturgivna förutsättningar utgör gynnsamma miljöer för livsmedelsproduktion varför man också ser att Öland traditionellt har karaktäriserats av ett jordbruksrelaterat näringsliv. Detta är också en sektor som idag har relativt hög sysselsättningsgrad i jämförelse med riket i övrigt. Förutom denna sektor så har Öland en hög sysselsättning inom offentlig sektor, service och handel samt i Mörbylånga, inom tillverkning och utvinning. I Mörbylånga kommun finns i dagsläget ca 1200 företag spridda över i stort sett alla typer av branscher. Av dessa företag ser vi dock en stor andel livsmedelsproducerande verksamheter. Men även inom turism och tjänstesektorn återfinns en hel del av företagen som turism- och rekreationsanläggningar, konsthantverk och handel.⁹⁶ Om man ser till antal sysselsatta inom olika sektorer så visar det sig att den största sektorn i Mörbylånga kommun i antal sysselsatta är vård och omsorgssektorn med ca 20%⁹⁷ av den totala mängden arbetstillfällen i kommunen. Strax därefter följer tillverknings- och utvinningssektorn samt handel och kommunikation och först på tredje plats finner vi jordbruk, skogsbruk, jakt och fiske sektorn med ca 12% av de totala arbetstillfällena. Detta är dock en hög siffra i jämförelse med riksgenomsnittet. I riket står denna sektor för knappt tre procent av antalet förvärvsarbetande. Man kan också tydligt se att inom vård och omsorgssektorn är det en tydlig dominans av kvinnor som arbetar medan det i såväl tillverknings- och utvinningssektorn som i jordbruk, skogsbruk, jakt och fiske sektorn syns en tydlig mansdominans. När det gäller handel och kommunikationssektorn så är fördelningen av kvinnor och män relativt jämn med en knapp majoritet kvinnor. På fjärde plats finner vi utbildning och forskningssektorn och på femte plats personliga och kulturella tjänster, bägge dessa med en majoritet kvinnor sysselsatta.⁹⁸

⁹⁶ www.morbylanga.se 2004-05-13; kl:10,30

⁹⁷ SCBstatistik för förvärvsarbete fördelat på näringsgren och SCB's kommunfakta för Borgholm och Mörbylånga kommuner 2003 ligger till grund för de procentsatser och statistiska uppgifter som presenteras i denna del. Dessa statistiska uppgifter ger i princip samma bild dock förekommer smärre variationer beroende på hur kategoriindelning av näringsgrenar har gjorts samt vilket år statistiken är sammanställd. Uppgifterna visar siffror för 2001 och 2002.

⁹⁸ www.scb.se Sök: Kommunfakta/Mörbylånga kommun 2004-05-12

Inom dessa fem sektorer återfinns dessutom majoriteten av de företag som ligger till grund för studien som presenteras i kapitel 4. Det är framförallt företag inom handel och kommunikation, personliga och kulturella tjänster samt jordbrukssektorn som är aktuella med några få undantag.

I Borgholms kommun ser fördelningen lite annorlunda ut. Borgholms kommun är en kommun som i högre grad präglas av service, handel och turism⁹⁹ med en hög andel sysselsatta inom personliga och kulturella tjänster, ca 15% av arbetstillfällena, och inom handel och kommunikation med ca 14% av arbetstillfällena. Men till skillnad från Mörbylånga kommun är den procentuella andelen arbetstillfällen inom tillverkning och utvinningssektorn låg, endast ca 8-9% av det totala antalet arbetstillfällen återfinns här. Däremot är, precis som i Mörbylånga, andelen arbetstillfällen inom vård och omsorgssektorn hög med ca 22%. Sysselsättningsstrukturen i Borgholms kommun skiljer sig gentemot riket på flera punkter. När det gäller t.ex. sektorn för tillverkning och utvinning så står den i Borgholms kommun för ca 8-9% av arbetstillfällena i kommunen medan riket i övrigt uppvisar ca 18%. Dock är könsfördelningen inom denna sektor präglad av manlig dominans såväl i Borgholm som Mörbylånga och riket. Precis som i Mörbylånga ser vi att Borgholms kommun har en hög sysselsättningsgrad inom jordbruk, skogsbruk, jakt och fiske sektorn som ligger på mellan 12-14%. Utbildnings- och forskningssektorn kommer först på sjätte plats i Borgholms kommun räknat i procentuell andel av kommunens arbetstillfällen. I Mörbylånga var denna sektor på fjärde plats. Detta ligger dock relativt sett i linje med riksgenomsnittet. Värt att notera är att könsfördelningen inom olika sektorer, precis som i Mörbylånga, är relativt traditionell. Inom såväl vård och omsorg, utbildning och forskning, handel och kommunikation som personliga och kulturella tjänster domineras av kvinnor medan livsmedelsproducerande, tillverkning och utvinning domineras av män. Detta gäller för såväl Mörbylånga som Borgholm och riket i övrigt med ett undantag, inom handel och kommunikationssektorn dominerar män i riket (och Borgholm) medan antalet sysselsatta i denna sektor i Mörbylånga kommun domineras av kvinnor. Totalt sett kan man se en relativt jämn könsfördelning mellan antalet förvärvsarbetande i Mörbylånga och Borgholms kommuner, d.v.s. av det totala antalet förvärvsarbetande inom

⁹⁹ www.olandsturist.se 2004-05-28 kl:16.01

kommunen s.k. *dagbefolkning*.¹⁰⁰ Det skiljer sig dock som tidigare visats mellan olika sektorer. Dock uppvisar båda Ölandskommunerna att en majoritet kvinnor har sitt förvärvsarbete inom kommunerna. Precis som vi tidigare diskuterat så är det en traditionell fördelning av hur kön representeras i olika näringsgrenar.

I detta avsnitt (Öland – sysselsättning och förvärvsarbete) visas, för de båda Ölandskommunerna, att en stor del av de förvärvsarbetande återfinns inom lokalt producerade tjänster. Det visar sig också att könsfördelningen mellan olika näringsgrenar och sektorer är tämligen traditionell och att turism och besöksnäringarna, som är en viktig näringsgren för Öland, inte är något undantag. Det framgår även att det är främst män som driver företag vilket ligger i linje med hur det ser ut i riket i övrigt. Av 1786 företag i Mörbylånga och Borgholms kommuner driver kvinnor 476 varav 113 är aktiebolag. Om man däremot ställer företagandet i relation till befolkning så att man studerar företagande bland kvinnor så ser vi att företagandet bland kvinnor i såväl Borgholms som Mörbylånga kommun ligger över riksgenomsnittet. Företagandet bland kvinnorna på Öland följer, precis som i riket, i relativt hög grad traditionella könsmonster. Kvinnor driver i högre grad än män företag inom t.ex. personliga och kulturella tjänster. På Öland ser vi stark fokusering på turismnära tjänster som t.ex. handel, restaurang, boendenäringar eller konsthantverk. Men även turismen som praktik är relativt traditionell i sin utformning på Öland. Turism och besöksnäringens utveckling på Öland har följt relativt traditionella mönster och idag ser man fortfarande en traditionell besöksaktivitet som koncentreras till sommarsäsongen och i hög grad sol, bad, camping och urbant partyliv på mellersta och norra delen av ön medan den södra delen av ön mer karaktäriseras av landsbygdsturism. På Öland har flera aktörer som jag har talat med vittnat om att det diskuterats säsongsförlängningar och förnyade säsonger under lång tid men att framgången med diverse försök varit begränsad. Men hur började det? Hur har turismen på Öland utvecklats? Många av de processer som idag skapar och omskapar bilden av de öländska platserna kan kopplas till turismen. För att förstå varför den öländska turismen ser ut som den gör och varför vissa platser har fått

¹⁰⁰ Med dagbefolkning avses de individer som har sitt arbete i en kommun och bor i eller utanför kommunen. Det innebär att dagbefolkningen är såväl de som bor och arbetar i en kommun som de som pendlar in till en kommun för arbete.

större betydelse än andra för turismen på Öland så skall jag i nästa avsnitt ge en kort bild av den öländska turismens framväxt.

Badande borgare och urbana exiler

Under 1800-talets industrialisering kom olika typer av naturideal att påverka borgarklassens resvanor. Den allt starkare borgarklassen var beroende av industrialismens och lönearbetets utveckling. Med förbättrade kommunikationer förändrades villkoren för såväl resande som industriell produktion och idéspredning. Den ekonomiska integrationen mellan stater i Europa ökade och en starkare beroendeställning stater emellan uppstod. Med utveckling och förbättring av olika typer av kommunikationer 'krympes' det mentala avståndet mellan platser som tidigare känts avlägsna. Den mentala avståndskartan ritades om och nya handelsmönster tog form. Denna tid och rumskomprimering gav upphov till en ökad sårbarhet för såväl enskilda platser som stater. Samtidigt ledde detta till en fragmentarisering av rum.

Events proved that Europe had achieved a level of spatial integration in its economic and financial life that was to make the whole continent vulnerable to simultaneous crisis formation...The certainty of absolute space and place gave way to the insecurities of a shifting relative space, in which events in one place could have immediate and ramifying effects in several other places.¹⁰¹

För 1800-talets borgare skapar den industriella produktionen ett kapitalöverskott som möjliggör resande på grund av att 'arbetsfri' tid kan avsättas och att transportutvecklingen underlättar resandet. Adels livsstil, värderingar och idéer stod delvis som ideal för borgarklassen och formade således resandets karaktär. Borgarklassen ser staden och civilisationen som motpolen till naturen och det är i naturen människan kan nå sin fulländning och fullt ut bli människa.¹⁰² Naturen är det som inte har rörts och förstörts av människan. Det är under 1800-talet, och särskilt

¹⁰¹ Harvey 1990:261

¹⁰² Detta är ett tillspetsat resonemang där jag målar upp dikotomier som blir lite förenklat men syftet är att visa att denna skillnad fanns även om det inte går att generalisera så fullt ut.

dess senare del, som borgare från fastlandet börjar besöka och bebygga Öland och Borgholm. Delvis som ett led i den rådande naturromantiken.¹⁰³ Det är intressant att notera att de öländska platserna får stå som representationer för de romantiska idealen, Öland och dess platser får utgöra motpolen till stadslivet och representera sommarlivet. Platserna präglas genom detta och det bidrar till att skapa en bild av Öland som än idag, på 2000-talet, ofta får epitet 'Solens och vindarnas ö'.

Under romantiken utvecklas en typ av impressionistiskt konstresande genom att konstnärer företar resor till kontinenten för att studera konst och måleri. Även från Öland, och andra områden i Kalmar län, reser konstnärer ut i Europa för att studera konst och söka vyer eller motiv att gestalta.¹⁰⁴ Denna konströrelse tillsammans med en större välmående borgarklass och en utökad flora av reseskildringar, litteratur och romantiserade äventyrsberättelser samt en utveckling av transportmöjligheter med ångbåt och järnväg, leder till ett ökat intresse för resande. En förändring i förhållandet till vatten som mål för resan gör sig tydlig under 1800-talet. Från det tidigare kurortsresandet och brunnsdrickandet går hälsoresandet till nya destinationer. Utmed Atlantkusten och Nordsjön växer badorter fram i Europa och i Sverige ser vi denna utveckling först och främst utmed västkustens stränder som t.ex. i Gustafsberg, Lysekil, Varberg och Mölle, men senare även utmed ostkusten på platser som exempelvis Norrtälje, Visby samt Borgholm, Pataholm och Västervik i Kalmar län. Gustafsberg får ett varmbadhus 1814 medan Norrtälje får sitt först 1844 och Borgholms nybyggda badhus står färdigt år 1865.¹⁰⁵ I Borgholm satsade de styrande hårt på en utveckling av staden så bara cirka tjugo år efter badhusetableringen låg staden i klass med landets främsta badorter.¹⁰⁶ Löfgren¹⁰⁷ hävdar att 1700-talets jakt efter storslagna, sublimes vyer övergår i en romantisk längtan efter att ströva utmed långa stränder och känna den välgörande havsluften. Detta stärks bl.a. genom nedteckningar som visar att läkare rekommenderar havsluft och havsbad i medicinskt syfte. Badandet var dessutom omgärdat av en mängd medicinska rekommendationer och moraliska regler. 1864 skrev en av initiativtagarna till Borgholms badort:

¹⁰³ Jfr Karlsson 1994; Löfgren 1999.

¹⁰⁴ Johnsson 2002.

¹⁰⁵ Johnsson 2002; Karlsson 1994.

¹⁰⁶ STF 1974.

¹⁰⁷ Löfgren 1999.

Öns förträffliga klimat, den från alla skadliga inblandningar fria, jämnt tempererade ozonrika luften och de ljumma havsbaden i öppen sjö kan man vänta vackra och nöjaktiga resultat av.¹⁰⁸

Badorterna utvecklar också ett socialt liv runt badet med bl.a. idrottsaktiviteter och teaterföreställningar.¹⁰⁹ Borgarklassens resande och ideal under 1800-talet och badorternas utveckling får betydelse för den infrastrukturella utvecklingen i Sverige och medför att organisationer för turism och friluftsliv bildas. Järnvägslinjer som möjliggör transporter ut till sommarvistelserna vid kusterna växer fram och 1854 bildas Statens Järnvägar (SJ). Med SJ följer en rad förändringar i den infrastrukturella uppbyggnaden av Sverige när det gäller såväl standardisering av spårvidder som normalisering av tid för att kunna skapa ordning i tidtabellerna. Svenska turistföreningen (STF) bildas år 1885 och den rådande naturromantiken styr mycket av verksamheten mot de svenska fjällen. Naturromantiken, fjällturismen och den hembygdsromantik som blossar upp bygger också upp en grund för en stark nationalromantik. I slutet av 1800-talet blir de nationalromantiska tonerna starka inom borgarklassen och svenskheten bekräftas genom bl.a. poesi, konst, litteratur och resor. De hembygdsromantiska strömningarna med idealisering av det gamla bondesamhället och där Dalarna får stå som förebild, leder 1899 till öppnandet av Skansen på Djurgården i Stockholm.

Turism blir var mans vana

Vid sekelskiftet mellan 1800 och 1900 kan en begynnande organisering av friluftslivet hos arbetarklassen skönjas. Folkrorelserna organiserade orkesterparaderade söndagsutflykter och gökottor som kom att utgöra början till ett friluftsliv och naturumgänge för arbetarklassen. Med demokratisering av arbetsfri tid och transportmöjligheter skulle detta friluftsbeteende och naturumgänge senare komma att leda till att turism och resande blev aktiviteter möjliga för de breda samhällslagren.¹¹⁰ Dessa tidiga aktiviteter sågs på med närmast föraktfulla ögon av borgarklassen som

¹⁰⁸ Citerat i Sjöberg 1974:277

¹⁰⁹ Jfr Inglis 2000; Johnsson 2002.

¹¹⁰ Jfr. Löfgren 1999; Karlsson 1994.

menade att ett kollektivt naturumgänge förtog upplevelsen av naturen dess charm. Naturen skulle främst utnyttjas individuellt eller tillsammans med familjen men att kollektivt och i vissa fall med sång och dragspelsmusik vandra genom naturen var, enligt borgerskapet, att missutnyttja naturen. Här ser vi återigen exempel på det som Bourdieu¹¹¹ avser med att det råder en distinktion mellan klasserna i det sociala rummet. Arbetarklassens och borgarklassens vanor och värderingar är på kollisionkurs med varandra. Under 1900-talet sker en rad förändringar som har betydelse för resandets utveckling. Cykeln och motorcykeln blir tidigt arbetarklassens mest populära transportmedel medan bilen förblir en dyr lyx- och sportartikel under det tidiga 1900-talet. Efter första världskriget återvänder många unga män från kriget med erfarenheter av bilkörning som också ökar efterfrågan. Bilen är dock fortfarande ett förhållandevis dyrt fortskaffningsmedel och det är först efter andra världskriget som den blir riktigt allmän. Dock ökar bilförsäljningen under mellankrigstiden och behovet av en förbättrad infrastruktur för bilresande, med bättre vägar, bensinstationer, verkstäder, motell och vägkrogar, gör sig kännbart. Bilen medförde en frigörelse från det kollektiva predestinerade resandet. Resenären var inte bunden till vissa på förhand bestämda områden och tider utan resenären kunde själv bestämma mål och tid. I Sverige undertecknas 1938 det så kallade Saltsjöbadsavtalet som innebär två veckors lagstadgad semester för alla, detta leder till en expansion av arbetarturismen. Friluftslivets frö var sått och nu genom lagstadgad semester och cykel möjliggjordes också turismen, ofta i STF:s regi, där en kombination av resande, naturumgänge och uppfyllande av kroppens ideal var möjliga. Den amerikanska filmindustrin lanserade solbrännan som ett mått på hälsa och framgång och solbadandet utmed Svenska stränder blev ett av målen för arbetarturismen. På Öland är dock den första tiden under 1900-talet kanske mer präglad av att kungafamiljen färdigställer sommarvillan Solliden än att vara utmärkande för Borgholms historia som badort. Dock är Sollidens tillblivelse ett resultat av bl.a. badorten som attraktion för de högre samhällsskikten. Först under 20- och 30-talen sker en uppryckning med bildandet av Ölands turistförening och en aktion för att rädda badorten. En av aktörerna bakom denna aktion är Stockholms rederi AB Svea som också drev färjelinjen mellan Stockholm och Borgholm. Färjeförbindelserna till Öland med olika angöringshamnar medförde att turismen spreds över ön och såväl Stora Rör,

¹¹¹ Bourdieu 1995.

Färjestaden, Vickleby och Mörbylånga hade hotell och pensionatsanläggningar. Efter andra världskriget möjliggörs charterresandet med flyg och fritidshusägande hos arbetarklassen ökar.¹¹² På Öland kommer fritidshusbyggandet igång på allvar under efterkrigstiden och år 1974 uppgick antalet sommarstugor på Öland till ca 5000 och man såg en årlig ökning på ca 250 stugor per år.¹¹³ När Ölandsbron invigs i september 1972 går en reseepok i graven och öppnar dörren för en ny. Färjetrafikens era ersätts genom bron. Redan 1956 slogs det i en utredning fast att en bro skulle få positiva regionalekonomiska konsekvenser genom att ölänningen erhöll en högre jämlikhet med landets övriga befolkning. Det var alltså för ölänningarnas skull man skulle bygga bron och inte för att främja turismen. Forsberg¹¹⁴ skriver:

Som synes tog turistnäringen en relativt undanskymd plats i diskussionen under 1950-talet om en fast broförbindelse till Öland.¹¹⁵

Vidare skriver han:

Man kan nu summera erfarenheterna från den drygt 6 km långa ölandsbrons första år. Alla trafikprognoser slog slint och under det första året passerade inte mindre än 3.3 miljoner bilar bron. Den har onekligen medfört fördelar för det öländska näringslivet...¹¹⁶

Forsberg skriver även att turismströmmen åren efter etableringen överträffade alla prognoser och att bron hade medfört en förbättrad regional jämlikhet för Ölands befolkning och större valfrihet. Drygt trettio år senare kan dock konstateras att detta är en sanning med modifikation då nedläggning av färjeförbindelser i vissa fall skapat ett ökat avstånd till fastlandet för de ölänningar som är bosatta långt från bron. Tidigare jämnade färjeförbindelser ut detta. Turismen har dock uppvisat en stadig ökning sedan Ölandsbron byggdes.

¹¹² Johnsson 2002.

¹¹³ Sjöberg 1974.

¹¹⁴ Forsberg 1974.

¹¹⁵ Forsberg 1974:303

¹¹⁶ Forsberg 1974:303

Under 1980-talet och närmare bestämt 1983 etableras den första golfklubben på Öland¹¹⁷ och idag har Öland åtta golfbanor som har visat sig vara effektiva säsongsförlängare då golfbanorna på Öland är spelbara under långa perioder p.g.a. det gynnsamma klimatet.

Ytterligare ett sätt att förlänga säsongen har Ölands skördefest visat sig bli. Detta evenemang har för många mindre företag blivit den viktigaste enskilda helgen på hela året och betyder mycket för omsättningen. Skördefesten utgör också en mycket viktig helg för turismens totala årsomsättning på Öland.

Slutkommentar

När jag sammanfattar det som diskuteras och beskrivs ovan så framträder vissa tydliga drag som har påverkat, och påverkar, öländska platser. De platsskapande processerna är inte frikopplade från ett större sammanhang. Snarare framträder en bild av att de influenser och relationer som historiskt har utvecklat och skapat de öländska platsernas identitet, har varit starkt beroende av en såväl nationell som internationell kontext. Idag ser vi hur globaliseringsprocesser med kopplingar till en global ekonomi, platser och kulturer från alla hörn av vår jord påverkar enskilda platser. De platsskapande processerna under 1800- och 1900-talens början hade inte samma internationella utsträckning men kan nog ändå i hög grad sägas vara del i en form av *europäiseringsprocesser* som en del i det moderna projektet. Dessa processer inbegrep romantikens strömningar, en ekonomisk strukturomvandling med industrialisering och urbanisering som följd. Perioden uppvisar en tydlig transformering av samhället och enskilda platser påverkas starkt i denna förändring där platser får 'nya roller' som badorter eller noder i nya kommunikationsnätverk. Idag är dock förändringarna, för Ölands del, annorlunda. Villkoren för jordbruket, som är och har varit en mycket viktig näringsgren för Öland, har under de senaste decennierna förändrats kraftigt. Utvecklingen har gått mot ett mindre arbetsintensivt jordbruk och denna omstrukturering har lett till färre, men större lantbruk samt att färre människor lever direkt av jordbruksproduktionen. Dessutom har jordbruksproduktionen konkurrensutsatts på en mer internationell marknad där nya aktörer erbjuder

¹¹⁷ Uppgift från Golfens Öland 2004-06-03

produkter på den svenska marknaden som tidigare, i huvudsak, hämtades från öländsk produktion. Resultatet av detta är att konsumtionen av vissa, för Öland viktiga grödor som bruna bönor minskat och framgent kommer kanske denna gröda att odlas i mindre utsträckning på Öland. Även turismnäringen möter idag en konkurrensbild som skiljer sig från den historiska bilden. Badorten Borgholm konkurrerade under sent 1800- och tidigt 1900-tal med andra, framförallt Svenska badorter medan konkurrenssituationen idag är av internationell karaktär. Som föregående kapitel visade så menar Massey¹¹⁸ att människor, i jämförelse med globalt kapital, är mer trögrörliga och därmed tvingas till att bli mer benägna att kämpa för att försvara sin lokala kontext och den lokala platsen. Istället för att ge upp och flytta i tider av förändring så vaknar kämparglöd och aktiviteter startas för att skapa nya försörjningskällor. Detta leder till att platsen omskapas för att möta den nya situation som uppstår. På Öland synliggörs detta på flera sätt och i nästa kapitel diskuterar jag hur kvinnors företagande på Öland utvecklas, dels som en konsekvens av förändrade villkor för försörjning men även som ett led i en lokala traditioner av turism, jordbruk och konst.

¹¹⁸ Massey 1995.

4 Platser betydelse för kvinnors företagande på Öland¹¹⁹

People acting in places are not simply marionettes whose actions and life chances are dictated by movements of the world economy and global politics. In other words, people acting in place have a degree of 'agency' to control their destinies and those of the places they reside in.¹²⁰

En ekonomi i förändring

Som föregående kapitel berörde så är öländska platser inbegripna i en väv av relationer med en övergripande samhällskontext. Det svenska samhället och dess ekonomi har under senare delen av 1900-talet genomgått förändringar. Dels har tjänstesektorn vunnit mark i antal sysselsatta och dels har den geografiska ansvarsfördelningen för ekonomin och ekonomins utveckling förändrats. Den svenska arbetsmarknaden är en mosaik av relationer, internationella, nationella, regionala och lokala. Det talas ofta om den svenska arbetsmarknaden som vore den en homogen enhet. Snarare handlar det om internationella, regionala och lokala arbetsmarknader som konkurrerar med varandra. Den svenska arbetsmarknaden är summan av de internationella, regionala och lokala arbetsmarknadernas dynamik och konkurrens. Därmed utvecklas också ett ojämnt förhållande mellan dessa olika arbetsmarknader som utgör delarna av den svenska arbetsmarknaden. I regeringens regionalpolitiska utredning 2001/2 ges regionen en framskjuten position och det framhävs att förutsättningarna för de lokala arbetsmarknaderna måste främjas.¹²¹ Ansvaret för ekonomin läggs på den regionala och lokala nivån. Detta leder också till att platser förmåga att attrahera

¹¹⁹ Detta kapitel är skrivet med empirisk utgångspunkt i en studie som presenterades i forskningsrapporten; Foghagen, C. & Johansson, S. 2004. "Att gå mellan ladugården och köket är inget för mig! –en kartläggning av kvinnor som driver företag på Öland". Rapporten fokuserar på kvinnor som driver företag inom turismnäringen på Öland. Syftet med den studien var att dels, kartlägga andelen kvinnoföretagare och dels att få en bild av vilka branschriktningar de representerar. Anledningen till att studien fokuserade på kvinnor som driver företag på Öland är att svenskt näringsliv i en studie¹¹⁹ visar att det är fler kvinnor som driver företag på Öland än i riksgenomsnittet. Detta kapitel har samma grundläggande utgångspunkt men lägger fokus mer på platsens betydelse för dessa kvinnoföretagare.

¹²⁰ Castree 2003:180.

¹²¹ Regionalpolitiska proposition 2001/2; Johansson 2004.

kapitalinvesteringar och människor blir viktig, eller att för den delen behålla den befolkning som redan finns på platsen.

Under 1990 talet har ekonomin och sysselsättningen på de regionala och lokala arbetsmarknaderna genomgått faser av kris och återhämtning. Dessa faser har påverkat lokala arbetsmarknader i varierande utsträckning; vissa har drabbats hårt av nedgång i sysselsättning och svag återhämtning medan andra har påverkats i mindre utsträckning. Mellan 1990-1993 sjönk sysselsättningen på de lokala arbetsmarknaderna med i genomsnitt 18%. Återhämtningen av ekonomin löpte sedan på mellan år 1993-1997 och den största återhämtningen skedde mellan 1996 och 1997. Även i denna återhämtningsperiod sker stabiliseringen ojämnt, vissa lokala arbetsmarknader uppvisar under perioden upp en sänkning i sysselsättningen medan andra områden stabiliseras. Sedan bör det betonas att sysselsättning och ekonomisk tillväxt inte är jämförbara i alla lägen. En ekonomisk tillväxt innebär inte med automatik ökad sysselsättning men det skapar ofta förutsättningar för detta.¹²² När nu enskilda platser och regioner i högre grad skall bära ansvaret för ekonomin blir det allt viktigare att lyfta fram platsers särarter och att stimulera företagande och entreprenörskap för att kunna vända negativa befolkningstrender och utveckla enskilda platser och regioner.

Platsens betydelse för produktion av tjänster

Samhällsutvecklingen under senare delen av 1900-talet har rört sig från ett industriproducerande samhälle till ett tjänsteproducerande samhälle. Visserligen är fortfarande industriproduktionen motorn i den svenska exporten men antalet sysselsatta inom den industriella produktionen har minskat till följd av teknisk utveckling av produktionen och effektiviserings- och rationaliseringsåtgärder. Tjänsteproduktionen har däremot ökat (till viss del p.g.a. att tjänster som tidigare låg inom industriproduktionen lagts ut på entreprenad) i antal sysselsatta och idag är de platsrelaterade konsumtionstjänsterna ett av de områden som sysselsätter flest. Dessa tjänster karaktäriseras av att de är platsbundna och konsumeras i samma stund och på samma plats som de produceras, exempelvis restauranger, natur- och kulturturism, kommunala omsorgstjänster och så vidare. Detta förändrar den ekonomiska geografien

¹²² RAMS: SCB.

och nyckelord i lokalisering av tjänsteföretag blir kunskap och plats. Företag söker lokalisera på en viss plats för att bli en del av en kreativ och lärande miljö. Agglomerationer av tjänsteföretag på en viss plats skapar förutsättningar för att kreativa miljöer skall uppstå.¹²³ Detta sker dock i en interaktionsprocess där, den politiska och sociala miljön tillsammans med det företagande som finns på platsen, interagerar. Genom en fysisk närhet och ömsesidig tillit mellan företagen och den *lokala sociala och politiska miljöns* förhållande till de verksamheter som bedrivs, kan den kunskap som genereras på platsen bli unik. Och således en viktig faktor för ytterligare företag att lokaliseras till platsen.¹²⁴ Under senare år har det, främst i brittisk och amerikansk forskning, diskuterats hur samhället alltmer övergår i en kulturell ekonomi där ekonomin fylls med kulturella värden och symboler och kulturen i högre grad ekonomiseras d.v.s blir dels kanske mer kommersialiserad, varugjord, men också beroende av ett ekonomiskt ramverk som styr vad som kan produceras.¹²⁵ I detta kapitel visas att de platsspecifika kulturella värden som påverkar produktion och konsumtion, har betydelse för företagandet. Detta är en aspekt av ekonomins kulturella beroende som till viss del synliggörs genom inställning till företagande men även till hur produkten utformas med platsens specifika möjligheter och konsumenten i åtanke, Ölands skördefest är ett sådant exempel.

Logotyp för Ölands skördefest 2007.¹²⁶

Ölands Skördefest

Ölands skördefest är ett årligen återkommande evenemang som startade efter initiativ av en mindre projektgrupp år 1996. Med inspiration från liknande evenemang på den ön Jersey i engelska kanalen föddes tankarna på en öländsk skördefest som skulle förena de öländska traditionerna kring konst, turism och jordbruk med samtida

¹²³ Se Alvstam 1998; Brulin 2002; Johansson 2004.

¹²⁴ Ibid.

¹²⁵ Jfr Du Gay & Pryke 2002; Amin & Thrift. 2004. Detta kommer att behandlas mer ingående i kapitel 6.

¹²⁶ www.skordefesten.nu 2007-10-03 kl:13:32.

trender kring mat och matkultur. Detta skulle, enligt projektgruppens förhoppningar, leda till en möjlighet att utveckla en ny turismsäsong på Öland. Sommarsäsongen har av tradition varit stark på Öland men projektgruppen arbetade för att kunna utveckla en säsong som täcker in hösten och skapar möjligheter att locka besökare till Öland även utanför sommarsäsongen.

I september månad ligger sommarlandskapets stränder öde i väntan på ett nytt år och nya besökare. Foto: Christer Foghagen

Skördetemat föll sig naturligt då det lyfter fram, dels *'nya'* platser (platser som inte står i fokus för sommarsäsongen) och dels tillvaratar, de traditioner som utmärker många öländska platser. I årsredovisningen 2006 för Ölands Skördefest KB skriver man följande:

Ölands skördefest anordnades för tionde gången i rad. Evenemanget har utvecklats till en folkrörelse som skapat en folkfest. Årets skördefest utgjordes av drygt 900 aktiviteter. 40% av Ölands befolkning är direkt engagerade som arrangörer av olika slag. Den folkliga förankringen understryks av att supplementären i kommanditbolaget – Skördefestens Vänner Ideell förening – omfattar ca 600 medlemmar, vilka tillsammans bidragit med närmare 375.000 kronor i insatt kapital och cirka 2.000.000 kronor i deltagaravgifter. Ölands Skördefest har utvecklats till en nätverksbyggande och kraftsamlande faktor som engagerar kreativa företrädare för turism, hotell och restaurang, jordbruk, fiske, natur,

kultur, konst och livsmedelsförädling. Ölands Skördefest 2006 omsatte drygt 150 miljoner kronor varav, enligt Resurs beräkningar, cirka 20 miljoner kronor utgör offentliga skatteintäkter.¹²⁷

Evenemanget engagerar ca 700 deltagande organisationer och företag utspridda över hela Öland. Under skördefestens paraply samlas, som citatet ovan visar, över 900 evenemang och aktiviteter och tio år efter starten besöks skördefesten av ca 286 000 besökare.¹²⁸ När det gäller omsättningen så nämns en siffra på 150 miljoner kronor för år 2006. Denna siffra avser Ölands Skördefest KB och säger alltså inte något om omsättningen hos de enskilda företag och aktörer som deltar.

Brulin (2002) menar att platsers och regioners framgång, i mycket, är ett resultat av mer slumpartade faktorer men det finns flera faktorer som möjliggör att platser blir hållplatser för företagande. Dels har traditioner, platsers resurser, förutsättningar och medborgarnas engagemang, som i fallet Ölands Skördefest, betydelse men framför allt har det *lokala sociala och politiska klimatet* betydelse. Med detta avses vilken inställning till företagande som råder på platsen.¹²⁹ Detta är en aspekt av de kulturella förutsättningarna för ekonomisk verksamhet på en plats som i högsta grad påverkar den lokala ekonomin. Det är därför av vikt att se detta som en fundamental aspekt av en kulturell ekonomisk geografi. Det är också viktigt att påpeka att relationer med andra platser ständigt förändrar förutsättningarna för företagande och aktiviteter som påverkar platsers utveckling. På Öland har engagemanget för Skördefesten vuxit efterhand och de traditioner som finns kring bl.a. jordbruk och konst, används för att utveckla de öländska platserna. Detta har möjliggjorts genom att det finns ett intresse för mat-, matkultur, konst och odlingslandskap som sträcker sig utanför Öland. Därmed har Skördefesten blivit ett evenemang som förankras i en lokal miljö, platser som bär på en tradition av dessa praktiker, och samtidigt svarar mot aktuella trender. Platsers särarter har stor betydelse för vilken bild människor får av en plats. Bilden av platsen påverkas av flera faktorer där försörjningstraditioner som turism, konst och jordbruk är viktiga men även vilken bild människor som bor och lever på platsen har av sin plats. Platsen är en viktig del i de identitetsskapande processerna och

¹²⁷ Ölands Skördefest KB 2006.

¹²⁸ Ölands Skördefest KB 2006.

¹²⁹ Brulin 2002; Johansson 2004.

evenemang som Ölands skördefest lyfter fram de särdrag som skiljer platsen från andra platser. När människor som lever på Öland gemensamt arbetar för att synliggöra traditioner som är förknippade med de öländska platserna, skapas också bilder av de öländska platserna som förknippas med detta. Denna typ av evenemang är alltså viktiga inslag i de platsskapande processerna på Öland.¹³⁰

Platsen har en avgörande betydelse för i vilken utsträckning förtätningar eller kluster av verksamheter skall uppstå. Plats är, som tidigare diskuterats, en relationell konstruktion där relationer mellan olika platser, aktörer, kön och klasser har betydelse för hur platsen konstrueras.¹³¹ Men även den interna bilden av platsen har betydelse, d.v.s. hur platsen uppfattas av de som verkar där. Den tradition platsen förknippas med har betydelse för hur varugörandet av platsen tar sig form. Det bör också tas i beaktande vilken roll platsen och det lokala sociala och politiska klimatet spelar för uppkomsten av innovationer och entreprenörskap. Florida menar att regional och lokal utveckling i ekonomisk mening, ofta gynnas av att platser har ett ”tillåtande” klimat och ett lokalt socialt klimat som främjar kreativitet och oliktankande.¹³² Detta ”tillåtande” klimat kan inrymma olika saker i olika regioner. De värderingar som bygger upp det lokala klimatet kan verka både befrämjande och motverkande beroende på vilka aspekter som beaktas. I ett starkt konservativt klimat kan företagande inom en viss bransch vara accepterat medan andra branscher ses som mindre accepterade. Det sociala livet kan styras av det lokala klimatet och verka socialt hämmande på vissa grupper även om inställningen till egenföretagande över lag är positiv. Den lokala kontexten kan alltså begränsa eller främja detta oliktankande. Inte sällan kan det lokala klimatet utmanas av inflyttande människors sätt att agera om det strider mot det lokala klimatets normer.

Det lokala sociala klimatet inrymmer även det som Forsberg (1997) kallar regionala genuskontrakt. Med detta avser hon att den informella, outtalade uppfattningen om vad som är kvinnors respektive mäns ansvarsområden varierar mellan regioner. Dessa informella ”kontrakt” konstruerar också förståelsen av vad som är kvinnligt och manligt vilket leder till regionala och lokala könsidentiteter. De regionala och lokala

¹³⁰ Jfr Ednarsson 2005.

¹³¹ Se t.ex. Massey 1984; Massey 1994; Massey 1995; Massey 2005.

¹³² Florida 2002; Florida 2005.

könskontrakten påverkar därmed även synen på vad kvinnor respektive män kan och bör göra såväl när det gäller att driva företag, branschriktningar i företag som yrkeslivet överhuvudtaget.

Denna artikel kommer, som tidigare nämnts, att fokusera på platsens betydelse för kvinnor som driver företag på Öland. Kvinnors företagande, på Öland som i riket i övrigt, bedrivs i hög grad inom tjänsteproduktionen. I ovanstående diskussion påvisas tjänstesektorns sysselsättningsmässiga betydelse samt platsers betydelse för lokalisering av tjänsteproduktion.

I fallet Öland blev det tydligt hur turismen präglar såväl bilden av Öland som bilden av vad som är manligt respektive kvinnligt. Tidningen Östra Småland presenterade den 7 november 2002 en artikel om hur kvinnors företagande blomstrar på Öland. Denna artikel var ett resultat av att Svenskt Näringsliv presenterade en rapport som visade att antalet kvinnor som driver företag på Öland är högre än riksgenomsnittet. I samband med detta publicerades ett uttalande där Malin Wehlin från Svenskt Näringsliv förklarade det höga andelen kvinnorföretagare på Öland med att:

Öland är en bygd för turism, hotell, restaurang, service och handel, något som passar kvinnor.¹³³

Detta är ett uttalande som bär på flera underliggande meningar. Dels tradition, Öland har en tradition av turism som påverkar den bild människor har av Öland. Att turism och service yrken skulle passa kvinnor är också ett uttalande som bär på tradition, dessa sektorer är traditionellt kvinnodominerade men det innebär inte att dessa passar kvinnor bäst. Däremot kan denna tradition bidra till att det är just inom dessa sektorer som kvinnor driver sina företag.

Det finns en tydlig skillnad mellan i vilka branscher kvinnor och män väljer att starta företag både på Öland och i riket i stort. Kvinnors företagande är i viss mån ett resultat av andra drivkrafter än mäns företagande.¹³⁴

¹³³ Östra Småland 2002-11-07

¹³⁴ Se t.ex. Foghagen & Johansson 2004; Holmqvist & Sundin 2002. En fördjupning av detta resonemang ges i Foghagen & Johansson 2004 där en riksjämförelse av genomsnittsföretagarinnan

Här kan också återknytas till den diskussion om företagande och regional utveckling som förts i detta kapitel och till det faktum att kvinnor, oftare än män, flyttar från glesbygdsområden för att de har svårt att hitta sysselsättning. På Öland och för öländska platser är småföretagandet inte bara viktig för den lokala tillväxten utan också en överlevnadsfråga för den enskilda individen som bor på platser där strukturomvandlingar lett till att lönearbete i princip inte längre existerar som alternativ. Att driva ett företag är ett sätt att försörja sig på och ger möjlighet att bo kvar i bygden. Kvinnor driver i större utsträckning än män brödföretag. I rapporter om kvinnors företagande diskuteras ofta att kvinnor inte driver företag på rätt sätt (läs som män), exempelvis så expanderar man inte och anställer inte i samma utsträckning. Men det går inte att kringgå det faktum att dessa företagare är viktiga för den lokala utvecklingen av det enkla faktum att de stannar kvar och startar företagen när alternativet är att de lämnar bygden för att söka lönearbete på andra platser.

Platskänslan är ofta påtaglig, oavsett om det handlar om att man har valt att bosätta sig på Öland för att man funnit *'den vackraste platsen på jorden'* eller om det handlar om att man har funnit sin kärlek på Öland och så att säga, har gift in sig på ön. Att det ligger nära till hands att starta sitt företag i anknytning till turismnäringen är en konsekvens av att turismen är en betydelsefull del av den lokala arbetsmarknaden. De kvinnor som har intervjuats för den här studien driver små företag och har deltagit i Ölands skördefest. De har ofta sina verksamheter lokaliserade utanför de traditionella turiststråken på ön och håller sin verksamhet öppen stora delar av året. Nedan presenteras en generaliserad bild av de kvinnor som intervjuades för studien. Bilden här bygger alltså på en kvantifiering av de intervjuer som genomförts. Fördelen med att presentera en förenklad bild är att det ger en inblick i hur majoriteten av dessa företag ser ut, vilken bolagsform de drivs i, hur många anställda de har samt varför man driver företag. Syftet är ju här främst att fundera över platsens betydelse för dessa företagare och därmed blir detta mer ett sätt att beskriva de företagare som ingår i studien. Nackdelen är att generaliseringar ofta tenderar att ge en förenklad bild av en ofta ganska komplex verklighet. Risken är, dels att vissa företagare inte känner

görs. I detta kapitel redovisas främst bilden av den öländska företagaren och någon närmre jämförelse med hur det förhåller sig till en genomsnittsföretagarinna ur ett riksperspektiv kommer inte att göras. När det gäller de motiv som redovisas för företagande finns dock stora likheter mellan Öländska företagare och företagare i riket i stort.

igen sin verklighet i det som beskrivs men även att de slutsatser som dras utifrån en förenklad bild kan få konsekvenser som missgynnar de som inte kan identifiera sig med den generella bilden.

I Svenskt näringslivs studie, som ligger till grund för att denna studie fokuserade på kvinnors företagande, mättes antalet kvinnoföretagare i relation till antal kvinnor i befolkningen på följande sätt. Antal kvinnor som driver företag per 1000 kvinnor i kommunen. Ur detta kunde ett genomsnittstal för antalet kvinnoföretagare i riket tas fram och den såg ut på följande sätt: Antalet kvinnor som driver företag i riket per 1000 kvinnor i riket. I riket går det 47 kvinnor som driver företag på 1000 kvinnor medan samma undersökning visar att siffran för Borgholms kommun är 75 kvinnor på 1000 kvinnor. Mörbylånga kommun, 57 kvinnor på 1000 kvinnor i Oskarshamns kommun går det 27 kvinnor per 1000 kvinnor och i Kalmar 29 per 1000.¹³⁵ Nedan presenteras, som sagt, en generaliserad bild av dessa kvinnoföretagare.

¹³⁵ Wikner 2002.

Kvinnors turismföretagande på Öland

Antalet kvinnoföretagare som deltagit i skördefesten uppgick till 57 stycken¹³⁶ varav 45 företag besöktes och intervjuades. Intervjuerna var av semistrukturerad karaktär och spände över teman som, vilken relation dessa kvinnoföretagare har till Öland och platsen de bor på (uppvuxna här eller inflyttade), varför de driver företag och varför här, inom vilken bransch, samt hur länge de har drivit företag och hur stort är deras företag. Men även vilken betydelse turismen och skördefesten har för deras verksamhet.

Medelåldern bland de företagande kvinnor som ingår i studien ligger mellan 45-50 år (närmare bestämt 48 år). Den genomsnittliga utbildningsnivån är hög och många av de intervjuade har ett förflutet inom vård- eller utbildningssektorerna. 32% av de intervjuade har tidigare arbetat inom offentlig vård eller utbildning. I samband med omstruktureringar av offentlig sektor och en kärvare arbetsmarknad för möjligheten till offentlig anställning startade många av de intervjuade kvinnorna sina företag. Även civilingenjörer och konstnärer med lång utbildning finns representerade. En annan stor grupp i undersökningen är de som kallar sig ”lantbrukshustru” och driver företag i anslutning till mannens lantbruk. Denna grupp utgörs av 17% av de tillfrågade. Keramiker/konstnärer och före detta restauranganställda är exempel på andra grupper som representeras i undersökningen.

69% av de tillfrågade är inflyttade och således inte födda och uppvuxna på Öland. Däremot hade flertalet bott på Öland under lång tid och orsaken till att de flyttat till Öland var inte sällan att de träffat sin livskamrat under en sommarvistelse på ön. Detta gör också att det ofta förhåller sig så att mannen är uppvuxen på Öland medan kvinnan är inflyttad. 86% är folkbokförda på Öland och betalar skatt på orten. Intressant att notera är att andelen inflyttade bland företagarinna är så hög som 69%. Vad detta beror på, att inflyttade i så hög utsträckning står för företagandet har inte kunnat förklaras genom denna studie. Flera av de intervjuade har förklarat detta

¹³⁶ Enligt uppgift från Ölands Skördefest KB.

med att det handlar om skillnad i kontaktnät. De som vuxit upp på ön har ofta ett socialt nätverk och kontakter som underlättar möjligheten till att få en anställning, menar man, men huruvida detta stämmer kan inte beläggas genom denna studie. Det lokala sociala klimatets betydelse är dock en viktig faktor till företagandet menar många och man hävdar att det finns en tradition av företagande på, framförallt norra Öland.

För de flesta är detta det första företag de driver och de har tidigare ett lönearbete bakom sig. En del har fortfarande kvar ett lönearbete och driver företaget vid sidan av (ofta med koncentration på sommarmånaderna). Vanligast är att organisationsformen för företaget är *enskild firma* (57%) eller aktiebolag (26%). De övriga (17%) är spridda på handelsbolag, kommanditbolag och de som driver en verksamhet inom ramen för mannens lantbruksföretag (alltså formellt inte egen företagare). Den sistnämnda kategorin driver dock verksamheten som ett eget ansvarsområde med tydliga paralleller till egenföretagandet så i praktiken fungerar dessa som egenföretagare men formellt är mannen den som står för verksamheten.

De flesta företagen har en ålder på upp till 10 år. Av de tillfrågade hade (34%) drivit sitt företag i upp till fem år medan (31%) hade drivit företaget i mellan fem och tio år, 17 % i 10-15 år medan 15% hade drivit företaget i mer än 15 år.. Det är alltså relativt stabila företag man driver. De flesta driver också små företag och, som visas ovan, i formen av enskild firma.

Endast 18% av det totala antalet tillfrågade har mer än fem anställda. Den största enskilda kategorin är de som är enmansföretag utan anställda (46%). Anställningsförhållandena varierar dock lite över säsongen och vissa företag anställer under kortare perioder om behov uppstår.

Med få undantag uppger de intervjuade att deras företag är beroende av turismen. Många har i och för sig en verksamhet igång och öppen året runt (50%) men uppger att turistsäsongen utgör en viktig del i deras företags omsättning. Mer än femtio procent av kvinnoföretagarna uppskattar att mellan 50% och 70% av deras totala omsättning kommer från turismen.

Motiv till företagandet

När det gäller motiven bakom företagandet utkristallieras tre huvudgrupper, dels de som har valt att starta företag för att de känner sig som entreprenörer eller vill styra sin arbetstid själva. Detta är den största gruppen och 59% av de intervjuade uppger att detta är huvudskälet till att de har startat företag. De två följande grupperna är mer plats- och verksamhetsrelaterade.

Motivet till företagandet kan efter intervjuerna delas in på följande sätt:

1. 59% uppger att de vill bestämma själva, vill vara företagare eller är entreprenör.
2. 23% driver företag för att det inte finns några jobb, man måste tjäna pengar, är tvungen att driva företag för att kunna driva den verksamhet man vill arbeta med (t.ex. konstnärer).
3. 18% Uppger att det är platsrelaterade orsaker som ligger bakom företagandet, man vill bo kvar, vill utveckla bygden och regionen.

De två sista kategorierna är, för detta kapitel, de mest intressanta. Här ges motiv till företagandet som är relaterat till den plats där företaget har sin verksamhet. I kategori 2 uppger de intervjuade att bristen på arbetstillfällen är avgörande för att man startar företag. Om arbetstillfällen och lönearbete stod till buds skulle många av dessa föredra det men som det nu ser ut på den Öländska arbetsmarknaden så finns det inga lönearbeten. Att flytta ifrån platsen eller pendla till fastlandet är heller inte vad man önskar. En av företagarna på norra Öland svarar på följande sätt när hon får frågan varför hon driver sitt företag.

Här uppe måste man göra något för det finns inga jobb. Detta var naturligt att driva rökeriet för min man är fiskare på heltid och jag har alltid jobbat med fisk. Min man är enbart laxfiskare så han levererar all lax, annars tar jag det jag kan härifrån och från Västervik.

Detta är en av de företagare som kan hänföras till kategori 2 men samtidigt visar hon i sitt svar att flytta eller pendla inte är aktuellt. Man vill vara kvar på platsen och om man ska kunna det finns det inte mycket att välja på.

Kategori 3 hänger i viss mån ihop med ovan nämnda kategori 2. Denna kategori representeras av personer som angav platsen som det främsta skälet till att driva sitt företag.

Att bo kvar på orten och utveckla regionen var den primära orsaken till företagande.¹³⁷

Dessa företagare hävdade ofta att de hade hittat "världens vackraste plats" att bo på och om de ville bo kvar så återstod bara egenföretagande. För en del var också platsen i sig en förutsättning till själva verksamheten. Produktionen var i t.ex. vissa konstnärers fall, beroende av det öländska landskapet och det öländska ljuset. För andra företagare med en mer klassisk turisminriktad verksamhet, (t.ex. hotell) är detta platsen där marknaden finns. Produktion och konsumtion sker på samma ställe. Här är platsens särdrag viktiga som såväl lokaliseringsfaktorer, produkt och affärsidé. Platsernas särdrag och unicitet används därför som en del i företagandet och en viktig del av marknadsföringen. Platsens betydelse och känslan för platsen ger många uttryck för också när det gäller de underleverantörer man har för sin verksamhet. De allra flesta (över 60%) av de tillfrågade handlade av öländska företag i den mån det var möjligt. I de fall man inte handlade "öländskt" berodde det på att distributionen var för krånglig eller att det skulle bli för dyrt.

För Ölands del är den historia och tradition som jordbruk och turism för med sig ett sätt att synliggöra Öland och de öländska platserna och deras särdrag. Ölands Skördefest som projekt startade, som tidigare diskuterats, som en samordning av olika evenemang på ett gemensamt tema i syfte att skapa nya attraktioner vid andra tider på året än just sommartiden. Skördefesten har under de första tio åren utvecklats till att utgöra en mycket viktig del av de platsskapande processerna på Öland och besökstillströmningen har i princip ökat år efter år. Skördefesten sätter fokus på de traditioner som finns på de öländska platserna och lyfter därmed fram särdrag som

¹³⁷ Foghagen & Johansson 2004:43-44

många företagare pekar på som viktiga faktorer till att stanna i bygden och driva företag.

Spännvidden från turism till jordbruk är också tydlig i de verksamhetsinriktningar dessa kvinno företagare representerar. Bland företagen uppvisas en spännvidd från vinodling, vinägerframställning, textilkonsthantverk, keramiskt konsthantverk, landskapsmåleri till bo på lantgård, restauranger, café, hotell och vandrarhem. Men också variationen av verksamheter inom företagen är stor, ett och samma företag drivier ofta flera olika verksamheter för att bredda kundunderlaget och inkomstbasen vilket är nödvändigt för att kunna leva på sitt företag. Företagen är ju som tidigare visats små och har ofta låg omsättning. Många företagare säger även att de är beroende av sambons eller makens inkomst för att de ska kunna fortsätta som företagare.

Slutkommentar

Precis som Castree¹³⁸ uttrycker i det citat som inleder detta kapitel så är människor inte marionetter som låter sig dikteras hit eller dit av förändringar i världsekonomin. De ekonomiska förutsättningarna på en plats har givetvis stor betydelse för människors val av bostadsort eller möjligheter att bo kvar på en plats. En förändrad ekonomi, med färre lönearbetstillfällen är dock inte det enda som styr huruvida människor kan bo kvar eller ej. De öländska företagarrinnor som berörs i denna studie visar att det finns fler aspekter som gör att de hellre driver eget företag och skapar sin egen försörjning än överger platsen. Att barnen går i skola och har sitt sociala umgänge (och sina rötter) på platsen eller att maken har sitt arbete där spelar roll såväl som den bild man har av platsen, att den är ”världens vackraste”. Topofilin¹³⁹ eller platskänslan är viktig för dessa företagare på flera sätt, dels för att man har valt att bo här eller uttrycker att man vill bo här men även för att platsen och de lokala förhållandena och förutsättningarna, många gånger är viktiga inslag i den produkt erbjuder besökare och därmed lever av. Människor är alltså, precis som Massey¹⁴⁰ hävdar, mer trögrörliga än de ekonomiska processerna och kämpar ofta för att bibehålla den lokala förankringen till platsen.

¹³⁸ Castree 2003.

¹³⁹ Tuan, 1974.

¹⁴⁰ Massey 1995.

In other words, since people are relatively immobile in comparison with the global fluidity of capital, they are in various ways pressured to defend their local communities.¹⁴¹

Detta leder till att företagande och näringsliv utvecklas i takt med förändringar av platsens förutsättningar. Traditionella näringar, relationer till det omgivande samhället och samtida trender, platsers naturgivna förutsättningar och sociala klimat spelar roll för vilken form av ekonomisk aktivitet och verksamhet som utvecklas. De faktorer som påverkar platssskapande är alltså inte enbart lokala men får en direkt lokal verkan. Platser har betydelse för såväl sysselsättning som tjänsteföretagandets lokalisering. Platserns särarter och sociala klimat är viktiga aspekter för förutsättningarna för ekonomisk aktivitet. I kapitlet benämns detta den ”kulturella ekonomiska geografin” vilken alltså har stor betydelse för hur företagande uppfattas och utformas på en plats samt inom vilka branscher företagandet utvecklas. De enskilda platserna har alltså en avgörande betydelse för dessa kvinnors företagande. Som tidigare påvisats är 69% av de tillfrågade inflyttade. Som visas ovan så påpekar flera av dessa inflyttade företagare att de har platsrelaterade motiv till sitt företagande. De menar att de har hittat ”världens vackraste plats” och att det finns en tradition av småföretagande på, framförallt, norra Öland. Bilden av den enskilda platsen är alltså viktig för företagandet. Att värdera den enskilda platsen i relation till andra platser sätter också fokus på de särarter som blir viktiga för såväl företagande som identitetsskapande.

Huruvida det finns en företagarmentalitet på norra Öland eller inte kan i denna kartläggning inte fastslås men genom Svenskt Näringslivs studie kan vissa tendenser skönjas. Denna studie visar att det i riket går 47 kvinnor som driver företag på 1000 kvinnor medan samma undersökning visar att siffran för Borgholms kommun är 75 kvinnor på 1000 kvinnor. Mörbylånga kommun låg, som tidigare visats, på 57 kvinnor på 1000 kvinnor.¹⁴² Detta visar att företagande bland kvinnor på Öland är vanligare än företagande bland kvinnor i riket i stort och att det på norra Öland är vanligare än på södra Öland.

¹⁴¹ Massey 1995:48

¹⁴² Wikner 2002.

Detta visar också platsens och den lokala kontextens betydelse för företagande. Som tidigare visats har platsers särarter betydelse för företagsklimat och platsers förmåga att synliggöras. Som ett led i detta ser jag också hur relationer mellan aktörer och andra platser utvecklar synliggörandets geografi. Ölands skördefest är ju ett exempel på detta där en organisation samlar företagare och kommuner under ett paraply med agrarhistoria och mat som kulturella förtecken. Dessa kulturella markörer är dessutom förknippade med de platser som företagarna uppger har stor betydelse för deras motiv till att starta företag.

Skördefesten är också ett projekt som syftar till att synliggöra det öländska turismsystemet och de relationer som finns mellan en mängd aktörer. Konstnärer, keramiker, hotellägare och restauranger m.m. utgör var och en viktiga delar i den totala turistprodukten. Varje enskild företagare är givetvis fokuserad på sitt arbetsområde men genom skördefesten synliggörs denna totala turistprodukt där de alla utgör delar. Man synliggör helheten där relationerna mellan delarna är en nödvändig ingrediens.

Genom att lyfta fram historiska verksamhetsområden i relation till samtida trender skapas också nya bilder av Öland och de öländska platserna. Under Skördefestens paraply har Öland jämförts med andra regioner och man har marknadsfört Öland som *'Sveriges Provence'* och *'Det Kulinariska Öland'*. Detta får konsekvenser för öländskt platsskapande och de bilder och konnotationer detta för med sig. Ölands Skördefest är ett viktigt evenemang för kvinnors företagande på Öland men det är också ett viktigt inslag i det öländska platsskapande som syftar till att klä Öland i en kostym som kan svara mot samtidens krav. Skördefesten är ett viktigt islag för de öländska platsernas roll i synliggörandets geografi. När det gäller vilka platser som lyfts fram bygger detta i större utsträckning på de olika företagens, aktörernas och organisationernas lokalisering och engagemang. Det finns viss styrning till platser som av tillgänglighetsskäl eller andra skäl blir viktiga. Även platser som kan utgöra fondvägg för de kulturella värden som har betydelse för skördefesten lyfts fram. Som representation för dessa värden kan platser i världsarvet "Södra Ölands odlingslandskap" nämnas där jordbrukets och skördens landskap är centralt. Skördefesten blir därmed ett evenemang som också konstruerar representationer för världsarvet och bidrar till att konkretisera världsarvet. I följande kapitel fördjupas diskussionen kring öländskt platsskapande genom platser som ingår i världsarvet

Södra Ölands odlingslandskap. I det fallet handlar det om hur bilden av världsarvet lyfts fram genom vissa, i informationsmaterial, utmärkta platser som därmed också får bära världsarvets värden och representera det öländska odlingslandskapet och öländska odlingstraditioner.

5 Konstruktion av ett världsarv och dess platser

- *exemplet södra Ölands odlingslandskap*

We seem to find it far easier to schedule areas for preservation as outstanding landscape for those who would passively view their scenery than to delegate authority for their shaping to those who live, work and actively recreate in them ... Such preserved landscapes have in fact become a national commodity, advertised and sold abroad by the travel industry in exchange for convertible currency.¹⁴³

I november år 2000 blev södra Ölands odlingslandskap antaget som ett världsarv av FN organet UNESCO. Världsarvet på södra Öland går under benämningen ”Continuing cultural landscape”. Detta innebär ett landskap som skall fortsätta att utvecklas samtidigt som det ska bevaras eller med andra ord är avsikten att bevara det föränderliga landskapet.

Epitetet världsarv innebär att platsen får ett globalt erkännande, ett äkthetsbevis. Samtidigt leder detta till en risk för att platsens äkthet, de värden som angavs som skäl till bevarande, tenderar att försvagas genom t.ex. ett högt besöksstryck. Det globala erkännandet kan leda till att platser inom världsarvsområdet konstrueras på ett sätt som de annars inte skulle ha gjort. Intresset är i detta kapitel inriktat på att studera vad som betonas i bilden av världsarvet. Samt vilken roll enskilda platser får i denna bild? Världsarvet kan fungera som identitetsbas på många sätt och platsers särarter är viktiga för identitetsskapande.

Öland utgör i studien ett område som uppvisar exempel på platser med en kulturhistorisk tradition som lyfts fram som symbol för det äkta, stabila, ursprungliga och fasta i kontrast till flödesrummets flyktighet och temporalitet.¹⁴⁴

¹⁴³ Cosgrove 1984:269

¹⁴⁴ I denna process är det odlingshistoria, kultur- och odlingslandskap, matkultur och kulinariska traditioner som placeras i fokus. Dessa aktiviteter representerar värden som förknippas med ursprunglighet i dagens samhälle och dels är mat och odling en aktuell samhällstrend (Se t.ex. Saltzman 2001)

Syftet med kapitlet är i första hand att diskutera hur bilden av världsarvets platser konstrueras, samt vilken bild som konstrueras och vilka platser som lyfts fram som bärare av de värden som världsarvet representerar. Detta sker utifrån den information från länsstyrelse, kommun m.fl. som distribueras samt hur företrädare för dessa myndigheter talar om och diskuterar världsarvet. Det handlar alltså om konstruktionen av ett världsarv och om att konstruera representationer av världsarvet och dess platser. Hela detta resonemang om att konstruera och omkonstruera världsarvet och bilder av världsarvet genomsyras av maktrelationer. Vilka är de aktörer som konstruerar världsarvet och vilka relationer har dessa till varandra och till det som varugörs, nämligen världsarvets platser?

Kapitlet inleds med en kort presentation av världsarvet ”Södra Ölands odlingslandskap” för att sedan mer ingående diskutera de frågor som står i fokus för kapitlet.

Världsarvet

Karta 1.1. Kartan visar södra Öland med gränsen för Världsarvet som en grövre heldragen linje i öst-västlig riktning.¹⁴⁵

¹⁴⁵ http://www.h.jst.se/lanet/varldsarv/bild_s_oland.htm 02-06-19; Se även bilaga 1 & 3 för att få en bild av hur stor del av Öland världsarvsområdet täcker.

Världsarvet ”Södra Ölands odlingslandskap” är ett område som i öster, väster och söder geografiskt avgränsas av Östersjöns och Kalmarsunds vatten. Den nordliga gränsen har dock inte någon fysiskt geologisk, ekologisk eller biologisk gräns utan snarare en politisk-geografisk.¹⁴⁶ Eftersom jordbrukets roll är central vad gäller världsarvet så var också lantbrukarnas roll i ansökningsprocessen central. Lantbrukarna hade genom omröstning möjlighet att ta ställning till världsarvsfrågan, omröstningen skedde i LRF’s olika lokalavdelningar. Till en början fanns en kritik eller skepsis mot världsarvet hos lantbrukarna, men vid omröstningen 1999 var resultatet övervägande positivt. Områden i Torslunda församling som ligger strax norr om världsarvet valde att inte ingå i ansökan vilket har lett till att dessa områden med samma odlingstradition och landskapskaraktär, som den sydligare delen, ligger utanför världsarvet.¹⁴⁷

I ansöknings- och informationsprocesserna har man (från kommun, länsstyrelse och LRF) betonat helheten i landskapet mer än specifika lokaler eller objekt. Man har dessutom betonat lantbrukarnas centrala roll och att lantbrukarna och lantbrukarnas aktiviteter är en del av världsarvet. Det är lantbrukarna tillsammans med den historiska markindelningen, brukningstraditionerna samt de speciella naturförhållandena som är centrala i ansökan.¹⁴⁸

Torslunda vårvintern 2002

En liten grupp representanter för Mörbylånga kommun, länsstyrelsen i Kalmar län, Regionförbundet i Kalmar län, Kalmar läns museum, Uppsala universitet och Högskolan i Kalmar bedrev under ett halvårs tid seminarier och möten på Uppsala universitets ekologiska forskningsstation på Öland. Dessa möten handlade om södra Öland, världsarvet, turism och forskning. Forskningsstationen är belägen i Skogsby,

¹⁴⁶ Intervjuer med Åsa Hjalmarsson, 2002-03-13 och Kerstin Olofsson, 2002-03-07.

¹⁴⁷ Saltzman 2001 och intervju med Åsa Hjalmarsson, 2002-03-13.

¹⁴⁸ Saltzman 2001.; Lager & Moreau 2001.

Torslunda församling på Öland, ett stenkast¹⁴⁹ norr om den nordliga gränsen till världsarvet. Stationen är alltså belägen i ett område som inte bär världsarvets epitet, men med utsikt över ett världsarv.

Öland blommar av idéer, aktiviteter och framtidstro efter världsarvsutnämningen. Man kan se detta på många plan, det skrivs böcker om världsarvet och det startas grupper eller nätverk som hävdar att man nu bör ta tillvara denna chans som man anser att världsarvet innebär. Världsarvet verkar ha givit folk något nytt att tala om, även de som är eller varit kritiska har fått ett samtalsämne.¹⁵⁰ Såväl Kalmar som Öland engagerar sig i detta. Det skrivs om världsarvet i lokalpressen, man bjuder in representanter för Mörbylånga kommun till församlingarna såväl på Öland som på fastlandet¹⁵¹ för att tala om världsarvet och man startar en mötesverksamhet runt detta på Ekologiska forskningsstationen. Det verkar dock finnas en viss skepsis till världsarvet bland lantbrukarna på södra Öland vilket syns och hörs i de sex LRF avdelningar som finns på öns södra del.¹⁵²

Det som är gemensamt för i princip hela diskussionen om Öland är att man i alla läger håller på att konstruera bilder av världsarvet södra Ölands odlingslandskap. Vissa ser världsarvet som en ekonomisk, kulturell och miljömässig resurs, medan andra har andra perspektiv eller är skeptiska i sin inställning. Under mötena i gruppen på forskningsstationen har inte några intervjuer genomförts utan ett deltagande ligger till grund för de observationer av andemeningen i diskussionerna som presenteras här. Dessa observationer har dessutom kompletterats med intervjuer av företrädare för olika aktörer¹⁵³ som på ett eller annat sätt arbetar med världsarvet samt ett besök på turistmässan i Göteborg - TUR2002.

¹⁴⁹ Ett stenkast motsvarar i detta fall en sträcka på ca 3 km.

¹⁵⁰ Intervjuer med Kerstin Olofsson, 2002-03-07 och Åsa Hjalmarsson, 2002-03-13.

¹⁵¹ "Daglediga på en söndag" i Ålems Församling norr om Kalmar bjöd in ansvarig för världsarvet (Kerstin Olofsson) hos Mörbylånga kommun till församlingshemmet för att presentera världsarvet 2001-11-11. Även intervju, 2002-03-13, bekräftar denna aktivitet.

¹⁵² Intervju med Åsa Hjalmarsson, 2002-03-13.

¹⁵³ Egenföretagare med verksamhet som berör/berörs av världsarvet, Föreningen Ölands Världsarv, Ombud för LRF, Kalmar läns museum och Mörbylånga kommun. Se vidare Bilaga 4, empiriskt källmaterial.

Göteborg 2002

På turistmässan var syftet att observera hur och om Öland marknadsför världsarvet. En jämförelse med marknadsföringen av andra svenska världsarv gjordes också. Marknadsföringen visar bl.a. de förväntningar företrädare för Mörbylånga kommun har på världsarvet som turistisk produkt.

Öland höll en förhållandevis låg profil vad gäller världsarvet. Man visade upp en bild av ett alvarlandskap med ett gravfält. Det fanns dock ingen text som redogjorde för att detta var ett världsarv. Öland hade dessutom en film som visade bilder från Öland och i denna film presenterades världsarvet med bilder som representerar ett levande agrarlandskap, bilder av bl.a. lantbrukare i arbete samt betande djur. Filmsekvensen om världsarvet var kort och huvuddelen av filmen presenterade andra aspekter av Öland som destination. En jämförelse med exempelvis Karlskrona, Bohuslän, Norrbotten samt Falun kan göras och de bilder av vad man förväntar sig av sina världsarv. Till exempel Karlskrona marknadsförde sig som ”Världsarvsstaden” och lät världsarvet få en central plats i sin marknadsföring och monter. Öland lät i detta sammanhang, världsarvet vara mer sekundärt. Även Bohuslän och Falun lyfte fram sina världsarv medan Norrbotten inte hade någon information om Lapponia. Även den muntliga informationen från värdar och värdinnor i montrarna varierade. Som noterats tidigare hade Öland bara en bild av ett alvarlandskap med ett gravfält, men en av värdarna/värdinnorna för Ölands monter kunde ge mycket information om världsarvet muntligt. Det var också denna person som gav information om att bilden (alvaret och gravfältet) representerade världsarvet. Lokalpressen i Kalmar har noterat den marknadsföring av världsarvet som fanns representerad på mässan och i en artikel lördag den 23 mars 2002 stod följande att läsa:

Världsarvet blir inte något stort turistmål i år. I alla fall inte om marknadsföringen på turistmässan sätter nivån.¹⁵⁴

Vidare skriver tidningen:

¹⁵⁴ Barometern 2002-03-23

Södra Ölands odlingslandskap, Ölands stolta världsarv har ännu inte funnit formen för hur turisterna ska lockas.¹⁵⁵

Det som dock inte noterades av lokalpressen men som jag tycker är värt att poängtera är att den information som fanns var mer balanserad än vad diskursen lokalt är. Man hade i och för sig en bild som representerade artefaktlandskapet samt även en film som visade ett "Continuing cultural landscape".

Att konstruera ett världsarv

I denna del koncentrerar jag mig på att ge en bild av hur världsarvet fungerar som ett avstamp för olika platsskapande processer på södra Öland. Det handlar om processer som konstruerar odlingslandskapets platser men även processer som konstruerar världsarvet i sig.

Geografen Doreen Massey menar att platser konstrueras som ett resultat av sociala relationer i en tid-rumslig kontext. Platsen blir kulturellt specifik och formas av olika människor under olika historiska perioder. På Öland kan man se att världsarvets platser konstrueras genom bl.a. de processer som pågår nu. Det har t.ex. bildats en förening som kallar sig "Föreningen Ölands Världsarv". Vidare har ett ökat samarbete mellan aktörer inom världsarvsområdet kommit igång till följd av världsarvsutnämningen och projektet "*krAft*" med syfte att främja det öländska näringslivet har startats. Samtliga exempel visar på att processer är igång för att utveckla eller omkonstruera platserna. Detta är också exempel på arenor för de relationella processer som skapar platser. Andra exempel på relationell platskonstruktion är samarbeten som har startats mellan lantbrukare med anledning av världsarvsutnämningen. Syftet med dessa är, enligt Tommie Skoog¹⁵⁶, att kunna erbjuda kulturella produkter i form av aktivitetspaket som ger besökare möjlighet att få en känsla av vad världsarvet är och vad det står för. Denna process konstruerar inte bara platserna utan också världsarvet i vidare mening. Med detta menar jag att

¹⁵⁵ Barometern 2002-03-23

¹⁵⁶ Egenföretagare och drivande inom *krAft*-projekt.

processen är ett resultat av världsarvsutnämningen och den konstruerar de värden man vill att världsarvet skall stå för.

Två frågor är viktiga: Vilken betydelse får enskilda platser i den bild som lanseras av världsarvet Södra Ölands odlingslandskap? Vad betonas i världsarvs konstruktionen och vilka platser får representera detta?

Världsarvets anslagstavlor eller platsen som annonspelare

Ansökan om världsarvsepitet för södra Ölands odlingslandskap är ett exempel på en relationell process som (re-)konstruerar bilden av odlingslandskapet på södra Öland men som också inbegriper de platser som får representera de värden som världsarvet förknippas med. Världsarvet och dess platser, konstrueras i samspel mellan individers och aktörers val, föreningar, företag, politiska sammanhang och den historiska kontexten. Bilderna av detta landskap är, anser jag, lika oundvikliga som platserna och landskapet i sig då dessa har konstruerats i en mer övergripande samhällskontext som sätter ramarna för vad som anses vara unikt och värt att bevara. Den syn som de olika aktörerna företräder är tidsspecifik och det som anses unikt idag kanske inte gjorde det för femtio år sedan, vi vet heller inget om synen på detta om femtio år. Ölänningen som föds in i det öländska odlingslandskapet skapar sina bilder av detta landskap dels genom den sociala kontext vederbörande lever och verkar i, dels genom påverkan av yttre aktörers bilder av Öland samt sina egna val i denna kontext.¹⁵⁷ De förhandlingar och aktiviteter som omgärdar det öländska landskapet reformerar ständigt de bilder som representerar detta landskap och dess platser. Att Öland har ett område med världsarvsepitet är fortfarande möjligt att påverka genom att Sverige bryter med världsarvs konventionen och därmed förlorar detta epitet. Men bilden av södra Ölands odlingslandskap och dess platser är förändrad i det avseendet att det kan ses som unikt nog att nå ett världsarvsepitet. Dessutom är det faktum att det har blivit ett världsarv ett oundvikligt faktum som kommer att finnas med som historisk medkonstruktör till de bilder av detta område som skapas hos människor, även om Sverige bryter sitt åtagande för världsarvs konventionen.

¹⁵⁷ Hacking 1999:29; Berger & Luckman 1966.

De förhandlingsprocesser som ligger till grund för ansökan om världsarvsstatus för södra Ölands odlingslandskap, kan ses som ett socialt spel som samtidigt konstruerar nya bilder av platserna. Enskilda platser inom det område på södra Öland som har fått världsarvspeppet lyfts fram i syfte att synliggöra odlingslandskapets värden. Dessa platser blir annonspelare för världsarvets unicitet och informationen på dessa annonspelare riktar sig till turister och besökare eller kanske bättre uttryckt, besökande världsarvskonsumenter.

Världsarvsturisters konsumtion av symboler eller symboliska platser (som i fallet Öland) konstruerar dessutom platser och platsers särarter. Denna konsumtion av symboler och symboliska platser konstruerar en värderingshierarki som värderar symboler efter konsumtionsvärde. Symbolerna kommer senare att bli för givet tagna som någon form av verkliga eller genuina symboler. Världsarvet är inte något genuint och något "äkta" arv förrän symbolen "världsarv" tas för givet som en äkthetssymbol för något genuint och något som är värt att bevara. Diskursen om symbolerna eller symboliska landskap konstruerar bilden av genuinitet hos världsarvet. Upplevelser av och föreställningar om platsen ligger dessutom till grund för hur platsen konsumeras. Är turisten bara en betraktare av platsen eller sker upplevelsen som en interaktion mellan betraktare och objekt? Frågan berör egentligen huruvida turisten har kontroll över konstruktionen eller inte. Rose använder begreppen att blicka eller att se ett landskap.¹⁵⁸ I sin beskrivning av dessa begrepp jämför hon betraktaren med landskapsmålaren som med sin pensel har makt att konstruera landskapet, det som målaren målar blir det som existerar. Landskapet är i detta läge en passiv part i konstruktionsprocessen. Rose pekar också på hur landskapet som passivt objekt ofta får en feminin kodning medan den aktiva parten, landskapsmålaren i detta fall, får en maskulin kodning. Men samtidigt kan man fråga sig om landskapsmålaren enbart styrs av sitt blickande¹⁵⁹ när landskapet konstrueras eller om det istället handlar om att se landskapet, d.v.s. att det sker en djupare emotionell och perceptuell interaktion mellan den som betraktar och det som betraktas. I det första fallet har turisten som blickar platsen full kontroll över konstruktionen då det är turisten som konstruerar platsen

¹⁵⁸ Rose 1995.

¹⁵⁹ Jämför Rose blickande med gaze-begreppet som Urry 2002, använder, inspirerad av Foucault.

utan påverkan från något annat än det egna blickandet. I det andra fallet handlar det om en relationell process där turisten är medkonstruktör. Vad som ”blickas” av turisten är redan avgjort på förhand, de symboler för äkthet eller genuinitet som eftersöks har konstruerats genom marknadsföring, samtidigt som diskussion om vad som är värt att bevara o.s.v. Seendet är styrt av de sociala och kulturella förutsättningar som turisten bär med sig.¹⁶⁰ Det handlar om att befinna sig inom (som en del av) platsen eller utom platsen. Turisten som ”blickare” befinner sig i ett utanförskap medan den ”seende” befinner sig inom landskapet i en relation med landskapet. Cosgrove¹⁶¹ hävdar att landskap inte bara är något som beskådas utan att det är ett sätt att beskåda. Med detta menar han att landskapet är en social och kulturell produkt eller konstruktion som ger förutsättningarna för hur seendet projekteras mot en landyta med dess naturliga egenskaper, man beskådar med intellektuella, emotionella och perceptuella filter som är kulturellt och socialt formade.¹⁶² Jag anser att turisten bör ses som medkonstruktör i såväl landskaps- som platsskapande. För att använda Massey’s¹⁶³ retorik så konstrueras såväl landskap som platser relationellt när olika aktörer interagerar.

Min utgångspunkt är att världsarvet och dess platser är ett resultat av den förhandling som har pågått och pågår mellan olika individer och aktörer vilket utgör den kontext där bilder av dessa platser konstrueras. Dessa aktörer kan vara t.ex. turister, länsstyrelsen i Kalmar län, riksantikvarieämbetet, UNESCO, regionförbundet i Kalmar län, länsmuseum, kommuner, forskare, lokalbefolkningen i världsarvet, media m.fl. Alla som på något sätt bidrar till eller upprätthåller eller förändrar bilden av södra Ölands odlingslandskap.

Att konstruera en turistisk produkt

Turism är ett diffust och svårdefinierat begrepp. Begreppet turism spänner över en differentierad aktivitetsram så en enhetlig definition blir bara ett urvattnat försök att bringa in en stor mängd företeelser i samma fälla. En rad försök till att nå en enhetlig

¹⁶⁰ Jfr Urry 1990 & 2002.

¹⁶¹ Cosgrove 1984.

¹⁶² Cosgrove 1984:269.

¹⁶³ Massey 1994.

definition har gjorts och begreppet har även definierats på olika sätt. Men det finns inte en definition som kan rama in hela begreppet. Däremot kan enskilda sektorer inom turismnäringen eller enskilda turistiska aktiviteter lättare skiljas ut och definieras som tillhörande fenomenet turism.¹⁶⁴ Jag finner för min egen del att en rimlig utgångspunkt är att se turism som en tid-rumslig materiell och immateriell rörelseprocess. Denna kan beskrivas och tolkas utifrån begreppen; tid-rum, plats, mobilitet, varugörande och upplevelse.¹⁶⁵

Detta innebär att såväl infrastruktur för resande som marknadsföringsmaterial eller informationsmaterial kan användas som mobilitetsstrukturer. En annan aspekt av mobiliteten i samhället kan vara den höga attraktionsdensitet som Kirshenblatt-Gimblett¹⁶⁶ menar att dagens resenärer förväntar sig. Med detta menar hon att det skall finnas goda stimulansmöjligheter under resan, eller finnas gott om upplevelsemöjligheter. Den höga attraktionsdensiteten gör att det kan vara svårt att uppleva en levande kultur eftersom levande kulturer även karaktäriseras av en vardag som kanske inte alltid är så attraktionsfylld eller händelserik. Varugörandet av rummet, platser, kulturer och natur är centralt för turismen. Här finns en tydlig koppling till mobiliteten som möjliggörare för varugörandet. Detta innebär att man i skärningspunkten mellan varugörande och mobilitet finner såväl infrastruktur, fysisk planering och turismplanerare som marknadsföring, marknadsförare och informatörer.

Världsarvet södra Ölands odlingslandskap är, som tidigare nämnts, i fokus för kapitlet. Turismen på Öland är idag främst koncentrerad till den norra delen av ön medan den södra har en lägre andel turistisk verksamhet.¹⁶⁷ Det som sker i ökad grad på Öland är att man har startat en process i och med världsarvsutnämningen som bidrar till ett varugörande av världsarvets platser.

För Ölands del bör det beaktas vilket världsarv och landskap man konstruerar. Den bild som konstrueras av landskapet och världsarvet, får konsekvenser för hur detta sedan upplevs av turisten. Som det konstaterats tidigare är det full aktivitet på Öland

¹⁶⁴ Se t.ex. Holloway 2002.

¹⁶⁵ Handelshögskolan BBS vid Högskolan i Kalmar 2006.

¹⁶⁶ Kirshenblatt-Gimblett 1998.

¹⁶⁷ Intervju med Åsa Hjälmarsson, 2002-03-13. Detta behandlas i även mer ingående i kapitel 3.

efter världsarvsutnämningen och gemensamt för diskussionen om Öland är att man i princip i alla läger håller på att konstruera bilder av världsarvet södra Ölands odlingslandskap. Det är dock, för turismen, genomgående beskrivningen av den materiella kulturen som diskuteras. Det är inte otänkbart att konstruktionerna (bilderna) av platser inom världsarvet, i en framtida utveckling kommer att konkurrera med varandra.

Carina Green ställer sig frågan i en artikel om Laponia, hur man bevarar det immateriella kulturarvet.¹⁶⁸ Jag skulle vilja tillägga en fråga, nämligen vilken plats har den immateriella kulturen eller den levande kulturen i ett världsarv? Här skiljer jag på levande kultur och kulturarv, men vad är skillnaden? Faulkner och Moscardo¹⁶⁹, beskriver arv som det som rör det förflutna medan kultur är det vi lever i nu. Denna definition är inte helt problemfri då den i vissa fall kan ses som snäv och exkluderande. Kultur är ett begrepp som inrymmer mycket, olika definitioner beroende på vad syftet med användningen av begreppet är men också beroende på vem som definierar begreppet. I vissa fall definieras kultur utifrån geografiska premisser t.ex. när man talar om en regions kultur eller en nations kultur. I dessa fall sker en generalisering av kulturen och den pekar då främst på de kulturella särdrag som nationer, regioner eller platser uppvisar (allt från folkdräkter, regionala/lokala maträtter och traditioner till att förklara hur människor är och agerar i ett land eller på en plats). Det är inte heller ovanligt att kultur delas in i olika kategorier där den sociala statusen kring kulturen varierar. I mediedebatten talas bl.a. om finkultur och folklig kultur där finkulturen (opera, teater, klassisk musik, balett, konst m.m.) ofta förknippas med högre status än den s.k. folkliga kulturen (teveserier, revyer och buskisteater, populärmusik, dansbandsmusik, idrottsevenemang och mycket annat). Uppdelningar av detta slag gäller även det kulturella arvet, de kulturella yttringar som har en längre historia. Såväl klassisk musik från kända kompositörer (Bach, Beethoven, Mozart m.fl.) som rockmusik har en historia (Elvis Presley, Beatles, Rolling Stones, Sex Pistols m.fl.) men synen på dessa kulturyttringar skiljer sig åt och huruvida dessa betraktas som kulturarv varierar. De materiella lämningarna från tidigare generationer så som gravfält och byggnader e.dyl. benämns ofta kulturarv och används ofta som besöksmål för turism. I Faulkner och Moscardos definition fokuseras på de

¹⁶⁸ Green 2000.

¹⁶⁹ Faulkner & Moscardo 2000.

ursprungliga användningsområdena för gravfält och byggnader och dessa exkluderas ur kulturbegreppet för att de inte har samma funktion idag (kultur är det vi lever i/med nu¹⁷⁰). Jag vill invända att dessa lämningar från historisk eller förhistorisk tid är en viktig del av den tid och kultur vi lever i idag, som besöksmål fungerar dessa som ekonomiska och kulturella resurser i vår kultur. I detta kapitel kommer jag dock att utgå ifrån Faulkner och Moscardos definition när jag talar om arv, kulturarv, levande kultur eller kultur. Om man ser till världsarvskonventionens motivering så står följande att läsa:

The Committee decided to inscribe this property on the World Heritage List on the basis of criteria (iv) and (v):

Criterion (iv): The landscape of Southern Öland takes its contemporary form from its long cultural history, adapting to the physical constraints of the geology and topography.

Criterion (v): Southern Öland is an outstanding example of human settlement, making the optimum use of diverse landscape types on a single island.

Several delegates, as well as IUCN, emphasized that the site was an outstanding example of a continuing landscape which supports and maintains biological diversity.¹⁷¹

De kriterier som UNESCO har tagit fasta på vid beviljandet av ansökan poängterar såväl den immateriella kulturen som den materiella. Detta kan till exempel ses i kriterium V där det skrivs om "*a continuing landscape*" vilket indikerar pågående verksamheter och därmed en levande kulturell aktivitet.

Genom studien finner jag en generell odlingslandskapsdiskurs för Öland. Denna handlar om de fysiska, ofta kulturhistoriska lämningar som finns i landskapet eller landskapets unika ekologiska betingelser. Odlingslandskapsdiskursen är alltså i hög grad artefaktfixerad. Diskursen bidrar till att socialt konstruera landskapet och världsarvet och sätter således ramarna för vad som skall upplevas. Bilden av världsarvet och landskapet som riktar sig till besökare riskerar att bli artefaktfixerad om en tydlig diskurs påverkar den bild som förmedlas.

¹⁷⁰ Faulkner & Moscardo 2000.

¹⁷¹ <http://www.unesco.org/whc/sites/968.htm>, 2002-06-19.

I det informations- marknadsföringsmaterial som idag finns om världsarvet betonas den odlade jorden (framförallt åker och äng), radbyarna (historisk utformning) samt alvarbetesmark och sjöängar. Det sägs inte mycket i texten om den levande brukarkulturen.¹⁷² I en nyutkommen bok med namnet ”Natur och kultur på Öland” betonas det agrara kulturarvet medan väldigt lite plats ges för den levande kulturen. Världsarvet presenteras i denna bok kortfattat men det är presentationen av det fysiskt visuella landskapet som betonas, som givetvis utgör en del av den levande kulturen men som ofta framställs statistiskt i informationsmaterial.¹⁷³

Fokuseringen på de materiella artefakterna upplevs i viss mån som ett problem men samtidigt en förutsättning för att lokala entreprenörer skall kunna varugöra världsarvet. Det är lättare att varugöra artefakter och marknadsföra dessa än att varugöra föränderligheten. Hur kan man som turist uppleva ett världsarv som har en så hög grad av komplexitet som ett ”continuing cultural landscape” har? Det är enklare att uppleva ett artefaktiskt världsarv som exempelvis pyramiderna i Egypten än det föränderliga landskapet och en levande kultur. Att lyfta fram ett fåtal platser som får synliggöra världsarvets värden och representera hela världsarvet. Dessa platser blir *anslagstavlor i synliggörandets geografi*.

Turisten i egenskap av ”den andre”, ur lokalbefolkningens synvinkel, kan ha svårt för att få tillträde till den levande kulturen eller bättre uttryckt lokalbefolkningens vardagsliv. Det kan dessutom, om man får tillträde, vara svårt att förstå och tolka kulturen och kulturella betydelser av handlingar. Detta beror bl.a. på att man saknar de lokala tolkningsreferenserna. Problemet kan vara större om man som turist kommer från en kultur som skiljer sig mycket från den man besöker.¹⁷⁴ Detta leder också till att det är svårt att till fullo uppleva världsarvets kulturella sida därför att föränderligheten i landskapet kräver både en kulturell förståelse och naturvetenskapliga förklaringar.

¹⁷² LST 2001.

¹⁷³ Forslund 2001.

¹⁷⁴ Se t.ex. MacCannell 1973; MacCannell 1976; Meethan 2001; Urry 1990; Urry 2002.

Frågan är om fokuseringen på odlingslandskapet, det fysiska och visuella och det som skall bevaras - kan leda till risk för att platsens kulturella fokus tenderar att försvagas. Förmodligen kommer även fortsättningsvis de kulturella aspekterna av världsarvet att hålla en lägre profil i världsarvet som turistisk produkt, medan natur- och kulturarvsaspekter kommer att lyftas fram. Detta kommer sannolikt också att leda till att turistens behållning av och bild av världsarvet huvudsakligen kommer att vara bilden av natur- och kulturarv i odlingslandskapet.

Upplevelsemöjligheterna begränsas av det totala utbudet av ”attraktioner” på platsen. Vad som är en attraktion avgörs subjektivt, men informationen och marknadsföringen om platsen visar vad som har valts ut och således vad som görs mer attraktivt. Om endast artefaktlandskapet marknadsförs framstår detta som mer attraktivt för besöket och står som symbol för världsarvet.¹⁷⁵ Arbetet med samordningen av informationen om världsarvet pågår. Samtidigt förekommer det kritiska synpunkter på den information som sprids. Under de intervjuer jag har genomfört framkommer synpunkter som att bilden som förmedlas är för artefaktfixerad och att lantbrukaren försvinner i informationsmaterialet. Man anser att det är för dåligt skyltat och information som ger en mer rättvis bild av världsarvet finns ej idag eller är för svårtillgänglig.¹⁷⁶ Dessutom är en vanligt förekommande synpunkt bland de intervjuade att världsarvet måste konceptualiseras; *”Det är ett så stort område och har världen som är svåra att ta till sig så om man inte kan ge en mer sammanhållen bild så blir det ointressant”*. Detta kan leda till att turisten får svårt att orientera sig i världsarvet och svårt att tolka eller förstå vad man upplever. Kulturen som restriktion har jag också varit inne på tidigare nämligen att det i vissa fall kan vara svårt att möta den lokala befolkningen och få tillträde till kulturen. Om man får tillträde till denna kan det dessutom vara svårt att tolka den.

¹⁷⁵ Se t.ex. Blom & Nilsson 2000; Müller 1995; Pettersson 1999; Pizam & Mansfeld 1999.

¹⁷⁶ Intervjuer med Kerstin Olofsson 2002-03-07, Tommie Skog 2001-12-14 och Åsa Hjalmarsson 2002-03-13 samt intervjuer med kvinnor som drev företag på Öland 2003. Informationsförmedlingen har dock förändrats i viss mån sedan 2002 och idag (2004) har ett antal informationsplatser upprättats men fortfarande uttrycker många av de som intervjuades 2003 att världsarvet är för svårt att ta till sig och att informationen kunde utformas bättre.

Slutkommentar

Lantbrukaren och dennes praktik är som jag tidigare påpekat central för världsarvet. Det är därför, menar ett flertal av de intervjuade, av stor vikt att även lantbrukarens roll blir tydligt markerad i det material som skall informera om världsarvet Södra Ölands odlingslandskap. Att varugöra platser och landskap är inget nytt, platser, lantbruket och lantbrukarens arbete och produkter har länge varit varugjorda. Det nya är bl.a. att lantbrukarens roll som just lantbrukare och den därmed sammanlänkade kulturen har fått en unicitetsstämpel i och med världsarvet. Detta innebär också att turistiska produkter som skall ge en bild av världsarvet också innebär ett varugörande av lantbrukaren och dennes kultur. Detta sker på en rad sätt genom att exempelvis turisten får tillträde till lantbrukarens vardag, bo på lantgård och skörda sina egna grödor i samband med Ölands skördefest är exempel på detta. Det som bör poängteras är således vikten av lantbrukets och lantbrukarnas roll i landskapet idag och deras betydelse för världsarvet och att utforma information och marknadsföringskampanjer med ett tydligt lantbruksfokus. Den bild av världsarvets platser som konstrueras kommer också att vara föremål för konsumtion. En konsumtion som innebär att man hamnar närmare ett "Continuing cultural landscape" än ett artefaktlandskap. Däremot skall inte artefakter och naturen förglömmas då även dessa är centrala och viktiga delar i världsarvet.

Det sydöländska odlingslandskapet, ett agrart produktionslandskap, ett rekreationslandskap och ett världsarv. Foto: Bengt-Olof Johansson.

Bilden av de platser och aktörer som idag representerar olika delar av världsarvet är ofta artefaktinriktade mer än att vara inriktade på helheten.¹⁷⁷ Detta fokus upplevs inte alltid som så lyckat. Olika aktörer, som t.ex. länsstyrelsen och LRF, försöker framhäva lantbrukarens roll men det når inte alltid ända fram. Bland annat det informationsmaterial som behandlades tidigare tillsammans med boken om Öland visar detta.¹⁷⁸ I de intervjuer som har genomförts poängteras också att lantbrukaren är viktig men det är bilden av ”artefaktlandskapet” som tränger igenom som exempel på lantbrukarens viktiga roll.

¹⁷⁷ LST 2001; Forslund 2001.

¹⁷⁸ LST 2001; Forslund 2001.

Platsen förändras oupphörligen, världsarvet konstrueras och produceras i spänningsfältet mellan det lokala och det globala. Det kan finnas konkurrerande konstruktioner (bilder) på världsarvslandskapet som beroende på aktörernas tillgång till makt i mer eller mindre grad materialiseras i landskapet. Hela detta resonemang om att konstruera och omkonstruera världsarvet genomsyras av maktrelationer. Kan man enas om en bild av världsarvet eller kommer flera konkurrerande bilder att produceras som sedan omsätts i materialiteter och varugörs? Vilka är de aktörer som producerar världsarvet och vilka relationer har dessa till varandra och till det som varugörs - världsarvet? Det jag i studien kunnat se är att flera parallella bilder håller på att konstrueras och produceras som kan bli konkurrerande. Vissa aktörer, t.ex. olika myndigheter och turismföreträdare producerar ett artefaktlandskap, medan t.ex. LRF försöker lyfta fram lantbrukaren i främsta rummet. Försök att enas om bilden är på gång och jag tror att ambitionen är att producera en mer enhetlig bild som återspeglar världsarvets olika dimensioner.

Karlevistenen är en av de representationer för världsarvet som finns i marknadsförings- och informationsmaterial. Foto: Christer Foghagen.

För att summera erfarenheterna i detta kapitel så kan vi se att de processer av varugörande och informationsspridning som omger världsarvet och skapar världsarvets platser, fokuseras på visuella och materiella artefakter. Platser som radbyn Hulterstad, strandängarna, Gettlinge med sitt gravfält, runstenen i Karlevi, Eketorps borg, stora Alvaret och Ottenby blir symboler för världsarvet och får samtidigt bära

världsarvets värden.¹⁷⁹ Detta ger bilden av ett världsarv med hög historisk autenticitet och de enskilda platserna blir anslagstavlor eller hållplatser för besökare där världsarvets värden affischeras. Platsskapandet på enskilda platser påverkas av dessa bilder av världsarvet men samtidigt styr inte bilderna av världsarvet alla de processer som ligger bakom platsers transformation. I kapitel sex ser vi hur olika bilder av platser och de värden platserna och världsarvet står för kolliderar. Detta ger då upphov till konflikter som i sin tur ger upphov till nya bilder av platserna.

Det är intressant att notera att i formuleringarna bakom världsarvet sätts lantbruket i centrum. Det är dock ofta Ölands småföretagare (utanför jordbrukssektorn) som varugör världsarvet genom de produkter de erbjuder besökare samt genom turismens platsmarknadsföring. I föregående kapitel såg vi exempel på detta där kvinnors företagande på Öland ofta knyts till de lokala platserna och deras värden. Flera av kvinnorna uppgav att världsarvet är en resurs för att marknadsföra sig men att det i dagsläget är svårt att förmedla vad världsarvet står för. Världsarvet är inte centralt i dessa kvinnors verksamhet men de enskilda platserna har en viktig roll. Platsen och platsrelaterade motiv är ofta bakomliggande drivkrafter till egenföretagandet. I det kapitlet såväl som i detta blir det tydligt att världsarvet är något som uppfattas som värdefullt för Öland och något som har potential för turismen. Flertalet av de jag har intervjuat ser positivt på världsarvet, man menar att det har ett mervärde men samtidigt poängteras vikten av tydliggörande, världsarvet måste konkretiseras. Det sker också faktiska försök att konkretisera och tydliggöra världsarvet genom olika projekt men i samband med detta uppstår ofta diskussioner om vad som skall och bör lyftas fram. Olika aktörer argumenterar för att just deras intresse- och verksamhetsområde skall lyftas. Detta tydliggör de platsskapande processernas dynamik och maktspel. I projektet ”Mitt-I konst och kunskap i Ölands världsarv” har just diskussioner om hur platserna, och världsarvet, skall gestaltas diskuterats men i denna diskussion finns också en diskussion om vilka värden enskilda platser förknippas med eller står för samt vem som har rätt att beskriva platsen. I nästa kapitel kommer detta att diskuteras samt, genom projektet Mitt-I, platsers roll som mötesplatser för kultur och ekonomi.

¹⁷⁹ På Riksantikvarieämbetets hemsida 2006-09-25 presenteras världsarvet ”Södra Ölands odlingslandskap” med två bilder, en föreställer en båtformad grav (skeppssättning) vid Getlinge gravfält och det andra är en bild av stora Alvaret.

6 Mötesplatser för kultur och ekonomi; platsskapande och lokal utveckling¹⁸⁰

Inledning

Kulturen är en viktig faktor för att skapa dynamiska och stimulerande miljöer som drar till sig företag och entreprenörer. Det finns ett samband mellan en regions utveckling och begrepp som dynamik, förändringsbenägenhet, entreprenörskap och rörlighet. Förmågan att skapa någonting nytt är ofta kopplad till historiska traditioner, värderingar, tillgång till mötesplatser, förmåga till omvärldsorientering samt gränsöverskridande och täta nätverk.¹⁸¹

Relationer skapar platser och relationer skapas på platser. Platser binder samman människor, företag och praktiker och synliggör historiska sammanhang genom att utgöra den bas där relationer bottnar och uppstår. I detta kapitel ges exempel på platsers betydelse för olika människor och vilka konsekvenser människors handlande (eller agency) får när motstridiga bilder av en plats stöts mot varandra. Utgångspunkten är platsskapande i det sydöländska landskapet och fokus ligger på hur världsarvet och konsten används inom ramarna för projektet Mitt-I: konst och kunskap i Ölands världsarv, i en kulturell ekonomisk platsutveckling.

Världsarvets ”Södra Ölands odlingslandskap” sätter, precis som Ölands Skördefest det öländska lantbruket och öländska försörjningstraditioner i fokus. Samtidigt utgör både världsarvet och skördefesten delar i Ölands turismekonomi med en stark koppling till besöksnäringen. Projektet ”Mitt I – Konst och kunskap i Ölands världsarv” kan ses som ytterligare ett exempel på de platsskapande processer som pågår på Öland och som har stark koppling till de lokala platserna, konsten, odling, lantbruk och världsarvet. På projektets hemsida beskrivs Mitt-I på följande sätt:

¹⁸⁰ Detta kapitel har utvecklats och omarbetats ur ett projekt och en artikel som skrevs av Christer Foghagen och Susanne Johansson och som publiceras i Aronsson; Bjälesjö & Johansson 2007.

¹⁸¹ Regeringens regionalpolitiska proposition 2001/2:4.

MITT I ett unikt utvecklingsprojekt som syftar till förbättrade besöksmål med nya aktiviteter, konstutställningar på hög internationell nivå, forskarseminarier, ökad samverkan för lokal utveckling och möten mellan konst och kunskap för barn, vuxna, konstnärer och forskare.¹⁸²

Jag vill med kapitlet diskutera vad ett projekt av detta slag betyder för enskilda platser, lokal och regional utveckling samt att belysa dynamiken i mötet mellan plats, tradition, kultur och ekonomi.

Ambitionen från projektledningen för *Mitt I* har varit att projektet skall vara aktivt på Öland i perioder och den första fasen har avslutats. Om det blir någon fortsättning på projektet är i dagsläget inte beslutat men på projektets hemsida skriver man att:

En tänkt fortsättning är att "Mitt i" återkommer efter utvärdering av första perioden 2003-2005, möjligen vart tredje år och då över hela landskapet Öland.¹⁸³

Med tanke på den korta tiden sedan projektets första fas/period avslutades har det inte gjorts några försök att redovisa några resultat vad gäller ekonomiska effekter lokalt och regionalt. Inte heller kan effekterna för de enskilda platsernas utveckling överblickas. Det är dessutom svårt att överblicka och mäta effekterna av ett projekt av denna art. Effekterna är inte alltid synbara, att mäta direkta effekter kan vara möjligt men det kan också ha uppstått effekter som är av mer sekundär art men nog så viktiga. Att människor får upp ögonen för sin plats, sin hembygd kan leda till effekter som att man väljer att inte flytta, även om man har slagits av tanken tidigare, bykänslan har förstärkts på vissa platser och människors identitetsskapande kan ha påverkats genom projektet. Dessa effekter är nog så viktiga men svåra att mäta. Detta kapitel kan snarare peka på några direkta effekter och diskutera eventuella effekter för platserna och för Öland. I viss mån kommer kapitlet snarare att väcka frågor i skärningspunkten plats, kultur/ekonomi än att besvara dem.

¹⁸² www.mitt-i.nu 2005-07-30

¹⁸³ www.mitt-i.nu 2005-07-30

Viktiga frågor att diskutera är: Hur kan konstprojekt och turism leda till platsskapande och lokalutveckling på kort och lång sikt? Vilka konkreta uttryck får kreativitet för utvecklingen? Var finns de främsta förespråkarna respektive motståndarna när det gäller att använda konst som ett medel för att nå regional utveckling? När nu kultur i högre grad än tidigare anses vara motorn i regional utveckling, märker konstutövaren av det?

I kapitlet kommer alltså, genom projektet Mitt I, konstens betydelse för platsskapande och lokal utveckling på Öland att diskuteras. Jag skiljer i kapitlet på platskapande, platsutveckling och lokal utveckling. Det är viktigt att poängtera att distinktionen mellan plats och lokal ska vara tydlig. Precis som jag tydliggör i det resonemang jag för i kapitel två så är plats ett rikt begrepp som inrymmer mer än begreppet lokal eller lokalitet gör.

En kulturell ekonomisk geografi

Upplevelseindustrin är ett samlingsbegrepp för de olika branscher som tillfredsställer det ökade behovet av immateriell konsumtion.¹⁸⁴

Industrin växer snabbt och sysselsätter idag cirka 370 000 personer i Sverige. Det kan jämföras med skogs-, kemi-, gruv- och stålindustrin som sammanlagt sysselsätter 270 000 personer.¹⁸⁵

Störst i relation till sysselsättning är turismsektorn. Turism och besöksnäringen är en snabbt växande näringsgren i Sverige idag och år 2005 uppvisades en ökning i antal sysselsatta (årsverken), för svensk turistnäring med drygt 35 procent från 1995. År 2006 räknade man med att ca 140 000 årsarbetstillfällen fanns inom svensk turistnäring. Sysselsättningen i övrigt i Sverige under samma period växte med ca 7,5 procent.¹⁸⁶ Dock bör noteras att turismbranschen som begrepp och kategori i sig är ett

¹⁸⁴ Definition enligt rapport från regionplane- och trafikkontoret 2004. I industrin ingår 13 branscher: Arkitektur, data/TV-spel, design, film, författarskap och publicering, konst (bild, foto, animation), media (tv/radio/tryckta medier), mode, musik, PR/kommunikation/reklam, scenkonst (teater, standup-comedy, dans), turism (boende, måltid, muséer, natur, nöjesparker, evenemang) och utbildning/edutainment.

¹⁸⁵ Wahlström 2002

¹⁸⁶ NUTEK 2007.

samlingsbegrepp för en rad underliggande branscher så som hotell och restaurangbranscherna, evenemang och nöjesparker m.m. Det är ofta svårt att med exakthet ange turismbranschens storlek på grund av svårighet i att definiera den samt att dess underliggande branscher inte alltid ser sig som del i turismbranschen.

Konceptet Kulturell ekonomi är starkt kopplat till upplevelseindustrin eller de kreativa branscherna som det också kallas. Men som bland annat Wahlström¹⁸⁷ uttrycker innebär att leva i ett upplevelsesamhälle inte bara att sälja upplevelser och en upplevelseturism utan snarare att hela samhället genomsyras av upplevelse, ett upplevelsesamhälle.

På samma sätt är kulturell ekonomi en sammankoppling mellan kultur och ekonomi. Det är inte bara frågan om ett nytt produktionssätt utan en utveckling där kultur och identitetsskapande genomsyrar såväl produktion som konsumtion. Längre betraktades kultur och ekonomi som två åtskilda fenomen som analyserades var för sig.¹⁸⁸ Men det börjar bli allt mer vanligt att visa på sambandet mellan dessa i såväl näringslivssammanhang som i akademiska skrifter. Det är fokuseringen på mening, värde och identitet i den ekonomiska sfären som skiljer denna utgångspunkt från andra sätt att förklara den ekonomiska utvecklingen. Förklaringen till att regioner lyckas bli hållplatser i en global flödesekonomi, som diskuteras i inledningen, bör enligt Aronsson¹⁸⁹ sökas i att kulturella yttringar uppstår i förtätad form.¹⁹⁰ Annorlunda uttryckt kan man beskriva det som att det uppstår kluster av kulturyttringar. Öland som är mitt studieobjekt skulle kanske några hävda saknar förtätningarna men vid en närmare betraktelse så har det uppstått vad man skulle kunna kalla mikrofortätningar av kreativa verksamheter vilket diskuteras utförligare i framställningen som följer.

Vi är ännu inte vana vid en ekonomi där skönhet, nöjen, omsorg, bildning, njutning eller självförverkligande är lika verkligt och ekonomiskt värdefullt som stål eller halvledare. Men det är hög tid att vi vänjer oss vid det.¹⁹¹

¹⁸⁷ Wahlström 2002.

¹⁸⁸ du Gay 2000.

¹⁸⁹ Aronsson 2003.

¹⁹⁰ Aronsson 2003.

¹⁹¹ Pine & Gilmore 1999.

Såväl Pine och Gilmore¹⁹² som Florida¹⁹³ menar att det är viktigt att skapa ett gynnsamt klimat för olika typer av kreativitet och kulturella uttryck, skapas också förutsättningar för en lokal utveckling. Förmågan att attrahera människor, kunskap, investeringar, entreprenörer och kreativitet bottnar ofta i att skapa gynnsamma förutsättningar för dessa uttryck att få verka.

Att ”få hjulen att börja snurra” på nytt i en region eller på en plats, att stimulera en lokal utveckling sker, enligt Florida¹⁹⁴, genom att stödja kreativitet och uppfinningsrikedom.¹⁹⁵ I regionalpolitiska sammanhang diskuteras allt mer vikten av lokalt och regionalt stödjande miljöer – kluster, industriella distrikt, dynamiska geografiska miljöer – för en gynnsam lokal utveckling och då ofta fokuserat på tekniska innovationscentrum.¹⁹⁶ På Öland handlar det mer om att kulturella näringar och turism vuxit sig starka och det är därmed också inom dessa områden förtätningar uppstår.

Platsen som råvara

Gårdagens aktiviteter för försörjning är idag aktiviteter i upplevelseekonomin.¹⁹⁷

Många är de platser som en gång haft en fundamental betydelse för den svensk jordbruksutveckling eller industrins utveckling, på grund av rika rik och bördig odlingsjord, naturtillgångar i form av järn och skog, men som i dagsläget brottas med höga arbetslöshetssiffror och låga befolkningstal. De tidigare blomstrande jordbruken har, som jag tidigare diskuterat, rationaliserats och konkurrensutsatts vilket har lett till att färre kan försörja sig på jordbrukets primärproduktion, industrierna som byggdes

¹⁹² Pine & Gilmore 1999.

¹⁹³ Florida 2002.

¹⁹⁴ Florida 2005.

¹⁹⁵ ”Redevelopment efforts should not be tied to firm and specific incentives, but rather to supporting the underlying conditions for creativity, innovation, and entrepreneurship” (Florida 2005).

¹⁹⁶ Brulin 2002.

¹⁹⁷ Sahlberg 2001.

upp runt naturtillgångarna kan i bästa fall definieras som industriminne. På orter där jordbruket har varit centralt har jordbrukets omställning lett till en transformering av den lokala ekonomin och människor som tidigare arbetade inom jordbruket har friställts eller tvingats till att förändra sin produktion. På platser med stark turismtillströmning har detta varit ett sätt att bredda sin verksamhet och på så sätt öka lönsamheten. Jordbruken har övergått i en form av blandbruk som innebär att man på många håll har etablerat jordbruksnära logimöjligheter (bo på lantgård), jakt- och fisketurism eller naturturism kopplat till hästridning har givit nya möjligheter åt verksamheten. På gamla bruks- eller industriorter kan de gamla produktionsenheterna generera inkomster genom att de förvandlas till industrimuseum och lockar turister som är intresserade av en svunnen epok.

I de regionala tillväxtavtalen får kulturen en framskjuten roll vilket också ökar betydelsen av att marknadsföra platser och att lyfta fram platsens särdrag. Återigen blir detta ett exempel på att platser blir *anslagstavlor i synliggörandets geografi* där platsspecifika kulturella uttryck klistras upp på anslagstavlan för att locka kapital, investeringar, kunskap, människor och innovationer. Platsmarknadsföring blir viktigt för att klara regional ekonomisk omställning och kunna möta dagens och morgondagens *platsekonomi*. Precis som jag tidigare pekat på är turism- och besöksnäringarnas verksamheter tydligt platsintegrerade. De lokala särdragen, kompetens och människor och representationer av platser utgör viktiga *råvaror* för att locka besökare.¹⁹⁸ Lokal utveckling är därmed, i detta sammanhang, ett begrepp som måste luta sig mot såväl det platsspecifika som relationer och trender som påverkar platsen. Platser och regioner är en del i en samhällsutveckling där ekonomi alltmer laddas med kulturella värden samtidigt som kultur ofta är beroende av och utgör en del av ekonomiska strukturer.

Som jag har diskuterat tidigare så har det senaste årtiondets öländska turismutveckling mer än tidigare präglats av en strävan att omkonstruera bilden av Öland. Världsarvet Södra Ölands odlingslandskap har betydelse för denna omkonstruktion. I centrum för världsarvet står såväl de naturgivna betingelserna, Ölands geologi och speciella fauna och flora, som de kulturella traditionerna kring markindelning, lantbruk och

¹⁹⁸ jfr Aronsson 2002; Massey & Jess 1995; Kirshenblatt-Gimblett 1998.

lantbrukarens arbete. Ölands världsarv representerar såväl gårdagens försörjning som den idag levande bondekulturen.¹⁹⁹ Denna process, när Öland nu på nytt konstruerar bilden av sig som en plats för turism, försöker bryta dels den traditionella bilden av Öland men även lyfta fram nya platser för en besöksnäring.²⁰⁰ Dessutom ligger fokus på mat- och agrartradition, som får representera platsens äkthet och kulturella traditioner²⁰¹ och dessutom fungerar som ett komplement till den bundenhet till sommarsäsongen som sol och badturismen ger upphov till. Platsernas kulturella särprägel i kombination med turismtrender och turisternas sökande efter äkthet²⁰² är avgörande för de effekter dessa projekt får lokalt och regionalt. Skälet till att Sol och bad har fått en så framskjuten roll är bland annat att öns turismhistoria är tätt förbunden med denna typ av turism. Intressant att notera är att bilden av ön riskerar att i det närmaste bli institutionaliserad och därmed svår att bryta. De försök som gjorts under de senaste åren genom skördefesten har dock ruckat på institutionen och visat att Öland även i viss utsträckning förknippas med mat, konst och kultur. Projektet ”Mitt I –konst och kunskap i Ölands världsarv” är en naturlig förlängning av denna process.

Mitt i kulturen

Projektet ”Mitt I – konst och kunskap i Ölands världsarv” är ett kommunägt projekt som syftar till att genom att i högre grad fläta samman kulturella och ekonomiska verksamheter på Öland och därigenom nå en lokal utveckling. ”Mitt i” började förberedas under år 2003 och pågår som aktivt projekt mellan år 2004 och under åtminstone 2005. Projektet startades, ytterst, som ett resultat av att Södra Ölands odlingslandskap upptogs på UNESCO’s världsarvslista år 2000. Världsarvet ses som utgångspunkt för, men också förutsättning för, de verksamheter som bedrivs inom projektets ram. Ett delsyfte är att finna vägar för att konkretisera och tydliggöra världsarvets kultur- och naturvärden för besökare. Världsarvet på Öland är, anser ledningsgruppen, ett relativt svårbeskrivligt världsarv varför det, för att bli begripligt,

¹⁹⁹ Foghagen 2002.

²⁰⁰ Foghagen 2002.

²⁰¹ Jfr Saltzman 2001.

²⁰² Jfr MacCannel 1999.

måste konkretiseras. Som ett led i detta arbete har sex platser inom världsarvsområdet eller med anknytning till världsarvets värden, valts ut. Dessa platser, Stenåsa, Skogsby, Eketorp, Ventlinge, Degerhamn och Lilla Frö, skall genom kunskap och konstnärlig gestaltning utvecklas tillsammans med bybor och andra intressenter till att bli ett mer representativt besöksmål för världsarvet.²⁰³ Den process som projektet inbegriper är en process av platsskapande. Med detta menas här att de relationer som uppstår i processen genom möten mellan bofasta, inresta konstnärer, offentliga organ till exempel länsstyrelse och kommun, småföretagare, föreningar och besökare, konstruerar platsen i nytt sken det vill säga nya bilder av platsen uppstår och nya aktiviteter tar form.²⁰⁴ Gestaltning och kunskap står i fokus för projektet och som en röd tråd skall detta löpa på olika plan och med olika målgrupper. Dels bedrivs seminarieverksamhet där kompetens från olika områden som konstnärer, länsstyrelse, universitet och högskolor m.m. diskuterar konstens och kulturens betydelse i ett lokalt och regionalt sammanhang. Dels sker möten på lokal nivå på de sex platser som inbegrips i projektet "Mitt I – konst och kunskap i Ölands världsarv". Dessa möten är, ur ett perspektiv av platsutveckling, viktiga smältdeglar för kreativitet och åsikter som bryts mot varandra. Interaktionen ger upphov till nya sätt att tolka och förstå platserna och detta medför samtidigt att platserna kan utgöra samlingspunkter för nya idéer.

Under projektet "Mitt I:s" konstseminarium i Kastlösa, den 12 november 2004, lyfte flera konstnärer frågor om konstens ekonomisering till debatt. Det fanns hos vissa konstnärer en rädsla för att konsten fick en alltför framskjuten roll i den ekonomiska politiken. Frågor som ställdes var bl.a. Gynnas konsten för sina kulturella värden eller för sin förmåga att främja en ekonomisk utveckling? Om nu konst är så viktigt för regional utveckling (se tidigare diskussion om kulturens roll i regionalpolitiken), varför förväntas då konsten vara gratis? Ska man som konstnär vara egen företagare eller inte? Detta är frågor som behandlar olika saker, den första handlar om vad konst är för något. Är konst en process eller en rörelse i syfte att beskriva, ifrågasätta och utforska världen eller är konsten en vara som kan beställas med en specifik beskrivning av vad syftet med den skall vara? Kan dessa intressen kombineras? Här

²⁰³ Se bilaga 3.

²⁰⁴ Massey & Jess 1995.

står skilda intressen mot varandra och uppfattningarna om dessa frågor varierar såväl inom som utom konstnärsskrået. Kan konst fungera som motor för platsskapande eller en lokal- eller regional utveckling i den betydelsen som Florida²⁰⁵ menar?

Projektledaren för Mitt I, Walle Dicksson hävdar att det beror på vad man avser med lokal utveckling. Det är alltid svårt att generalisera men det finns massvis med exempel på att konst och kultur gynnar platskapande och en lokal utveckling i avseende på såväl platsutveckling som kreativitet men även i ekonomiskt avseende. Detta kan såväl pingstrundan²⁰⁶ som Ölands skördefest i viss mån utgöra bevis på. En viktig faktor som Walle Dicksson hävdar är att konsten måste vara fri. En effekt av konstnärligt arbete är att när konstnärer ger sig i kast med okonventionella projekt och utforskar till synes omöjliga idéer så vågar andra följa i dess spår. Detta öppnar i sin tur upp för en större förändringsbenägenhet och stimulerar nytänkande vilket gynnar en lokal utveckling. Det är den fria kreatören som kan stå för dom ”galna” idéerna som sedan förvaltas av institutionerna. Är konstnären bunden så kan inte det samspelet fungera längre. Den kreativa konstnären och den traditionsbundna bonden har ibland framställts som ett motsatspar men tvärtom är det bonden som står för de kreativa idéerna på Öland, menar Walle Dicksson. Kanske har konstnärernas närvaro på ön hjälpt till på så sätt att man har öppnat upp och fått bönderna att tänka att ”så där galen är jag i alla fall inte” och så vågar man satsa på något nytt.²⁰⁷

Det finns exempel på att lantbrukarna och konstnärerna har närmast sig varandra på Öland i och med projektet Mitt I. Under invigningen av de olika konstverken gavs exempel på detta. I Lilla Frö har konstnären Birgitta Silverhielm planterat hundratals rosor. Konstnärerna har i olika stor utsträckning tagit del av byns historia genom att samtala med byborna. I Lilla Frö (Rosornas by) finns en lång tradition av rosodling. I sin installation ville konstnären ge tillbaka rosorna till byn som en gåva. I Ventlinge är det Hans Jörgen Johansen som är konstnär. Han är till skillnad från många av konstnärerna barnfödd i Ventlinge. Under invigningen var Ingvald och Ninni

²⁰⁵ Florida 2005.

²⁰⁶ Pingstrundan är en slags öländsk variant på Österlens konstrunder som arrangeras av Södra Ölands Konstnärsgille som bildades i februari 1993 och är en sammanslutning av konstnärer som är verksamma på Södra Öland så som grafiker, textilkonstnärer, keramiker, skulptörer, smides och glaskonstnärer. Föreningen har en gemensam hemsida där konstnärerna presenteras och var man kan hitta dom.

²⁰⁷ Intervju med projektledaren för ”Mitt I” Walle Dicksson, 2004-11-17

Petersson, ägarna av Norrgården värdar och Ingvald vittnade om hur mycket projektet och arbetsgrupperna betytt för sammanhållningen i byn. Han berättade också att han inte såg så stor skillnad på att vara bonde eller konstnär. När han plöjde sin åker var han noga med att slutresultatet skulle se snyggt ut och gjorde räta fyrkanter och när han körde ut genom öppningen utan att korsa någon fåra så tyckte han att ett konstverk skapats. Platserna har i dessa fall blivit en enande kraft för byarna och platserna utvecklas genom de relationer som etableras mellan konstens och jordbrukets företrädare. Konstnärlig gestaltning av platser handlar ytterst om vad platserna består i. De diskussioner som uppkommer i byarna sätter platsen i centrum och handlar om huruvida de bilder eller föreställningar om platsen som förmedlas genom konsten är riktiga eller rättvisa.

Andra diskussioner som dyker upp handlar om vilka platser som är lämpade att använda för att ställa ut offentlig konst. I Stenåsa var ett av argumenten att offentlig konst skall ställas ut på offentliga platser och inte i en åker på östra Öland. Även frågor om ekonomi dök upp under projektet, en del undrade vad konsten ska få kosta och vem som ska betala medan andra hävdade att konst kan leda till ekonomisk tillväxt. Det finns en motsättning mellan kultur och ekonomi då konstnärerna betraktas som viktiga för regional ekonomisk utveckling. Samtidigt framgick det i samtalet med konstnärerna att fast de anlitas som professionella fanns det sällan med i beräkningarna att konstnärens kunskap var något som uppdragsgivaren skulle betala för. Snarare att konsten var något som tillhandahölls av det offentliga. En annan motsättning som uppkommer är att konstnärer och kulturutövare ofta är så kallade ofrivilliga företagare. Med hjälp av empiri från projektet ”Kvinnor som driver företag på Öland – individuell försörjningsstrategi och lokal utvecklingspotential”²⁰⁸ exemplifieras detta.

Den ofrivilliga företagaren eller den kulturella företagaren

En viktig skillnad i produktionssättet i en kulturell ekonomi som bygger på kulturellt skapande är att turist- och upplevelsesektorn bygger på entreprenörer, och

²⁰⁸ Samma empiri som ligger till grund för kapitel 4.

egenföretagare. Problematiken ligger i att man inte vill vara egen företagare i vissa delar av landet. Det finns inte någon företagarkultur som man säger. Det är inte bara frågan om att vara företagare utan i upplevelsenäringen behöver man också vara entreprenör. En entreprenör är inte vilken företagare som helst utan turistföretagande handlar om att se helheten och kunna samarbeta fram en turistprodukt, ett nätverk av turistföretag, en upplevelse. Återigen - det är viktigt med en god lokal och regional jordmån för entreprenörskap i en global värld. Och i den lokala och regionala jordmånen ligger den lokala kulturen. När det gäller s.k. kulturföretagare tillkommer ytterligare en problematik den att kulturutövaren och företagaren inte alltid står att finna i samma person. Företagandet är i vissa fall nödvändigt ont, i synnerhet när motiven bakom företagandet inte är att man vill driva företag utan att egenföretagandet känns påtvingat genom att motiven till att driva företag är plats- och yrkesrelaterade. Man vill bo och verka på platsen och samtidigt kunna utöva sitt yrke som konstnär.

Öland ett konstnärskluster?

Det har under lång tid funnits konstnärer som har attraherats av Öland och valt att bo på ön. Det finns många anledningar till det, inte minst de naturgivna förutsättningarna i form av ett unikt landskap och ljus eller som Walle Dickson, projektledare för Mitt I, uttrycker det ”närheten till jord och himmel”. Inte minst när 2:a världskriget skakade övriga Europa blev Öland ett alternativ till kända konstnärplatser som inte längre var tillgängliga. Rent praktiskt har det också varit lättare att överleva på Öland där det är mindre konkurrens än i exempelvis Stockholm eller Berlin dit många konstnärer samlas.²⁰⁹ I dag är över tjugo procent av Kalmar läns konstnärer koncentrerade till södra Öland.

En senare förklaring till att ”Konstnärsklustret” har förtätats är uppkomsten av konstutbildningar på Ölands folkhögskola och Capellagården på Öland. Capellagården är en skola för gestaltande arbete, som grundades 1960 av möbelprofessor Carl Malmsten. Hantverksskicklighet och konstnärligt uttryck är skolans kännetecken. Här kan man läsa keramiskt hantverk och formgivning, textilt hantverk och formgivning, möbel- och inredningssnickeri och ekologisk trädgårdsutbildning. När eleverna är

²⁰⁹ Intervju Walle Dicksson, 2004-11-07

färdiga vill de naturligtvis utöva sitt yrke, följaktligen har många keramikföretag och textilföretag växt upp runt Capellagården. Detta har också stor betydelse för hur bilden av de Öländska platserna skapas. Konstnärerna på framförallt södra Öland har påverkat den bild människor har av platserna, och det påverkar också de lokalt boende på Öland uppfattar sin egen Ö och hur man handskas med eller agerar på ön.²¹⁰ Precis som Massey²¹¹ skriver så är flödet av kapital inte alltid avgörande för vilka platser som kan utvecklas, snarare finns en rad faktorer som påverkar platsskapande och som i sig inte är direkt relaterade till kapitalflöden och företagsetableringar. Snarare handlar det om att ”rätt” uppsättning relationer strålar samman med en plats vid ”rätt” tillfälle för att den lokala strukturen skall förändras. På Öland handlade det i detta fall om att platsernas förutsättningar i form av historisk konsttradition, landskapets beskaffenhet och konstnärsutbildningar föll samman med att Öland har en stark tillströmning av besökare och en transformering av den lokala ekonomin som gör att Öland, för att stå sig i en hårdare konkurrenssituation marknadsförs genom kulturella värden. Vad har det då för betydelse för Öland att det har uppstått ett kluster av konstnärer och kreativa personer? Vad betyder i det sammanhanget att dessa ofta är så kallade ofrivilliga företagare?

Karlsson och Lekvall publicerade 2002 en studie som behandlar just det ofrivilliga företagandet och relationen mellan kultur och ekonomi. Fokus i rapporten ligger på kulturens ekonomisering och inte så mycket på ekonomins kulturalisering. I studien diskuteras flera aspekter på kultur och ekonomi ur såväl den enskilde företagarens perspektiv som ur ett mer övergripande kultur- och regionalpolitiskt perspektiv. Karlsson och Lekvall²¹² hävdar att kulturföretagaren ofta faller mellan stolarna på flera olika politikområden då regional tillväxt studeras. Kulturen betonas i vissa fall som motorn i den regionala utvecklingen d.v.s. medlet för att nå en ekonomisk tillväxt. Medan det i andra fall är ämne för diskussion kring vad kulturen får kosta. Det problem som uppstår då man ser kulturen som ekonomisk motor är att ekonomin blir målet och kulturen medlet för att nå målet. För den enskilde kulturarbetaren är det ofta tvärt om d.v.s. kulturen är målet men ekonomin eller rättare sagt bristen på ekonomi gör det ofta svårt att nå dit man vill. Man måste ha lön för att kunna leva och

²¹⁰ Intervju Walle Dicksson, 2004-11-07

²¹¹ Massey 1995:48.

²¹² Karlsson & Lekvall 2002.

skapa. I studien visar man att de flesta kulturföretagare man intervjuat (91 procent) ser tydliga skillnader mellan kulturföretagare och företagare i andra branscher. De intervjuade i studien hävdar att man ofta driver företaget som en konsekvens av yrkesvalet, man är mer ideell och har ett djupt engagemang samt att man inte har ekonomin som drivkraft utan snarare konsten. Detta hävdar rapportens författare är en sanning med modifikation då väldigt många mikro- eller småföretagare, oavsett bransch, har ett djupt engagemang för sitt arbete och tvingas arbeta mycket och ibland i det närmaste ideellt för att nå lönsamhet. De finns dock skillnader i inställningen till ekonomisk vinst som drivkraft samt expansionsmöjligheter. Konst är ofta en personbunden verksamhet, det vill säga man kan inte anställa några extra landskapsmålare för att man själv inte hinner med att svara mot en eventuell efterfrågan. Kulturföretagandet styrs heller inte alltid av marknadens efterfrågan då det finns en konstnärlig drivkraft, man gör inte marknadsundersökningar för att på förhand veta vad marknaden vill ha. Kulturföretagandet är i många fall mer produktorienterat.²¹³

McRobbie²¹⁴ visar i en brittisk studie av modedesign att drivkraften bakom en designers arbete ofta är det rent kreativa mer än det rent ekonomiska. Många av de unga designers som representeras i studien visar också på en skepsis gentemot stora modeföretag som, enligt designerna, ofta ser mer till ekonomisk lönsamhet och kostnadsreducering än till kvalitet, kreativitet och designvärdet bakom en produkt. Den vanligaste arbetsformen bland dessa designers var att frilansa i eget företag utan flera anställda och ofta i händerna på större företag. I så väl Karlsson och Lekvalls studie som i McRobbies och i den studie vi genomförde på Öland uppvisas en drivkraft bakom företagandet som inte primärt är ekonomisk, därmed ses inte ekonomisk lönsamhet som något inte önskvärt utan snarare som en bonus.²¹⁵ Trots detta är kulturell aktivitet starkt beroende av ekonomin och i många fall blir ekonomin det styrmedel som reglerar den kulturella aktivitet som bedrivs och den konst som produceras. Detta kan gälla produktion av såpoperor och dokusåpor, musikfestivaler med betoning på en viss genre eller måleri med ett specifikt ljus eller speciell färgsättning och väl valda motiv för att det finns en marknad för denna typ av

²¹³ Karlsson & Lekvall 2002.

²¹⁴ McRobbie 2004.

²¹⁵ jfr Foghagen & Johansson 2004; McRobbie 2004; Karlsson & Lekvall 2002.

kulturella yttringar. Kulturen styr också de uttryck som platser förknippas med så i förlängningen blir ekonomin ett styrmedel för såväl kulturell produktion som platsskapande.

I studien om kvinnor som driver företag inom turismnäringen på Öland²¹⁶ svarade många av de intervjuade kulturföretagarna på ungefär samma sätt som de svar Karlsson och Lekvall redovisar. Drivkraften bakom företagandet är sällan ren och skär ekonomisk vinning utan de betonade att de primärt var konstnärer, keramiker eller textiltillverkare. Att man dessutom var företagare sågs mer som en konsekvens av detta och av arbetsmarknadens utformning på Öland. Det vill säga man drev eget företag för att man var tvungen. Andra drev företag för att det inte fanns några lönearbeten att få på Öland. Alternativen att pendla eller flytta är i sig friktionsfyllda och egenföretagandet blir, sett i det perspektivet, ett alternativ. För vissa konstnärer, till exempel landskapsmålare, var Öland i sig dessutom en förutsättning för själva skapandet. Denna typ av platsrelaterat företagande bygger dels på det som humanistisk geografi benämner *rootedness* d.v.s. att man är starkt rotad på en plats socialt, kulturellt eller genom familjen och dess sociala liv, men även en form av platskänsla, att man känner tillhörighet med platsen eller att platsen och dess unika egenskaper är en förutsättning för att bedriva den verksamhet man vill. Dessa företagare med verksamhet i kultursektorn betecknas därför som ofrivilliga företagare.

Det som dock bör noteras är att uteslutande kvinnor som drev företag intervjuades i studien som ligger till grund för detta kapitel. Karlsson och Lekvalls studie omfattar däremot såväl kvinnor som män. Ser man till studier av kvinnors företagande så finns det likheter med kulturföretagarens drivkraft bakom företagandet så till vida att kvinnor i lägre utsträckning än män driver företag av enbart ekonomiska vinstmotiv.

Precis som på arbetsmarknaden i stort råder en könssegregering inom företagandet som ger olika villkor för män och kvinnor som företagare. Kvinnor och män driver inte företag i samma branscher och kvinnors företag expanderar i mindre utsträckning än mäns. Detta beror bl.a. på att motiven till att driva företag skiljer sig åt, kvinnor anger i högre grad att det är sociala motiv som driver dem till att starta eget företag. Dessutom skiljer sig villkoren vid sidan av företagandet mellan kvinnor och män. Kvinnor bär i högre grad än män ansvaret för hem och familj vid sidan av sitt

²¹⁶ Denna studie redovisas i kapitel 5

företagande. Det sistnämnda leder ofta till att kvinnor har ambitionen att driva ett ”brödföretag” det vill säga att i sitt företag sträva efter att omsätta tillräckligt för att bidra till hushållsekonomin men fortfarande kunna styra sin tid. Många kvinnor väljer att arbeta deltid som företagare och kombinera detta med familjen. Att expandera och anställa blir i det perspektivet inte ett primärt mål och i viss utsträckning inte önskvärt.²¹⁷

Här följer en kort redogörelse av några konstnärers egna funderingar kring plats, företagande och konstnärsutövande.

Konstnärerna berättar²¹⁸

Bella har gått på Ölands folkhögskola, hon är textilhantverkare och har även jobbat med att lära ut gammalt, traditionellt hantverk till andra. Den viktigaste drivkraften till företagande anger hon vara att sälja sina egna produkter. Därför startade hon ett eget företag som hon dock bara driver under sommarhalvåret. Det är inte lönande att ha öppet mer än på sommaren menar Bella och hon vill inte ha mer arbete. Resten av året går åt att sköta gården och djuren och hålla det intakt och att åka på olika julmarknader och sälja sina produkter. Omsättningen vet hon inget om, det sköter mannen, den ekonomiska drivkraften är närmast obefintlig. Bella är även med i regional matkultur och bidrar därmed till att lanserat den regionala maten på Öland. Jämte viljan att kunna utöva sin kreativitet och hantverkskunnande finns en samhörighet med platsen, en vilja att bo kvar just där och använda hemgjorda produkter och sprida kunskapen om dessa, poängterar hon.

Lena har gått på Västerås Konstskola 79-81, ett flertal kurser i måleri samt keramikutbildning på Capellagården, Öland. Hon skulle gärna vilja bo på Öland året runt men inser att det inte är ekonomiskt hållbart. Därför har hon verkstad i en mindre småstad på vintern. Tillverkning sker även på Öland på sommarhalvåret eftersom inte all produktion hinns med på vintern. På frågan om varför hon är

²¹⁷ Jfr Dareblom 2002; Javeforsk Grauers 2002; Holmquist & Sundin 2002.

²¹⁸ Konstnärsföretagarinnorna som intervjuats presenteras med fingerat namn.

företagare svarar hon att hon är beroende av friheten att skapa och har man det intresset så måste man vara företagare. Det finns också en vilja att vara med och utveckla bygden. När Lena köpte sitt sommarställe på Öland var det en slumrande plats - inte minst hamnområdet. Sedan startade ett hamncafé, omgivande näringsidkare uppskattade att det fanns ett café, vilket ledde till att fiskaffären utökade sin verksamhet, och Lena startade i den vevan sitt galleri från att tidigare ha hyrt hos hamncaféet. Nu har det ordnats dansbana och hamnfogden ställer ut grillar för allmänheten utan att ta betalt. Lena poängterar att detta inte är för att tjäna pengar utan för att skapa en levande gemytlig miljö, något genuint. Det är viktigt att det hålls genuint menar hon och jämför med Borgholm som hon tycker blivit för ”krimskramsigt”.

Karolin har alltid varit på Öland under uppväxtåren och så även som vuxen och nuförtiden driver hon också en ateljé under sommarhalvåret. Hon är akademiskt utbildad och har läst konstvetenskap och fortbildar sig kontinuerligt genom att vara specialelev till en lärare i Stockholm. Förutom att producera konst har hon en utställning en månad under sommaren på Öland. Platsen valdes för att det är ett bra ställe neråt havet där många turister passerar. Ett av syftena var en önskan om att möta publiken samt att byn där ateljén är belägen är utdöende. Det är viktigt att kulturen kommer fram överallt menar hon. Så även här finns en önskan om att göra något för bygden. Och så har hon startat södra Ölands konstnärsgille för de som inte är bofasta. Syftet med den föreningen är att man ska göra trycksaker tillsammans och ha en gemensam profil utåt. Problemet som konstnärerna som inte är bofasta på Öland har är att de inte får något bidrag. Karolin uttrycker det som att många tycker att det är trevligt att konstnärerna samlas här men det ges inte några bidrag för att kunna vara konstnärer. Det som återstår då är att driva ateljén i egen regi. Konstrundan som varar 3-4 dagar är viktig för verksamheten och skapades för att man behöver känna samhörighet. Under dessa dagar kommer det cirka 5-600 besökare vilket kan jämföras med ett snitt på 15 besökare per dag under juli. Eftersom säsongen är så koncentrerad på Öland ser hon ingen möjlighet att ha öppet under längre perioder. Hon vill ha mer nätverk och mer uppbackning för att trivas. Det behovet får hon inte tillgodosett i den lilla byn som snart är uttömd på både människor och verksamheter.

Britt är smålänning och flyttade till Öland för tio år sedan. Hon hade då bott i Holland i ett år men visste att det var Öland som var platsen för henne. Hon utbildade sig till keramiker på Capellagården och flyttade till sin nuvarande bostad och öppnade verkstad. Verksamheten består av tillverkning och försäljning av keramik.

Det här skulle jag aldrig kunna leva på erkänner Britt även om hon i samma andetag säger att hon inte vet något om ekonomin för det sköter mannen. Men fortsätter hon, så mycket vet jag att allt kommer från turismen. Några kommer från Kalmar och Öland men de kommer också under turistsäsongen. Fördelningen på besökarna är lite på vårkanten, invasion under juli och augusti och så skördefesten och några efterslänrare i oktober. Dom som är intresserade av trädgården (det ligger en handelsträdgård intill) dom åker till trädgården och så får dom mig på köpet. Britt har företaget helt för keramikens skull. Hon säger mycket bestämt att det är inget hon vill men det är enda möjligheten att vara konstnär. Hon vill inte ha en större verksamhet eller ha mer öppettider. Jag har riktat in mig på det, jag är nöjd som det är, det är skönt. Jag har tid att skapa och få lugn och ro, jag skulle gärna lämna ifrån mig så någon annan fick sälja.

Anna och Johan har båda flyttat till Öland för tjugo år sedan. Anna säger att hon i princip alltid har varit företagare och driver en verksamhet med inriktning mot tillverkning och försäljning av keramiskt konsthantverk. I butiken sker tillverkning och försäljning samtidigt så besökare kan se hur keramikerna arbetar ”Live” samtidigt som de ser de färdiga föremålen och kan handla. Dessutom sköter de marknadsföring, bokföring och utställning av sina produkter. Företaget driver de som ett handelsbolag där cirka 75 procent av omsättningen kommer från turism. Man har många kunder som återkommer, bland annat sommarstugeägare. De håller sin butik öppen året runt. Det är dock under sommartid som den största kundtillströmningen kommer. Det har varit mycket i augusti de senaste åren och maj är mycket på södra Öland för Kristi Himmelfärd och pingst är stora helger som drar många besökare, menar Anna. Dessutom kommer en del kunder i samband med fågelsäsongen. Det är sådana som följer med någon fågelskådare till Öland men själva inte är så intresserade av att

studera fåglar utan hellre shoppar keramik. Dessutom så är det konstnärskund och i september är det skördefesten.

Anledningen till att de är företagare är att man måste vara företagare som keramiker. Om man ska kunna arbeta med det man vill så måste man registrera företag för att kunna betala skatt och få ut en lön. När det gäller att expandera och utöka verksamheten så menar Anna att det är annorlunda för dem, de har ju öppet året runt och över huvud taget är säsongen på södra Öland längre än på norra, hävdar hon, även om det är mest under sommaren. Skördefesten och konstnatten har betydelse för deras verksamhet. Den har förlängt veckan innan och konstnatten ser Anna som viktig.

Slutkommentar

Traditionellt har jordbruksnäringen haft stor betydelse för Öland och i de transformationsprocesser som näringslivet står inför behövs det nytänkande. Turismen har idag stor betydelse för Öland och för denna näringssektor är jordbrukets traditioner en viktig del av den vara som säljs. Med andra ord blir den lokala kulturen en vara som säljs ut i form av kulturturism. Så långt är utvecklingen i samklang med den regionalpolitiska retoriken där konst och kultur givits en allt större betydelse för regional och lokal utveckling. Konstnären har till och med givits betydelsen av *råvara* för ekonomisk utveckling i en upplevelsebaserad ekonomi. Men de ekonomiska villkoren för konstnärer har inte förändrats och när konstnärer anlitas av företag och förväntas delta i olika utvecklingsprojekt arvoderas de inte som konsulter eller experter utan betraktas inte så sällan som en offentlig tillgång.

Det har skett en kulturalisering av ekonomin men de ekonomiska villkoren för konstnären har inte förändrats vilket visar att ekonomiseringen av kulturen inte fullt ut nått konstnären. De politiska tongångarna är positiva till kultur som ekonomisk drivkraft men ekonomiska satsningar på kultur blir ofta ifrågasatta.

Det finns en rad svårigheter i att använda kultur som drivkraft för ekonomisk utveckling. Dels frågan om huruvida konsten ska vara en ekonomisk vara eller om

konst är till för dess egen skull och dels svårigheter i att mäta ekonomiska mervärden av kultursatsningar eftersom de ofta uppstår som sekundära effekter i form av exempelvis ökad sysselsättning inom servicenäringen eller i form av ett ökat kreativt klimat. Dessutom är korrelationen mellan rikt kulturliv och ekonomisk tillväxt inte klarlagt i tillräckligt stor utsträckning. Idag lutar sig ofta agitatorer mot arbeten och argument av Richard Florida²¹⁹ men utan att reflektera över om det resonemang Florida för fram gäller i den kontext man talar om.

Som konstaterades inledningsvis går det inte att överföra framgångsfaktorer inom en ekonomi byggd på jordbruks- och tillverkningsindustri till en kulturell ekonomi. Kanske går det heller inte att överföra Floridas resonemang om urbana områden och den kreativa klassens effekter på ekonomisk tillväxt och sysselsättning till landsortsområden som Öland. Det behövs därför en omfattande grundforskning inom området där faktorer som lyfts i detta kapitel har betydelse för att förstå de transformationsprocesser som pågår.

Kapitlet avslutas med fem röster, nästan samma berättelse. Av berättelser går att utläsa att det är konstnärskapet och platsen som lett till företagande inte viljan att driva företag i sig. Det är småskaligt företagande och räcker knappt till deras eget uppehälle men de har heller inte viljan eller möjligheten att utöka verksamheten. Mycket beroende på att det inte är ekonomin som är drivkraften utan skapandet. Dessutom har Öland och platsen de bor på betydelse, många är inflyttade men anger att *Öland var platsen för mig* eller att man vill bo just här. Platsen har betydelse.

En intressant iakttagelse som alltså går att göra är att de delar ett intresse för sin bygd och är på olika sätt med och bidrar till utvecklingen av platsen och lokalsamhället. Känslan för platsen är en viktig faktor som betonas och att flytta ses inte som ett aktuellt alternativ. Platsen har alltså en betydande roll för företagandet. Här går att göra en koppling till Floridas resonemang om att kreativa personer har betydelse för den regionala utvecklingen indirekt även om verksamheten i sig har en tämligen marginell betydelse. Trots problematiken med att kulturutövare och företagare sällan

²¹⁹ Florida 2002; Florida 2005.

går att återfinna i samma person så är kulturutövarna viktiga som idéförfattare i ett lokalt sammanhang.

Konstnärerna är uppenbarligen inte en del av den kulturekonomiska diskurs som utvecklats under tjugohundratalet. De följer snarare den äldre kulturpolitiska diskursen om konstens tillgänglighet för alla som övergripande mål. Under de kunskapsseminarier som arrangerats av projektet, "Mitt I-konst och kunskap i Ölands världsarv", har flera av deltagarna betonat konstens betydelse för lokal utveckling. Däremot har det påpekats att lokal utveckling inte nödvändigtvis behöver syfta på ekonomisk utveckling. Alternativa exempel på lokal utveckling kan vara en starkare bygemenskap eller ett friare tänkande som leder till ett mer "tillåtande" klimat. Det kan också leda till att motsättningar blir synliga och kan leda till diskussioner och debatter som får konsekvenser för hur olika aktörer agerar på platsen.

I detta sammanhang är det intressant att anknyta till resonemanget om platsinsider/platsoutsider, nämligen huruvida platsen kan betraktas ur ett inifrånperspektiv eller ett utifrånperspektiv. Huvudsyftet med "Mitt I – konst och kunskap i Ölands världsarv" är att synliggöra världsarvet. Detta görs genom att konstnärer gestaltar de sex utvalda platserna och på så sätt försöker konstruera nya bilder av platserna men också, genom detta, konstruera bilder av världsarvet. Konstnärerna i projektet kan i många fall sägas besitta ett utifrånperspektiv på den plats man arbetar med, medan inifrånperspektivet representeras av de bofasta. I mötet mellan *platsoutsiders* och *platsinsiders* uppstår konflikter med olika intensitet. Mötet kan medföra en omdefiniering av platsen. Å ena sidan kan de maktrelationer som ligger bakom denna förändring av platsen medföra att platsen blir en cirkulationsplats för kreativitet, bilder och berättelser. En utveckling som de bofasta, i värsta fall, endast i liten utsträckning kan påverka och till stor del bara utgör objekt i. Men i dessa fall har konstnärernas projekt formats genom samverkan med lokala arbetsgrupper enligt beskrivning ovan. Å andra sidan har det visat sig att konstnärernas många gånger okonventionella arbetsmetoder öppnar upp för kreativitet och stimulerar nytänkande och i förlängningen gynnar lokal utveckling. Detta tar sig uttryck i att man, enligt Walle Dickson, även inom andra yrkeskategorier vågar tänka annorlunda och ta ut svängarna.

Det har också funnits inslag av motsättningar mellan installationerna och omgivningen. Det fördes en debatt i lokaltidningen Ölandsbladet om konsten där man lyfte fram goda och mindre goda aspekter av projektet Mitt-I, bl.a. skrev en av Ölandsbladets skribenter:

Det höftas hit och dit i Debatten hur mycket skattepengar som gått till det ”galna” konstprojektet. Hur mycket pengar beror precis på hur man räknar. Mitt-I är ett stort kulturprojekt som egentligen inte är så tokigt i grunden. Pengar har möjliggjort lokala studiecirklar och kunskapsseminarier. Genom projektet har till exempel industriminnen i Degerhamn, sjöfåglar i Stenåsa och odling vid Norrgården lyfts fram, vilket väl inte är så dumt.²²⁰

Vidare skriver han:

Men, och här finns ett stort men, Mitt I-projektet är för många ölänningar en idiotisk ”här finns plats-skylt” i Stenåsa och något så urbotat dumt som rundklippta enbuskar på Alvaret. Det kliar i fingrarna att skriva att det liknar en våldtäkt på södra Öland. Kvittar hur många utställningar de här bägge konstnärslamorna har i London eller München, vad tusan har de för rätt att tala om att vi har plats eller leka med våra enbuskar?²²¹

Under sommaren 2005 synliggjordes, i den lokala debatten, de motsättningar som fanns under ytan och efter några veckor vandaliserades ett av konstverken. Det var i byn Stenåsa på östra Öland som konstnären Annika Erikssons konstverk utsattes för åverkan och så småningom fick tas bort. Konstverket bestod av en stor skylt på en åker med texten ”Här finns plats”. Under invigningen hänvisades till texten med budskapet att Stenåsa ville vara en by där det fanns plats för alla, turister, konstnärer, inflyttare och bybor. Efter några veckor vandaliserades konstverket flera gånger varpå

²²⁰ Ölandsbladet, Boström, 2005-09-05

²²¹ Ölandsbladet, Boström, 2005-09-05.

projektledningen i samråd med konstnären beslutade att ta bort det, eller rättare sagt det som var kvar.

Montagearbete av konstverket i Stenåsa. Foto: Bengt-Olof Johansson.

Det behövs en djupare analys av vad som ligger bakom motsättningarna men noteras kan att det ytterst handlar om frågor som berör platsskapande och vad platsen, Stenåsa i detta fall, är och vem som har rätt att gestalta och definiera platsen. På projektets hemsida gör ledningen ett uttalande över det inträffade som tar upp centrala aspekter på en av de frågor som ställs i inledningen av kapitlet - var finns de främsta förespråkarna och motståndarna till konst och kultur som medel för lokal utveckling?

Projektet MITT I som organiserat konstnärligt arbete och lokalt utvecklingsarbete på sex platser, kan inte acceptera att några personers förstörelselusta berövar en konstnär rätten att uttrycka sig fritt... Vi är dock övertygade om att konstverkets innebörd inte försvunnit bara för att man inte kan se själva konsten. Väsentliga frågor som nu behöver ställas är, hur ska vi kunna öka respekten för varandras olika yrken, tankar och åsikter? Hur ska vi utveckla det öländska samhället så att fler vågar pröva nya idéer? Hur ska vi arbeta med vårt landskap så att alla

får plats här – också de som vill framsteg och förändring? Vi vill ha ett landskap som är öppet för alla! Det ska vi fortsätta arbeta för.²²²

Intressant att notera är att de platsskapande processerna synliggjordes genom projektet Mitt-I. Både vad gäller de fall där motsättningar blev synliga och i de fall där konstnärsprojekten avlöpte mer friktionsfritt. Det bildades byalag som arbetade tillsammans med konstnären på vissa platser och i t.ex. lilla Frö pryder fortfarande rosenodlingarna bygatan två år efter gestaltningen. Mitt-I gav också människor en anledning till att reflektera över ”sin” plats och vad den står för. Resultaten av denna process är olika på olika platser och hos olika människor men det är viktiga inslag i det platsskapande som kontinuerligt pågår på Öland.

²²² www.mitt-i.nu

7 Avslutande diskussion och slutkommentarer

I inledningskapitlet skriver jag att syftet med föreliggande arbete är att genom fallstudier av platsskapande processer på Öland, studera platsers betydelse och utveckling i dagens samhälle. I den här uppsatsen har begreppet plats behandlats ur ett relationellt perspektiv. Till min hjälp i detta arbete har jag utgått från såväl ekonomisk-geografiska som humanistisk-geografiska perspektiv. Dessutom analyseras begreppet plats genom relationerna mellan turism, kultur och ekonomi.

Till bakgrund för denna syftesbeskrivning ligger antagandet att platsers roll och betydelse förändras kontinuerligt och att det hänger samman med utvecklingen i samhället i övrigt. Genom förändringar och omställningar av ekonomi, politik, mobilitetsmönster, kommunikationer och kommunikationsteknik transformeras platser och deras betydelse. Men i detta finns också ett antagande om att platsers särarter och historia är viktiga faktorer för att förstå hur de möter den nya samhällssituation de befinner sig i.

Inledningsvis skisserades ett scenario av platstransformationer och platskapande som i mycket är en konsekvens av mer övergripande förändringsprocesser i samhället, som exempelvis omställning av den ekonomiska produktionen och konsumtionen. Genom de teoretiska utgångspunkter jag tar fasta på vill jag beskriva plats som en relationell process. Jag visar också i den teoretiska diskussionen i kapitel två att platser kontinuerligt förändras. Däremot kan förändringshastigheten vara högre eller lägre. När det talas om platsers särarter och platsers unicitet så bör man betänka att även hög förändringstakt och förändringsbenägenhet kan vara det som mest och bäst beskriver det unika för en plats. Inte sällan betonas motsatsen när det skrivs om eller talas om platsers särarter, man betonar historisk kontinuitet (och då inte förändring som historisk kontinuitet), fysiska förutsättningar, traditioner eller humankapital och kunnande.

Utifrån syftesbeskrivningen formulerades ett antal frågor som har följt mig i forskningsprocessen och som på grund av deras varierande karaktär, i högre eller lägre

grad har kunnat besvaras. De första två frågorna är av mer övergripande karaktär och ambitionen har inte varit att leverera ett slutgiltigt svar utan snarare väcka nya frågor eller visa på några perspektiv som kan förklara detta. De tre fallstudierna som presenteras i kapitel 4, 5 och 6 ger substans åt dessa frågor och åt begreppet plats, respektive de processer som studeras i kultur-, ekonomi och turismutveckling etc.

- Hur skapas platser?
- Hur ser de platsskapande processerna ut på Öland?
- Vilken betydelse har enskilda platsers särdrag för hur turismnäringen struktureras och för egenföretagandet på Öland?

Traditionellt har Öländska platser varit platser för stenbrytning, jordbruk, fiske, konst och turism. Detta har inte förändrats nämnvärt. Det som har skett är att strukturen på jordbruket och fisket har förändrats, färre kan idag sysselsätta sig inom dessa sektorer. Även inom turismen har förändringar skett, inte minst när det gäller konkurrenssituationen där Öland idag, precis som andra turismintensiva platser, är en del i en internationell konkurrens. De öländska platserna måste alltså, med större kraft, skrika ut sin existens, VI FINNS! Detta sker med olika medel, konsten genom Mitt I och Skördefesten eller genom mat och jordbrukstraditioner som kan knytas till Skördefesten och Världsarvet. Processer som fungerar som anslag på anslagstavlor, det är projekt och aktiviteter av detta slag som Öland sätter sin tilltro och sitt hopp till i kampen om att synas och finnas som en del i synliggörandets geografi.

I de studier som jag presenterar här ser vi att Öländska platser strävar efter att omkonstruera bilden av sig själva genom att samtidigt nyttja det arv man bär med sig. Att lyfta fram de platsspecifika drag som kan göra Öland attraktivt för besökare/turister, investerare, företag, potentiella inflyttare och redan boende på Öland. För Ölands del handlar det om de agrara traditionerna, mat, konst och turism. Dessa aktiviteter har en stark förankring på ön och har under lång tid format ön, dess platser och landskap.

Hur platser skapas är inte helt lätt att ge ett entydigt svar på. Det är framförallt genom en teoretisk diskussion som denna första fråga behandlas och denna uppsats tar

avstamp i hur plats behandlas i humanistisk geografi och relationell platsteori. Platsskapande sker som en relationell process över tid där föränderlighet är viktigt att betona samtidigt som de humanistiska perspektiven på platsskapande är en förutsättning för att kunna förklara varför folk väljer att bo kvar på eller flytta till platser som t.ex. inte har möjligheter att erbjuda lönearbeten, stadens kulturella och sociala utbud. Hur platser skapas är en fråga som rör flera perspektiv, inte minst olika geografiska skalor. Platsskapande som relationell process inbegriper givetvis relationer i den lokala omgivningen men lika viktiga är de relationer till andra platser som definierar den plats man själv befinner sig på. Öländska platser ställs i relation till andra platser och ett övergripande samhälle. Viktigt är också att inbegripa historien i förklaringsmodellen för att kunna analysera dagens platsskapande mot bakgrund av den historia som platsen bär på. Historien är en viktig medkonstruktör i dagens platsskapande på Öland.

Utifrån dessa perspektiv har jag analyserat pågående platsskapande processer på Öland som alla på ett eller annat sätt skapar eller transformerar platser. Detta handlar fråga två om nämligen hur ser de platsskapande processerna ut på Öland? Världsarvsansökan och utnämningen av Södra Ölands landskap fokuserar på de historiska och fysiska särarter som ön uppvisar. Centralt i formuleringen av världsarvet är odlingstradition, markindelning, bebyggelsestruktur, geologiska betingelser samt flora och fauna som sätter människans samspel med naturen i fokus. Processerna kring världsarvsutnämningen har dock lyft fram dessa aspekter och synliggjort platser vilket skapar en tydligare medvetenhet hos lokalbefolkning och besökare om att platserna i området bär på kvaliteter som är så pass unika att de har upptagits på UNESCO's lista över världsarv. Platserna har genom detta fått ett äkthetsbevis men samtidigt styr detta äkthetsbevis hur platserna skapas. Symboler och representationer av platserna bär på värderingar som lyfter fram det som anses vara unikt och styr därmed också de bilder av platserna som blir rådande. Dessa kvaliteter knyts dessutom närmare ett varugörande av platserna och världsarvet. Enskilda platser som i särskilt stor utsträckning förknippas med de värden som världsarvet representerar får en framskjuten roll i informationsmaterial och marknadsföring. Tilltron till världsarvsepitetet som symbol för att locka turister är stor, även om man än så länge inte funnit former för att sälja det, och världsarvet sätter fart på entreprenörskap och

kreativitet på Södra Öland. Föreningen Ölands världsarv²²³ är ett sådant exempel där olika organisationer, företag och föreningar tillsammans vill utveckla världsarvet och ser det som en potential till lokal utveckling och att utveckla platserna inom världsarvet.

Jag ser också att de enskilda platserna på Öland och deras särdrag har stor betydelse för relationen mellan kultur och ekonomi samt hur turism och egenföretagande struktureras. Detta berör fråga tre som jag inledningsvis ställde. Det är intressant att notera att sence of place eller platskänsla som bl.a. Tuan diskuterar är ett koncept som känns påtagligt i de processer som innefattas av fallstudierna i denna uppsats. Plats har betydelse, inte bara som en ett situerat boende och försörjningsrum utan som hem. Känslan av hem och att man har knutit an till platsen ter sig som viktiga aspekter för hur man väljer att leva sitt vardagsliv. Man driver företag för att det inte finns möjlighet till lönearbete lokalt och pendla är inte aktuellt. Eller man arbetar som konstnär på Öland trots att försörjningsmöjligheterna för konstnärer är fler i större urbana områden. Dessutom är världsarvet, som diskuteras ovan, ett sätt att förstärka och förklara känslan för platserna. Världsarvet sporrar dessutom en tro på ökade möjligheter att locka turister till ön.

För Ölands del är de historiska traditioner och praktiker såväl som de fysiska förutsättningarna viktiga delar i platsskapandet. Det är därför viktigt att inbegripa historien i förklaringsmodellen. I kapitel tre diskuterades hur näringslivsstrukturen på Öland har formats under historien och här göms några av de förklaringar som kan kasta ljus över Öländskt platsskapande. Att Öländska platser ofta förknippas med sommar, sol, bad och turism beror delvis på den starka tradition, med rötter i 1800-talets havsbadande, som finns på ön. Även att jordbruket har fått en central roll i världsarvet och i Ölands skördefest har, till dels, sina förklaringar i de historiska traditioner som Öland har vad gäller jordbruk. Men Skördefesten på Öland är en konsekvens av en nationell och global konkurrenssituation lika mycket som den är ett

²²³ Föreningen Ölands Världsarv bestod år 2002 av företag som: Ölands Djur och Nöjespark; Ölands Turist AB; Ölands Köpstad i Färjestaden; Eriksöre Camping och stugor; Vickleby Alvarbod; Ölands Örtagård; Checkpoint Öland; ICA-Skansan Mörbylånga; Risinge Stengalleri; Märtagården i Kastlösa; Köpcentrum i Kastlösa AB; Western Adventures; Eksgården i Gårdby; Ölands Skördefest; Stenhusa gård i Stenåsa; Albyboden; Helges hus i Triberga; Strandå ekologiska odlingar; Segerstads fyr; J.A.G.S-muséet i Seby; Lilla turistbyrån i Mellstaby; Grönhögen Golf AB; Norrgårdens grönsaker och gårdsbutik; Bo på lantgård i Hulterstad. Dessutom ingår organisationer som: Uppsala universitets ekologiska forskningsstation; Kastlösa Stiftsgård; Södra Bruket.

svar på rådande samhällstrender och platsens historia. Skördefesten startades, med inspiration från Jersey, i mitten av 1990-talet. Tanken bakom Ölands skördefest var att fånga upp det intresse kring mat och matlagning som fanns samt att förankra detta i en traditionell kontext. Genom att göra detta kunde man utnyttja de öländska platsernas historia och samtidigt bryta turismens traditionella fixering till sommarsåsongen. Man ville skapa nya säsonger för den Öländska turismen och skapa nya bilder av Öland genom att lyfta fram jordbruket, maten och konsten på Öland. På detta sätt inramades många av de aktiviteter som har haft stor betydelse för Öland traditionellt samtidigt som man anpassar platsernas särarter till en aktuell samhällstrend. Skördefesten skulle dessutom gå av stapeln i slutet av september eller början av oktober vilket placerar den i den traditionella skördefesttiden kring den helige Mikael's dag eller Mickelsmässotiden. Skördefesten är ett projekt som syftar till att synliggöra det öländska turismsystemet, kopplingarna eller relationerna mellan en mängd aktörer. Keramiker, campingägare, butiker och restauranger är var och en fokuserade på sitt arbetsområde men genom skördefesten synliggörs den totala turistprodukten där de alla utgör delar. Man synliggör helheten där kopplingarna och relationerna mellan delarna är en nödvändig ingrediens.

Det som är gemensamt för de olika fallstudierna är dock att de platsskapande processerna bygger på samma grunder, dels den förändrade samhällssituationen och dels de faktorer som man väljer att lyfta fram. Det handlar ytterst om att Öland i en situation av ökad konkurrens såväl nationellt som internationellt, utnyttjar de öländska platsernas unicitet och särdrag för att omkonstruera bilden av sig själv och sin *plats* i världen. Man upptäcker de öländska platserna på nytt och klär dem i ny kostym för att öka möjligheten att bli en hållplats i flödesrummet. Öland är inte bara *solens och vindarnas ö*²²⁴ utan också, mer än någonsin, konstens, jordbrukstraditionernas, matens och turismens ö. Det är dessa anslag som sätts upp på anslagstavlor i synliggörandets geografi. Samtidigt betyder skördefesten att företagande inom de näringar som ligger nära kultur och turism får en ny säsong att luta sig mot och som har betydelse för möjligheten att kunna försörja sig. Det finns dock alltid spänningar och friktioner i att använda kultur och konst som medel för ekonomisk tillväxt och utveckling. Detta märks inte minst i projektet *Mitt-I*. Att mäta ekonomiska

²²⁴ En slogan som har använts för att marknadsföra Öland.

konsekvenser av ett projekt av detta slag gör sig inte så lätt. Dessutom finns det en, inte okomplicerad, fråga om kulturens roll och om kultur och konst skall förutsättas vara drivkrafter i regional och lokal utveckling. Snarare handlar det för Ölands del om att aktiviteter av de slag som lyfts fram i fallstudierna alla syftar till att framhålla de öländska platserna, det handlar alltså snarare om en ekonomi som tar sin utgångspunkt i de enskilda platserna. Det är nämligen ett återkommande argument att platsen är viktig för valet att driva företag, man vill bo kvar eller utveckla platsen. Platser lyfts också fram för att locka besökare, det handlar alltså ytterst om en öländsk platsekonomi.

En slutlig reflektion får summera resonemanget. Jag ser genom de fallstudier som jag presenterar i denna uppsats att plats som begrepp och upplevd storhet har betydelse. Platser har betydelse, inte bara för enskilda individer, utan platser är även basen för en lokal ekonomi med tydliga relationer till andra platser och regioner. För att förstå platser och hur platser skapas måste man förstå såväl de lokala, platsspecifika förutsättningarna men även skalperspektivet, d.v.s. förstå relationer till andra geografiska skalenheter som regional, nationell, global o.s.v. De projekt som här representerar platsskapande på Öland kan bara förstås i relation till andra platser och skalor och tidsperspektiv. Det som sker är i mycket ett svar på regionalpolitiska förändringar, förändrade konkurrensförhållanden, förändring av turisttrender m.m. Öländska platser genomgår en ständig förändring och detta är givetvis ett resultat av att Öland är en del i en föränderlig värld. De transformationsprocesser som är tydliga i samhället i stort får också konsekvenser för Öland. Platser blir viktiga och för att kunna konkurrera om kapitalinvesteringar, besökare, kompetens och kreativitet krävs en ständig anpassning av de lokala platserna, det krävs att platsernas särarter lyfts fram och att man samtidigt visar att platsen är anpassad för de nya trenderna. Det finns i de projekt och processer som fallstudierna innefattar, en ständig strävan att skylta med lockande budskap när dessa platser blir anslagstavlor i synliggörandets geografi.

Summary

This thesis is an explorative excursion into the concept of place creation and place construction. It departs from the way place is discussed within both relational theory and humanistic geography. Chapter 1 is an introductory section in which issues and perspectives on place and the notion of place on the Swedish island, Öland, are discussed. In pace with changes in the local economy and re-structure of the agricultural sector, the Swedish island, Öland, has gone through changes which has given new perspectives on place and the distinctiveness of single places. These changes have assigned new roles for single places and the processes of place creation and place construction takes new paths in these changes.

The study focuses on three major research questions:

- How is place created?
- How are processes of place creation manifested on Öland?
- What role does the distinctiveness of particular places have for tourism and entrepreneurship on the island Öland?

The approach to these questions is explorative. Place is studied as a concept which both reflects and influences processes of change in relation to other places and different actors, people and organizations. In this study, place creation is analyzed in relation to changing economic, social and cultural aspects. People's actions in a certain place or in different places affect the place transformation and creation of place just as changes in the national and global economy do. The different images people have of a certain place and their actions in this place are affected by relations to other places and cultural values, identities, global trends, and the overall economy. This plays a vital role for place creation and how distinct places are constructed. This study explores these processes on Öland through three different projects or case studies. These are presented in chapter three and onwards. Methodologically, I have a qualitative approach to my research questions and the case studies are based on interviews,

observations and analyses of marketing material, information material, texts and pictures.

Chapter two introduces the theoretical framework for the thesis. Here place is discussed as a relational concept, and the influence of different aspects such as economy, culture, identity, time and power discussed. Place is here analyzed as a result of historically and geographically related processes which are linked together. These processes and links can be viewed as open or closed and each place contains a large number (or sets) of links, which are related to each other and vital for place creation. The notion of singular places in a global society is also discussed as well as what role the distinctiveness of place has for such things as tourism, mobility, economy, identity and culture. The roles of particular places in a “geography of showing”, are to compete with other places in order to attract people, investments, tourists and capital. In this competitive situation places need to be global and local at the same time, places need to adjust to global trends at the same time as they need to be distinctive and local to be attractive.

Chapter three is a presentation of the Swedish island Öland and introduces the role and importance of economic sectors like agriculture, tourism and stone industry in specific places. In this chapter I introduce Öland and its historical, cultural and economic context to give an empirical framework to the case studies presented in chapter four and onwards.

In chapter four, focus is placed on the harvest festival, female entrepreneurship and business development on Öland. The chapter analyzes the harvest festival on Öland which is an annual event that takes place in late september or early october. The festival has, during its 10 years of existence, become an important factor for business development and place creation on Öland.

Places on Öland are, as I discussed earlier, engaged in a web of social relations which have their base in a societal context. The Swedish society and its economy have undergone changes during the latter part of the 20th century. The service sector has gained territory and employs a growing number of people while the geographical

distribution of financial control and development also has changed. The Swedish labour market is mosaic of international, national, regional and local relations but often referred to as a homogeneous entity. However, a more suitable description would be how the international, regional and local labour markets are competing with each other. The Swedish labour market is the sum of the international, regional and local labour markets' dynamics and competition. Hence, unevenly distributed relationship of these labour markets is developed. Swedish regions were given a prominent position in the government's regional political inquiry in 2001/2002, which specified that the responsibility of the labour market policies should be the responsibility of local and regional authorities.²²⁵

Chapter four focuses female entrepreneurs on Öland. Female entrepreneurship on Öland, as well as in Sweden in general, is found mainly within the service sector. The above discussion shows the significance of employment for the service sector as well as the significance of place for the localisation of service production. By studying Öland it became apparent how tourism influences the perception of the island as well the perception of what is considered to be masculine and feminine. The chapter is based on interviews with female entrepreneurs on Öland. The background to the focus on female entrepreneurs is that the municipalities on Öland have a higher amount of female entrepreneurs than the Swedish average. Most of these are found within the service sector and their businesses are often related to tourism and agriculture.

The scope of activities ranging from tourism to agriculture are evident in the business areas which the female entrepreneurs represent. The field of businesses range from wine-growing, vinegar manufacturing, textile design handicraft, ceramic handicraft, landscape painting to "living on a farm" (bed and breakfast in a farmstead), restaurants, cafes, hotels and hostels. The range of business activities within individual companies are also wide. The companies often combines several business activities in order to broaden there market and increase profits which are necessary factors in order to support themselves financially. Many female entrepreneurs claim that they are dependent on their husband's income in order to continue there entrepreneurship.

²²⁵ Regional Political Proposition 2001/2; Johansson, S. 2004.

Place, both as a geographical and a social location, is a significant factor for employment as well as for localisation of service companies. The local, social and political context is an important prerequisite for economic activities. This is referred to as the “cultural economic geography” in the thesis. Moreover the local context is of uttermost importance for opinion and development concerning entrepreneurship and greatly influences which type of business activities that are developed.

Consequently the specific places are of crucial importance for the female entrepreneurs in the study. It is demonstrated that several of the entrepreneurs have place related motives for their entrepreneurship. The female interviewees claim that they have *“found the most beautiful place on earth”* and that there is a tradition of small entrepreneurs on Öland, mainly in the north. The question of whether an entrepreneurship mentality exists or not in the northern part of Öland can not be concluded within the realms of this study.

Further, this illustrates that place is important for entrepreneurship. The local, social, economic and political context is important for business development and the ability for places to make themselves visible. The harvest festival on Öland is an example of this, in how an organization gathers entrepreneurs and municipalities with agricultural history and local food culture as the main themes. These cultural markers are also associated with places that female entrepreneurs claim to have influenced their motives for entrepreneurship.

On the 30th of november 2000, the cultural agrarian landscape on Öland became a world heritage site and was accepted onto the UNESCO world heritage list. Öland’s world heritage site was placed in the category “Continuing cultural landscape”, which means that a landscape shall continue to develop at the same time that it should be preserved.

In Chapter five I’m discussing the construction of the world heritage site on Öland and the processes of place creation in relation to the nomination of Southern Öland as a world heritage site. The creation of place, by local and regional stakeholders, affects

the way people perceive individual places on Öland. Depending on which representations of place which are promoted for example in information material, marketing material or by world heritage tour guides, people will have different associations, connotations and images of places and the world heritage. Further, in the process of place construction people will imagine the prehistoric landscape in one way and the modern agricultural landscape in another. There is not one single way of gazing and perceiving the unique natural and cultural conditions or perhaps the living rural culture. On Öland however there is a risk that different place constructions compete for being “the true” world heritage image. When it comes to the world heritage site on Öland, it is possible to see how different places are created as THE representation of the world heritage site and they often have a set of similar characteristics. They often represent cultural heritage and natural sites.

Chapter six addresses questions about the role of culture and art for place creation. The chapter is a case study of the project “*Mitt I – Art and Knowledge in the World Heritage of Öland*”, which aims to stimulate local development and improved visitor attractions on Öland. Art and place becomes the means and tools to achieve local development and improved visitor attractions. Within this project, six places were selected and in each place an artist, together with the local inhabitants, had the responsibility to interpret and manifest a single cultural site. The aim of the project was to stimulate entrepreneurship and new ideas through artwork.

Referenser

- Adorno, T.W. & Horkheimer, M. 1996. *Upplysningens dialektik*. Göteborg, Bokförlaget Diadalos AB.
- Almquist, K; Engström, M; Olausson, K. (1999) *Blandade upplevelser. En förstudie om svensk upplevelseindustris möjligheter, med förslag till åtgärder*. Stiftelsen för Kunskaps- och Kompetensutveckling (KK-stiftelsen).
- Alvesson, M. & Deetz, S. 2000. *Kritisk samhällsvetenskaplig metod*. Lund, Studentlitteratur.
- Alvesson, M. & Sköldberg, K. 1994. *Tolkning och reflektion; Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. Lund, Studentlitteratur.
- Alvstam, C-G. 1998. Lokaliseringsteori för produktion av tjänster – “Ueber den Mangel eines Standorts der Dienstleistungen”. *Svensk Geografisk Årsbok*.
- Amin, A. & Thrift, N. (ed) 2004. *The Blackwell Cultural economy reader*. Oxford, Blackwell Publishing.
- Andersen, Ib. 1998. *Den uppenbara verkligheten: Val av samhällsvetenskaplig metod*. Lund, Studentlitteratur.
- Andersson, L. 2004. Geografi och geografer: marginalitet och lokal utveckling – en återblick. I Andersson, L. & Schough, K. 2004. *Om geometodologier: kartvärldar, världskartor och rumsliga kunskapspraktiker*. Karlstad, Karlstad University Studies 2004:68
- Aronsson, L.; Bjälesjö, J. & Johansson, S. (red). 2007. *Kulturell ekonomi – skapandet av värden, platser och identiteter i upplevelsesambället*. Lund, Studentlitteratur.
- Aronsson, L. 2003. Hultsfred – en plats med kulturell ekonomi. I Johansson, A. (red.) 2003. *Platser i livet*. Häggelunds Förlag, Klavrestrom, 2003.
- Aronsson, L. & Foghagen, C. 2002. Om Hällplatser i flödessamhället. I Aronsson, L. m.fl. *Rutter med Öländska Rötter –studier av världsarv och landsbygdsturism*. Kalmar, RoUTES; Baltic Business School vid Högskolan I Kalmar.
- Aronsson, L. 2002. Om konstruktion av ”hållbara” upplevelser i ett världsarv. I Aronsson, L. m.fl. 2002. *Rutter med Öländska rötter –studier av världsarv och landsbygdsturism*. Kalmar, Handelshögskolan BBS vid Högskolan i Kalmar.
- Berger, P. & Luckman, T. 1966. *The social construction of reality – a treatise in the sociology of knowledge*. Harmondsworth, Penguin Books.

- Blom, T. & Nilsson, M. 2000. *Symbolturism-Morbidturism-Mytturism: Turistiska produkter av vår tid?* Karlstad, Arbetsrapport 2000:11, Institutionen för samhällsvetenskap; Turism & Fritid.
- Bourdieu, P. 1995. *Praktiskt förnuft: Bidrag till en handlingssteori*. Göteborg, Daidalos.
- Broberg, G. & Johannisson, K. 1986. ”Styr som örnen din färd till fjället” – några linjer i den tidiga turismens historia. I STF Årsskrift 1986. *Svenska Turistföreningen 100 år*. Uppsala, STF.
- Brulin, G. 2002. *Faktor X – Arbete och kapital i en lokal värld*. Stockholm: Atlas.
- Casey, E. 1997. *The Fate of Place: a philosophical history*. Los Angeles, California University Press.
- de Certeau, M. 1984. *The Practice of Everyday Life*. Berkeley, University of California Press.
- Cosgrove, D. 1984. *Social formation and symbolic landscape*. Madison, The University of Wisconsin Press.
- Dareblom, J. 2002. Kvinnor, vård och omsorg och företagande. I Holmquist, C. & Sundin, E. 2002. *Företagerskan: Om kvinnor och entreprenörskap*. Stockholm, SNS-förlag.
- Ednarsson, M. 2005. *Platser för rovdjursturism? Varger, människor och utveckling i Norra Värmland*. Karlstad, Karlstad University Studies 2005:16.
- Eriksson, G. & Frängsmyr, T. 1997. *Idéhistoriens huvudlinjer*. Stockholm, Wahlström & Widstrand.
- Florida, R. 2002. *The rise of the creative class*. New York, Basic Books.
- Florida, R. 2005. *Cities and the creative class*. New York m.fl. Routledge.
- Foghagen, C. & Johansson, S. 2004. *Att gå mellan ladugården och köket är inget för mig – en studie av kvinnor som driver företag på Öland*. Kalmar, Handelshögskolan BBS vid Högskolan i Kalmar.
- Foghagen, C. 2003. Hällplatser. I Johansson A (red) 2003. *Platser I Livet*. Kalmar, Hägglunds förlag.
- Foghagen, C. 2002. *Produktionen och bilder av ett världsarv – exemplet Södra Ölands odlingslandskap*. I Aronsson, L. M.fl. 2002. Rutter med Öländska Rötter: studier av världsarv och landsbygdsturism. Handelshögskolan BBS, Högskolan i Kalmar, Kalmar.
- Forslund, M. (red.) 2001. *Natur och Kultur på Öland*. Kalmar, Länsstyrelsen i Kalmar län.

- Du Gay, P. (ed.) 1997. *Production of Culture/Cultures of Production: Culture, Media and Identities*. London, Sage Publications.
- Giddens, A. 1986. *The constitution of society: Outline of the Theory of Structuration*. Oxford, Blackwell Publishers.
- Green, C. 2000. *Längtan efter det genuina – om det globala och det lokala i ett världsarv*. Östersund, WP 2000:5; ETOUR.
- Hacking, I. 1999. *Social konstruktion – av vad?* Stockholm, Thales.
- Handelshögskolan BBS vid Högskolan i Kalmar. 2006. *Självvärdering av turismvetenskap*. På uppdrag av Högskoleverket, nationell ämnesutvärdering. Rapport Högskolan i Kalmar.
- Harvey, D. 1990. *The conditions of postmodernity*. Oxford, Blackwell Publishing.
- Harvey, D. 1996. *Justice, nature & the geography of difference*. Oxford m.fl., Blackwell publishing.
- Hedré, J. 2002. *Naturen som brytpunkt: om miljöfrågans mystifieringar, konflikter och motsägelser*. Stockholm, Brutus Östlings bokförlag Symposion.
- Holloway, C.J. 2002. *The Business of Tourism*. Sixth edition. London, Prentice Hall.
- Holloway, P. & Hubbard, L. 2001. *People and place: the extraordinary geographies of everyday life*. Harlow, Prentice Hall.
- Holmquist, C. & Sundin, E. (red.) 2002. *Företagskan: Om kvinnor och entreprenörskap*. Stockholm, SNS-förlag.
- Inglis, F. 2000. *The delicious history of the holiday*. New York m.fl. Routledge.
- Javefors Grauers, E. 2002. *Från mjölkaffär till ICA-butik? I Holmquist, C. & Sundin, E. (red.) 2002. Företagskan: Om kvinnor och entreprenörskap*. Stockholm, SNS-förlag.
- Johansson, A. 2000. *Öland, människor och landskap*. Stockholm, Carlssons bokförlag.
- Johansson, S. 2004. *Från industrisamhälle- till tjänstesamhälle, till kunskapssamhälle, till upplevelsesamhälle, till kulturell ekonomi...* I Foghagen, C. & Johansson, S. 2004. *Att gå mellan ladugården och köket är inget för mig! – en kartläggning av kvinnor som driver företag på Öland*. Kalmar, RoUTES: Handelshögskolan BBS vid Högskolan i Kalmar
- Johnsson, B. 2002. *Turismen till Öland*. I Johnsson, B. (red.) 2002. *Ö-land*. Meddelanden från Kalmar läns hembygdsförbund och stiftelsen Kalmar läns museum. Årgång 86. Kalmar, Kalmar läns museum.
- Karlsson, D. & Lekvall, L. (Red) 2002. *Den ofrivilliga företagaren: en studie av kultur, ekonomi och företagande*. Nätverkstan Kultur i Väst, Göteborg.

- Karlsson, S-E. 1994. *Natur och kultur som turistiska produkter: En början till en sociologisk analys*. 2:a upplagan. Forskargruppen Turism & Fritid, forskningsrapport 94:11. Karlstad, Högskolan i Karlstad.
- Kirshenblatt-Gimblett, B. 1998. *Destination Culture*. California University Press.
- Lager, H. & Moreau, A. 2001. *Södra Ölands odlingslandskap: Världsarvsansökan*. Kalmar, Länsstyrelsen i Kalmar län 2001:14.
- Larsson, S. 2000. *Tjänstesambällets lokala dynamik*. Rapport 18 från Regionalpolitiska utredningen. SOU 2000:36. Stockholm: Fritze
- Linné, Carl von. 1775. *Carl Linnaei Öländska och Gotländska resa år 1741*. Sydow, Carl-Otto von (red). Stockholm, Wahlström och Widstrand
- Livingstone, D. N. 2003. *Putting science in its place: geographies of scientific knowledge*. London, The University of Chicago Press.
- LST. 2001. Världsarvet Södra Ölands odlingslandskap. Informationsbroschyr, Kalmar, Länsstyrelsen i Kalmar län.
- Löfgren, O. 1999. *On Holiday – a history on vacationing*. Berkeley, University of California Press.
- Lönnbring, G. 2003. *Självständighetens former : kvinnoföretagande på värmländsk landsbygd*. Karlstad, Institutionen för samhällsvetenskap Univ.
- MacCannel, D. 1973. *Staged Authenticity: Arrangements of Social Space in Tourism Settings*. American Journal of Sociology, vol 79, nr. 3:589-603.
- MacCannel, D. 1976. *The Tourist – a new theory of the leisure class*. Berkeley, University of California Press.
- MacCannel, D. 1992. *Empty Meeting Grounds*. London, The Tourist Papers, Routledge.
- Massey, D. 1984. *Spatial Division of Labour: Social Structures and the Geography of Production*. London, MacMillan Education LTD.
- Massey, D. 1994. *Space, place and gender*. Cambridge, Polity Press.
- Massey, D. & Jess, P. 1995. *A place in the world*. Oxford, Oxford University press.
- Massey, D. 1995. The conceptualization of place. I Massey, D. & Jess, P. 1995. *A place in the world?* Oxford, Oxford University Press.
- Massey, D. 2005. *For space*. London, SAGE Publications LTD.
- McRobbie, A. 2004. A mixed economy of fashion design. I Amin, A. & Thrift, N. 2004. *The Blackwell Cultural Economy Reader*. Blackwell publishing, Oxford m.fl.

- Meethan, K. 2001. *Tourism in global society – place, culture and consumption*. London, Palgrave.
- Mels, T. 2002. Geokodifiering: Produktionen av de svenska nationalparkernas natur. I Mels, T. (ed.) 2004. *Reanimating Places: A Geography of Rhythms*. Burlington m.fl. Ashgate.
- Mels, T. 2004. Lineages of a geography of rhythms. In Mels, T. (ed.) 2004. *Reanimating Places: A Geography of Rhythms*. Aldershot, Ashgate Limited.
- Mels, T. 2002. Geokodifiering: Produktionen av de svenska nationalparkernas natur. I Hedrén, J. 2002. *Naturen som brytpunkt: om miljöfrågans mystifieringar, konflikter*
- Merrifield, A. 1993. *Place and space: a Lefebvrian reconciliation*. Transactions of the Institute of British Geographers. N.S. 18: 516-531 (1993) ISSN: 0020-2754
och motsägelser. Stockholm, Brutus Östlings bokförlag Symposion.
- Mossberg, L. 2003. *Att skapa upplevelser – från OK till WOW!* Lund, Studentlitteratur.
- Müller, D. 1995. Svenska fritidshus under tysk flagg – tysk fritidshusturism i Kronobergs och Kalmar län. Umeå, GERUM nr 28, Umeå Universitet.
- NUTEK 2007. *Fakta om svensk turism 2007*. Stockholm, NUTEK.
- Olwig, K. 2002. *Landscape, Nature, and the Body Politic: From Britain's Renaissance to America's New World*. London, The University of Wisconsin Press.
- Pettersson, R. 1999. *Turism i Sameland – dagens och morgondagens turism kopplad till samer i svenska Lappland*. Östersund, ETOUR.
- Pettersson-Löfquist, P. 2002. Vad är lantgårdsturism en problematiserande diskussion. I Aronsson, L. 2002. *Rutter med Öländska rötter – studier av världsarv och landsbygdsturism*. Kalmar, Handelshögskolan BBS vid Högskolan i Kalmar.
- Pizam, A. & Mansfeld, Y. 1999. *Consumer Behavior in Travel and Tourism*. New York, The Hayworth Hospitality Press.
- Regeringens regionalpolitiska proposition 2001/2:4 *En politik för tillväxt och livskraft i hela landet*. Stockholm, Regeringskansliet.
- Relph, E. 1976. *Place and placelessness*. London, Pion.
- Rorty, R. 1979. *Philosophy and the Mirror of Nature*. Princeton, New Jersey, Princeton University Press.
- Rorty, R. 1997. *Koningsens, Ironi och Solidaritet*. Lund, Studentlitteratur.
- Rose, G. 1995. Place and indentity: a sense of place. I Massey, D. & Jess, P. 1995. *A place in the world?* Oxford, Oxford University Press.

- Sahlberg, B. 1998. Kungar, katastrofer & kryddor: om en världsomspännande industri. Östersund, Etour.
- Saltzman, K. 2001. *Inget landskap är en Ö – dialektik och praktik i öländska landskap*. Lund, Nordic academic press.
- Schough, K. 2001. *Försörjningens geografier och paradoxala rum*. Karlstad, Karlstad University Studies 2001:19
- Sjöberg, B. 1974. Öland och turisterna. I Svenska turistföreningens årskrift 1974. *Öland*. Stockholm, STF.
- Statistiska Centralbyrån (SCB). 1995-1999. Registerbaserad arbetsmarknadsstatistik (RAMS).
- STF 1974. *Öland*. Stockholm, Svenska Turistföreningens årskrift 1974.
- Tuan, Y F. 1974. *Topophilia: A study of Environmental perception, Attitudes, and Values*. New Jersey, Columbia University Press.
- Tuan, Yi Fu. 2004. Sence of place: Its relationship to self and time. I Mels, T. 2004. *Reanimating places: A geography of rhythms*. Burlington, Ashgate.
- Turistdelegationen 2004. Fakta om svensk turism 2004.
- Urry, J. 1995. *Consuming Places*. London, Routledge.
- Urry, J. 1990. *The consumption of tourism*. Sociology, vol 24 nr 1:23-35.
- Urry, J. 2002. *The tourist gaze*. (second edition). London, Sage Publications.
- Wahlström, B. (2002) *Guide till upplevelsesambället : från musik & museer till sushi & spa*. Stockholm : SNS (Studieförb. Näringsliv och samhälle)
- Veblen, T. 1899. *Den arbetsfria klassen*. Munkedal,Vinga press
- Wikner, G. 2002. *Kvinnor kan som företagare: så ser det ut i din kommun*. Svenskt Näringsliv.
- Williams, S. 1997. *Tourism Geography*. London, Routledge.
- Ölands Skördefest KB. 2006. *Årsredovisning 2006-01-01 - 2006-12-31*. Borgholm, Ölands Turist AB.

Bilaga 1

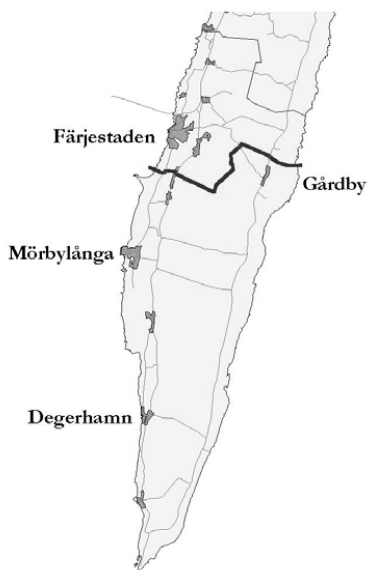
Ölandskarta

Källa: <http://www.milesmedia.se/olandsmagazinet/karta.asp?p=8> 2007-10-04

Bilaga 2

Karta över världsarvsområdet på Södra Öland. Den grova svarta linjen som korsar ön i öst-västlig riktning markerar världsarvsområdets nordliga gräns.

Källa: http://www.h.lst.se/lanet/varldsarv/bild_s_oland.htm 02-06-19

Bilaga 3

Karta med markering av de plaster som ingick i projektet Mitt-I, konst och kunskap i Ölands världsarv.

Källa: www.mitt-i.nu/start.asp 2007-10-30

Bilaga 4

Empiriskt källmaterial

Tidningsartiklar

De diskussioner som har förts i lokalpressen och som berör Världsarvet Södra Ölands odlingslandskap eller projektet Mitt-I, konst och kunskap i Ölands världsarv har haft betydelse för hur bilder av platser på Öland konstruerats. I fallet med konstverket i Stenåsa har det varit extra tydligt att lokalpressen är en viktig aktör i de platsskapande processer som pågår men även i andra fall där texter har fokus på världsarv, kultur och bevarande men kanske bara indirekt berör platser på Öland har betydelse för hur bilden av de öländska platserna skapas. Nedan följer en förteckning över lokaltidningarna Barometern, Ölandsbladet och Östra Småland samt datum då dessa publicerade artiklar som jag har använt i min analys av hur lokalpressen diskuterar platser på Öland samt projekt och aktiviteter som berör mina fallstudier.

Lokaltidningarna:

Barometern OT: 2001-12-15; 2002-01-10; 2002-03-23; 2002-03-28; 2002-03-30; 2002-04-04; 2002-04-09; 2002-04-10; 2002-06-04; 2004-06-17; 2005-04-18.

Ölandsbladet: 2003-03-06; 2003-03-22; 2004-04-04; 2004-04-17; 2004-11-09; 2004-05-19; 2005-04-07; 2005-06-30; 2005-07-26; 2005-09-05; 2007-08-26.

Östra Småland: 2000-08-15; 2002-04-10; 2002-11-07; 2007-02-01.

Intervjuer:

Attoff, R. Initiativtagare till Ölands Skördefest samt medlem i ledningen för Skördefesten och ordförande i Skördefestens vänner Ek. förening 2003-10-04.

Dicksson, W. Projektledare Mitt-I 2004-11-07

Dicksson, W. Projektledare Mitt-I 2004-11-17

Hjalmarsson, Å. Regionombudsman LRF. 2002-03-13

Johansson, B-O. Konstnärlig ledare för Mitt-I. 2004.

Sandström, A. Journalist och Egenföretagare. 2003-06-17.
Olofsson, K. Världsarvsansvarig tjänsteman Mörbylånga kommun. 2002-03-07.
Sjögren, T. Kalmar läns museum. Våren 2002.
Selander, T. Näringslivschef i Mörbylånga kommun. 2001-12-18.
Selander, T. Näringslivschef Mörbylånga Kommun. Oktober 2005.
Skoog, T. Egen företagare och fotograf på södra Öland. 2001-12-14.
Tengö, J. Stationschef ESÖ (Uppsala Universitet, Ekologiska stationen i Skogsby på Öland. Våren 2002.
Greenkeeper på SunVing Ekerum Golf & Resort, Golfens Öland. 2004-06-03
Samt 45 respondentintervjuer med egenföretagande kvinnor på Öland 2003.

Websidor

http://www.h.lst.se/lanet/varldsarv/bild_s_oland.htm 02-06-19
<http://www.h.lst.se/h/>
www.mitt-i.nu 2005-07-30
www.mitt-i.nu 2005-07-30
www.morbylanga.se 2004-05-13; kl:10,30
<http://www.morbylanga.se/article/articleview/73/1/10>
www.olandsturist.se 2004-05-28 kl:16.01
http://www.raa.se/cms/extern/se_och_besoka/varldsarv_i_sverige.html
www.scb.se
www.scb.se Sök: Kommunfakta/Mörbylånga kommun 2004-05-12
www.skordefesten.nu 2007-10-03 kl:13:3
www.tourist.se 2004-05-27
<http://www.unesco.org/whc/sites/968.htm>, 2002-06-19

För informationsmaterial se tidigare i referenslistan.

Öländska platser

Syftet med föreliggande arbete är att genom fallstudier av platsskapande processer på Öland, studera platsers betydelse och utveckling i dagens samhälle. I den här studien analyseras begreppet plats ur ett relationellt perspektiv. Öländska platser studeras med fokus på hur relationerna mellan turism, kultur och ekonomi transformerar och skapar platser. Till bakgrund för detta ligger antagandet att platsers roll och betydelse förändras kontinuerligt och att det hänger samman med utvecklingen i samhället i övrigt. Genom förändringar och omställningar av ekonomi, politik, mobilitetsmönster, kommunikationer och kommunikationsteknik transformeras platser och deras betydelse. Men i detta finns också ett antagande om att platsers särarter och historia är viktiga faktorer för att förstå hur de möter den nya samhällssituation de befinner sig i. Med utgångspunkt i relationell teori, ekonomisk-geografiska och humanistiskt geografiska perspektiv analyseras öländskt platsskapande.